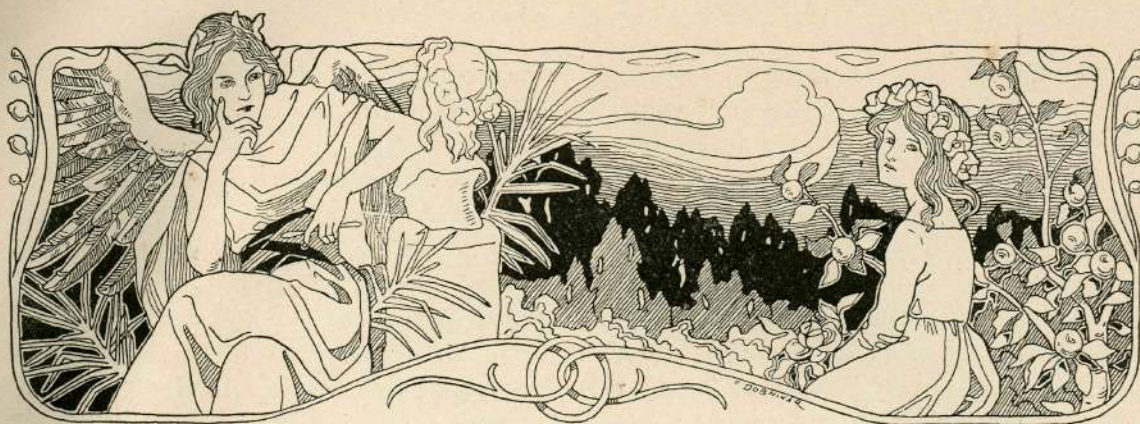

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

U v o d.

1. Vprašanje o lepoti težavno, a zanimivo.

Malokateri predmet je tako težavno obdelovati znanstveno — tako se zdi iz raznih ozirov — kakor lepoto. Govoriti ali pisati se pač dá o vsaki stvari, o kateri kaj vemo, torej tudi o lepoti: pa znanstvenemu preiskovanju ni namen, da samo govorimo ali pišemo prijetno, ali morda učeno, temveč da poslušavcem in bravcem podamo kaj resničnega spoznanja. Pri lepoti pa se temu spoznavanju upirajo razne ovire.

Najprej nam pravi vsakdanja izkušnja, da ljudje jako različno sodijo lepoto. Kar imenuje ta lepo, to imenuje oni grdo. Tò se nam kaže zlasti pri oblekah ali v nošah. Indijan je ves zaljubljen v svoje perje, katerega si obilno v kolobarju in v drugih oblikah zatakne okrog glave, nam pa se zdi tak okras zopr. Še zoprnejša se nam zdi nekaterih narodov navada, da vtikajo v nosnice obročke, in ta šega, da barvajo (teto-virajo) kožo na licu in drugodi. Tudi dva človeka istega naroda in iste omike se ne ujemata vselej, kadar presojata lepoto. Skoro bi rekli, da ceni lepoto vsakdo po svoje.

— Kaj naj torej znanstvo stori, ako je med ljudmi taka razlika? Saj se mora veda ozirati na nazore in misli ljudij in ne more lepote presojati po svoje.

Druga težava v tem vprašanju izvira iz jezika ali govorice. Da pravimo: Lepa slika, lep obraz, lepa dolina, lepo petje — to je pravo. A govorimo tudi: Roža lepo diši, pot je lepa (kadar po njej lahko hodimo), lepi denarci (kadar jih je veliko), lepa služba (kadar veliko nese) . . . Kako je neki lepa dolina podobna kupu zlatov? Vendar bi si morala biti podobna, ako sta res oba lepa.

Nadalje se nam mora zdeti vprašanje o lepoti težko zato, ker je lepota nestalna in minljiva. Ko se je cvetica razcvetela in je najlepša, pa se hitro razsuje. Le kratka je pomladna lepa doba kakor v prirodi tako tudi v našem življenju. In dan na dan opazujemo, da nam ubeži najhitreje tisto, kar je najlepše in najmičnejše. — Prav zato se nam zdi, kakor bi resnična in stalna lepota ne imela prave domovine tukaj, temveč kakor bi se nam kazala le v sanjah ali v najživejši domišljiji. Kako naj se pa torej bliža lepoti trezna veda, ki mara le za to, kar je stalno, trdno in zanesljivo?

Ne samo to. Skoro nevarno ali vsaj sitno je preiskovati in obdelovati lepoto. Nekateri namreč trdijo, drugim pa se samo zdi, da je lepota le čutna ali telesna. Kdor torej preiskuje lepoto, mora se — po tem nazoru — globoko vtopiti v čutne lastnosti in razmere. S tem pa si pridobi — tako bi morali sklepati — kolikor toliko madeža in zasluži grajo, da je čuten in nizek človek. — Ako je tako, koga bi neki veselilo preiskovati lepoto? Uspehe v znanstvu bi bilo treba plačati celó z dobrim imenom.

Veliko težavo v preiskovanju lepote so spoznali najmodrejši pisavci. Platon razkazuje v dialogu, ki se imenuje „Hipija večji“, kako se pogovarjata Sokrat in sofist Hipija o lepoti. Sofist res odgovarja Sokratu jako neokretno. Ko ga je vprašal Sokrat, kaj misli, da je lepota, odgovori mu sofist, da je to deklica. A Sokrat mu pojasni, da je lira tudi lepa in pisker tudi lep. To se zdi sofistu za malo, zato pové mogočno, da je zlato lepota, prizna pa tudi, da je lepa slova kost, kamen, ako je pripraven, celo pisker in žlica. Potem pravi, da je lepo, ako kdo živi v sreči, pokoplje svoje stariše in njega častljivo pokopljejo otroci. Nadalje ga Sokrat pripravi, da imenuje lepo to, kar je prikladno, potem, kar je rabno, nato, kar je koristno; zopet imenuje Sokrat lepo to, kar nam dela veselje po vidu in po sluhu, tudi to, kar napravlja koristno veselje. Naposled pa sklepa Sokrat ta pogovor z besedami: „Zakaj to, kar pravi pregovor: Lepota je težavna, to, zdi se mi, sedaj umevam.“ Pojasniti treba, da Sokrat ni preiskoval, kaj je lepo, temveč kaj je lepota. In tega išče veda. Kaj je lepo, o tem sodimo po čutih; a kaj je lepota, kaj je tisto, zaradi česar so nekatere stvari lepe, to more določiti samo znanstvo. A reči moramo, da niti do tega dne ni znanstvo popolnoma dognalo, kaj je lepota. „Od Platona pa do naših dnij so spisali o lepoti mnoge in velike knjige. Ker je ta predmet obširen in težaven, in ker so ga obdelovali mnogi imenitni učenjaki, treba je veliko poguma, da se poskusi stvar iznova.“ Tako sodi

trezen učenjak¹. In drugi zatrjuje: „Že tisočletja valé modroslovci svoj Sisifov kamen. A kadar mislijo, da so ga privarili na vrh, in da bo tam obstal, tedaj se urno in z ropotanjem zvali navzdol.“² Ta kamen je — lepota, ki se ne dá izlahka spoznati in določiti.

Ako pomislimo vse to, mora tudi nas plašiti, ko se hočemo lotiti vprašanja, kaj je lepota. Ako ne bomo mogli odgovoriti temu vprašanju, ako ne bomo mogli povedati, kaj je lepota, čemu hočemo pisati o lepoti?

Pa v resnici vendar niso težave tako velike, kakor bi se zdelo po prejšnjih naših besedah. Govorili smo tako trdo s tem namenom, da bi ne ravnali prelahkomišljeno. Ker so težave znatne in tudi znane, treba nam ravnati pogumno in umno, treba nam dobro pretehtati vse strani, treba se nam ogniti vseh prepadov na tej poti, treba nam imeti vedno pred očmi glavni namen: Spoznaj resnico! S takim ravnanjem morda ne pridemo tako daleč, kakor želimo; morda ne zvemo vsega, po čemer hrepenimo: a kar zvemo, to bo trdno in zanesljivo. In pravemu modroslovcu je ljubše spoznati malo, a tisto trdno, kakor pa čuti o mnogih predmetih, pa same nezanesljive trditve.

Da se bomo tem rajši borili s težavami, pomislimo, kako mikavna stvar je upravo lepota, s katero se hočemo pečati.

Ako je sploh kaj mikavno na svetu, moramo mikavno imenovati v prvi vrsti lepoto. Ali ne ugaja vsakomur? Ali ne vabi k sebi vsakogar in ga drži pri sebi s čudovito silo? Kdo je malomaren, ako je slišal o njej? Kdo jo zaničuje samo na sebi? Mirno in tiho se prikaže, nikogar ne napada, vendar pridobiva vsakogar, kdor jo spozna. Zato je vsekako tudi mikavno, globlje ozreti se v njeno naravo, njena svojstva, njene zakone. Čeprav ne moremo te sile spoznati popolnoma, vendar nekoliko le umevamo, in tudi to je veliko vredno.

Sploh priznavajo vsi modri pisatelji, da nam lepota zaljša tukajšnji — večkrat tako

¹ Baldinotti. Gl. Jungmann, Aesthetik, 2. izd. str. 7.

² Lemcke, Aesthetik, 4. izd. str. 43.

tužni svet, sladi naše življenje, vzbuja naše moči za delo, neti nam ogenj navdušenja, vlija v srce sladke upe — da je torej važna stvar za nas, pač tudi vredna, da se ž njo bavi znanost.

Da, modroslovci štejejo lepoto med najvišje ideje ali pomisli, kakor tudi resnico in dobroto. Trdé torej, da so to najvišji predmeti našega spoznavanja in da uravnavajo in vodijo vse naše mišljenje in hotenje. Zakaj bi pač ne ozrli se na lepoto, ki je ob enem tako važna, a tudi ljuba in prijetna?

One težave, ki smo jih omenili poprej, niso zares tako velike, kakor se je zdelo na prvi pogled. — Da se ljudje ne ujemajo, ko presojajo lepoto, to ni čudno: saj se v drugih stvareh tudi ne skladajo, celó v najočitnejših ne. Pač so med učenjaki in miselci različni nauki o lepoti, pa te razlike niso tako velike, da bi nas to odvrnilo od namena ali nam vzbudilo nezaupnost do naše znanosti. Mnogokrat se misli učenjakov bolj dopolnjujejo, kakor da bi si nasprotovale. Ta opazuje lepoto po zunanje, drugi sega v njeno bistvo; jeden govori o lepoti bolj v podobah in prilikah, drugi pa v znanstvenih besedah; prvi se ozira na njene uspehe ali učinke, drugi na njeno notranjo naravo . . . : tako je razlik res nekaj, ni pa vedno toliko nasprotij. Ker je naš um slaboten, in je potij do spoznavanja več, zato ni čuda, da se miselci ne ujemajo; da, celó dobro je, ker prav take razlike nam mnogokrat resnico razkrijejo globoko.

Ako je govorica ljudij nedosledna, treba jo preiskati, nedoslednost popraviti ali odpraviti. Tako tudi pri lepoti. Zaradi tega se ne bomo dali motiti. Saj vemo, da pri drugih predmetih tudi ni brez nedoslednosti. Kaj imenujemo vse dobro! Včasih se zdi celó, da ne dela govorica razločka med dobrim in slabim, ker pravi n. pr.: koga dobro napetsti, dobro se napiti vina, četudi ni dobro ne prvo ne drugo. A take neprilichnosti nas ne begajo, ko preiskujemo dobroto.

Kadar govorimo o minljivosti lepote, moramo pomisliti, da lepota in pa lepe stvari

— to ni vse jedno. Lepe stvari so pač minljive, ni pa tako minljiva tudi lepota. Marveč ko izgine tukaj, pokaže se drugodi v drugem predmetu in nas mika v novi obliki. In umetnost zna lepoto ne samo dobro izraziti, ampak ji dá tudi daljši obstanek, da se je radujemo, kadar le hočemo. Umetnost jo utrdi pred našimi očmi, da nima prememba do nje skoro nobene moči.

Kar se tiče nevarnosti pri opisovanju in obdelovanju lepote, treba gledati na namen. Kdor ima pri takem preiskovanju nizke namene, tak seveda vzbuja ali sum ali slabo mnenje o sebi. Komur je mari samo čutna ali telesna lepota, pri tem mora tudi znanost služiti nizkim namenom ali čutnosti. Kdor pa preiskuje lepoto zaradi njene prave vrline, kdor spoznava in pripoznava tudi nadčutno lepoto, kdor umeva njen resnični pomen v stvarstvu, kdor zna povzdigniti se tudi k viru vse lepote, ta ne more pri pametnih ljudeh vzbuditi suma, da mu je samo za nizko čutnost.

Zato se tudi mi nič ne bojimo takega očitjanja, ker nam je na srcu samo resnično spoznavanje. Lepoto želimo razložiti in pokazati, kaj je, spoznati želimo njene zakone, njen vir, njene učinke, in upamo, da nas bo ta pot peljala do jako vzvišenih resnic. Tudi vemo, da so najresnobnejši modrijani, kakor Platon, Plotin, sv. Avguštin, sv. Tomaž, Kant, Herbart i. dr., in pobožni možje kakor p. Jungmann pisali temeljito o lepoti. Torej smemo tudi mi vanjo upreti svoje oči in ji zreti — kolikor le moremo — v čisto lice.

Še več smemo reči. Ne samo da tako preiskovanje pravega učenjaka ne potegne v čutnost, še očisti ga in čutnost povzdigne do veliko višje popolnosti, kakor jo ima kdo sam po sebi. Preiskovanje nam kaže pravo ceno, pravo vrednost lepote in nas obvaruje zmot; pravi nam, kaj je samo navidezno in mamljivo, kaj je pa stalno in istinito. Torej je sad takega dela vsekako plemenit. Sicer pa vedó vsi prijatelji znanstva, da ima vsako znanstvo samo na sebi veliko vrednost ne gledé na to, ali komu ponuja kaj sadú ali ne.

Naposled pripominjamo, da brez posebnega sadu nikakor ni naša veda. Podaje nam pravo merilo, da z očmi presojamo in ocenimo lepoto, pa pomaga nam tudi ravnati po ideji lepote in se ogibati tega, kar lepota nasprotuje.

2. Način, ime in delitev naše vede.

Kdor hoče priti do pravega konca, mora hoditi po pravi poti. Tudi v znanstvu je skoro vse na tem, da se obdeluje po pravem načinu ali, kakor pravimo, s pravo metodo. Koliko zmot je zašlo v vede prav zato, ker znanstveniki niso izbrali prave poti! V našem vprašanju o lepoti so se modri preiskovavci tudi držali raznih potij.

Platon, največji učenec modrega Sokrata, preiskuje lepoto s tem načinom, da gleda na navadni pomen besede 'lepo' in na njeno rabo. Tisti navadni pomen besede raziskuje na vse strani, da bi dobil pravi pojem lepote. — Da je prav gledati na to, katere stvari imamo za lepe ali jih imenujemo lepe, to vidi vsakdo. Vendar na sami podlagi besed modrovati ni zanesljivo, ker rabijo narodi besede večkrat tudi v nepravem pomenu. Narodna govorica ni tako natančna, kakor mora biti znanost.

Še bolj neprikladno je zanemarjati dolgo pot opazovanja in preiskovanja in kar kvišku povzdigniti se do kake nedokazane misli, pa iz tiste potem izvajati, kaj je lepota, kakor sta n. pr. delala Schelling in Hegel. Kadar hočem kvišku priti, moram poprej postaviti lestvico na trdna tla, potem šele pridem od klina do klina. Nikakor pa ne morem kar zleteti navzgor, še manj vedeti, kako je zgoraj, predno sem tam, in najmanj si morem v zračne višave postaviti opazovalnico, češ, da bom iz tiste gledal, kako je na zemlji. Kaj sem na boljšem, ako pravim po Hegelovo, da je lepo to, kar prešinja ideja, ali po Mundtovo, da je lepota neposrednost ideje? Tako preiskovanje lepote ni uspešno.

Pa tudi ta ni prava pot, da bi imeli za lepoto to, kar ugaja našim čutom, češ da je lepota samo čutna. Lepota bi potem imela

isto vrednost kakor sladkost v jedi in v pijači in drugi čutni užitki. Po taki nizki poti ne pridemo nikdar više kakor do lepih teles in čutne ugodnosti; ali je lepota še kaj višjega, se ne dá zvedeti na tej poti.

Ako take jednostranske poti zavržemo, dobimo tudi zanesljivo pot in sicer to-le: Kaj je lepo, to nam pové vse človeštvo z besedo, in spoznavamo sami, ker nam pravi naša narava; iz tega potem povzamemo z umom ali s premišljevanjem, kaj je lepota. Potemtakem se oziramo na vse strani in porablamo vse pomočke, da pridemo do resnice. Ta pot je zanesljiva, ker nam jo kaže narava. Po svoji naravi spoznavamo vsakatero stvar najpoprej s čutili, z očmi, s posluhom . . . , potem pa z umom. Tudi lepoto bomo spoznali tako, ako se sploh le spoznati dá. Ako pa rabimo ali samo besedni pojem, ali samo čutno podlago, ali samo umsko umišljeno razlago, tedaj ravnamo jednostransko in samovoljno, in nikdar ne pridemo do pravega umevanja. Ako nas torej kdo vpraša, na katero stran se nagibljemo v modroslovnem nazoru o lepoti in v razkladanju, odgovorimo hitro, da se držimo realizma, kakor so se ga držali trezni umovavci.

Naša razprava o lepoti je znanstvena preiskava. Podobne preiskave so že davno označevali z našim imenom in naslovom. Platonov dvogovor „Fajdros“ ima naslov „O lepoti“. „O lepoti“ je pisal tudi Plotin; o lepoti so govorili ob raznih prilikah modroslovci kakor Avguštin, Tomaž; „o lepoti“ so naslavljali svoje preiskave v novi dobi Francozi in Angleži. A med Nemci je prišlo v 18. stoletju drugo ime v navado. Neki sicer neznaten modroslovec, Aleksander Bogomil Baumgarten, je imenoval svoje delo (iz l. 1750.) o čutenju lepote: „aesthetica“¹, in to ime se je med Nemci in nekaterimi sosedi utrdilo.

Estetika je po besednem pomenu znanost o čutenju. Baumgarten je ob tej besedi mislil, da lepoto bolj čutimo nego z umom

¹ Beseda „aesthetica“ (estetika) izvira iz grške besede „aisthánomai“, kar pomenja: čutim.

spoznavamo, in te misli so bili tudi drugi, katerim je nova beseda ugajala. Ne samo da so imenovali nauk o lepoti „estetiko“, temveč šli so še dalje in imenovali „estetično“ to, kar imenujemo po navadi (v višjem smislu) okusno, in celo to, kar je — lepo. Semtertje kar zamenjajo imeni estetično in lepo, kar ni pravo in se ne sme posnemati. Ni ravno napačno, ako pravimo: estetično je to, kar je po zakonih ali pravilih estetike, ali to, kar je okusno za vid in za sluh: a lepo bodi lepo, ker ne potrebuje nobenega drugega imena. Zato bodi tudi naša veda „nauk o lepoti“.¹

Ko sedaj vemo, kaj in kako bomo obdelovali v tej razpravi, treba nam še prav razdeliti ves nauk.

1. Najprej bomo razkladali, kaj je lepo in kaj je lepota; z drugimi besedami bi rekli, da bomo razkladali bistvo le-

¹ Nekateri pisatelji so začeli rabiti za naš predmet ime „krasoslovje“. A vsakdo vidi, da je ta izraz prisiljen, ker kras je to, s čimer se zaljšamo ali lepotečimo. Primerna bi bila beseda „leposlovje“, ko bi je ne rabili v pomenu „beletristike“.

pote. Seveda bo treba ob tem marsikako mnenje čeprav ne zavreči, pa vsaj popraviti. V istem delu bomo pregledali tudi lepoti sorodne in bližnje pojme, ali vrste lepih predmetov.

2. V drugem delu bomo preiskovali zakone in pogoje lepote. Tudi lepota namreč se ravna po svojih zakonih in je odvisna od pogojev. Nauk o lepoti jih mora temeljito razložiti.

3. Potem bomo preudarjali lepoto v prirodi. Priroda nam nudi sila veliko lepih predmetov. Treba nam torej, da jo znamo prav opazovati in ceniti, treba nam, da jo prav razlagamo in obračamo sebi v srečo in v veselje.

4. A tudi človek sam zna ustvarjati in izdelovati lepe stvari. To človeško zmožnost imenujemo umetnost. Seveda ne bomo obdelovali umetnosti po posameznih delih in strokah, temveč samo splošno, da razvidimo, kako in kdaj vlada tudi v tem delovanju človekovem ideja lepote, koliko more človek to idejo izraziti in uresničiti.

(Dalje.)

Romanca.

„Ti kita, moja črna kita,
le v kolobarec voljno sedi;
ti cvet svileni v novi ruti,
nad čelom cveti, prav na sredi!“

In zrla, zrla je v zrcalo:
smehljaj je zibal lica rožna . . .
— — — Zapeli glasni so zvonovi;
vsa srenja v cerkev spe pobožna.

Izpred zrcala je k omari
skočila Cilka kakor srna:
„Ej, skorej, skorej bi v predalcu
zabila, stvarca te srebrna!

Ti nimaš kraja, nimaš konca,
prav taka moja je ljubezen;
da vidi dragec me brez tebe,
postal bi tožen ali jezen . . .“

Po cerkvi molki so zveneli,
šušteli listi so med prsti . . .
In radovedni so pogledi
na Cilko plavali po vrsti . . .

Na zarudelih licih čustva
prosevala so ji žalobna:
doma v predalcu rožni venec,
doma leži nje knjiga drobna . . .

Končano! — Deve so iz cerkve
hitele s tihimi smehljaji.
Tam zunaj pa je Cilkin dragec
slonel zamišljen ob ograji.

Pa dragec ni pogledal drage,
pa ni poprašal svoje Cilke:
Li še na roki sveti prstan?
Na tla je gledal v rosne bilke . . .

Silvin Sardenko.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

3. Kaj so modrijani mislili o lepoti.

Predno začnemo preiskovati, kaj je lepota, treba je ob kratkem povedati, kaj so razni modrijani doslej že povedali in učili o lepoti. Tak pregled nam bo veliko koristil, da pridemo do resnice. Pokazal nam bo marsikaj, kar se bo dalo sprejeti; tudi se bomo vadili preiskovati to imenitno vprašanje, ko bomo gledali, kako so mislili drugi. Pač tu ne pozvedujemo, kako so bili razni ljudje vneti za lepoto in kako so jo slavili, temveč kako so želeli umeti njeno bistvo, to je: kaj je lepota, kakšna svojstva ima in po katerih zakonih se ravna.

Omenili smo že Platona, ki je med Grki prvi premišljal o lepoti. V več ko jednem spisu obdeluje lepoto, zlasti v dialogih „Filebos“, „Fajdros“, „Hipija večji“ in „Symposion“. Platon išče, kaj je lepota, zaradi katere so razne stvari lepe. Ker imamo na svetu samo lepe stvari, ne pa lepote same, mora biti lepota nad stvarmi; zato jo ima Platon za idejo ali neko bitnost, ki je nad svetom in sama ob sebi. Ta pa ni nič drugega kakor dobrota¹; lepota in dobrota sama na sebi nista različni. Kar je lepega na svetu, je lepo zato, ker se v njem od-

seva ona čista in popolna lepota. V lepih stvareh je med deli razmerje, v njih vladata mera in red. Lepote v stvareh ne spoznavamo s čutili, ker lepota sama ni čutna, temveč jo spoznavamo z umom. — Potemtakem je lepota Platonu v obliki, ne toliko v vsebini.

Aristotel, ki je jako imeniten med starimi modroslovci, ni obdeloval tako skrbno lepote kakor njegov učitelj Platon. A iz njegovih raznih nauk povzemamo, da je lepo to, kar je primerno veliko in urejeno, kar je jednotno in vendar mnogovrstno, kar ni preobilno in ne premajhno. — Aristotel je torej realist v primeri s Platonom, kateremu je prava lepota samo ideja, samo vzvišeni vzor.

Tudi Plotin, ki je bil iz novoplatonske šole in ki smo ga že omenili, išče prave lepote nad svetom, ker nje ni še videlo človeško oko; spoznava jo le um, ki se povzdigne v nadzemske višave. Pač pa se nam kažejo lepe stvari. Lepe so stvari tedaj, kadar je oblika krepkejša od tvarine, kadar se more javiti oblika čisto, ne da bi je motila ali ovirala tvarina. Obliko pa je vtisnila v stvari ideja; ideja družijo razne dele v celoto in jednoto. Torej je vzrok, zakaj so nekatere stvari lepe, ta, da se v njih razodeva ideja. Tudi v naši duši živi ideja, zato je

¹ „Dobrota“ je tukaj v modroslovnem smislu to, kar je dobro, ne: dobro delo.

duša zmožna spoznavati lepe stvari. Ideja lepote pa ni nič drugega kakor dobrota; kar je zares dobro, je tudi lepo. In v Bogu je ta jednota popolna, v onem bitju, iz katerega izvira vse. K Bogu teži tudi duša, in Boga gleda, kadar se očisti vseh madežev. — Tak je Plotinov ali novoplatonski nauk, v mnogem oziru res vzvišen in časten za pogankega modrijana, a v drugem oziru nejasen in nedostaten.

Platonski in novoplatonski nauki so imeli veliko moč in veljavo ne samo v srednjem veku, temveč tudi v novem in v sedanjem času. Poleg tega so pa posamezni modroslovci tudi po svoje določevali, kaj je lepota, kakor n. pr. poudarja sv. Avguštin, da je lepota jedinstvo v mnogoterosti, to se pravi: med več predmeti ali deli mora biti jedinstvo in soglasje, tedaj je celota lepa. — Med školistiki je veljal nauk sv. Tomaža, ki pravi, da je lepo to, kar ugaja, ako je vidimo, t. j. čutno spoznavamo.

Ker je naš pregled le kratek, ne moremo pregledati vseh pisateljev, ki so kaj manj pomenljivega pisali o lepoti. Tudi se ni to vprašanje posebej obdelovalo preje, nego se je razrastlo novo slovstvo in so preiskovali razni umniki, kaj je umetnost in katera je njena podlaga. Ko so se na Laškem, Francoskem, Angleškem in na Nemškem okrepile umetnosti, zlasti še glasba in poezija, obdelovali so pisatelji nauk o umetnosti in s tem tudi nauk o lepoti. Posebno važno je v tem oziru na Nemškem delovanje Winckelmannovo, ki je jako bistroumno razkladal stare obrazovalne umetnosti. Ob istem času je pisal nam že znani Baumgarten. Razkladal je, da je lepota ona popolnost, ki se kaže čutno. A kaj je popolno? Kar je soglasno, četudi je mnogotero. In kaj je čutno? Česar ne spoznavam z jasnim, ampak s temnim, nedoločnim razsodkom. Potemtakem sloni v tem nauku čutno spoznavanje na nedoločnih predstavah.¹ Tega

¹ Piše namreč: „Ko bi hoteli lepoto in ličnost (skupine nejasnih predstav) zase, ali pa grdo zase najedenkrat pregledati z umom, kakor jo ogleduje vaje večak, ne bi tega mogli, ker bi morali raz-

nauka ne moremo potrditi, 1. ker nejasnost je pri vsakem spoznavanju v škodo: kako bi mogla biti bistvena za spoznavanje lepote? 2. Lepota bi po tem nauku nikakor ne bila v stvareh, temveč bi bila samo v čutnem spoznavanju. A s tem nazorom se ne ujema splošno prepričanje človeštva.

Kakor je Baumgarten lepoto iskal bolj v človeškem spoznavanju kakor v stvareh samih, tako so tudi njegovi prvi nasledniki bolj gledali na spoznavanje in na čustva, kakor pa na lepoto samo ob sebi. Sploh je bilo tedanje modroslovje obrnjeno na to stran, da je vse, bodisi resnica, bodisi dobrota, bodisi lepota le v človeku samem, v njegovem čutenju in umu; kakšne so pa stvari same na sebi, to nam je prikrito. Najodločnejše nahajamo to misel izraženo pri modroslovcu Kantu (1724—1804). Tu nam niso mari njegovi drugi nauki, temveč le njegovi nazori o lepoti. Razkazal jih je v posebnem delu: „*Critik der Urtheilskraft*“ (izšlo 1790). Tu uči, da imamo neko zmožnost — imenuje jo razsodnost —, s katero spoznavamo, kaj je namenu primerno, in kaj ni. Namenu primerno je kaj ali po svoji oblikovni ali formalni strani, ali po tvarni — materialni strani. Tu ne vprašamo, kaj je kakemu zunanemu ali tvarnemu namenu primerno, temveč kaj je po obliki primerno, kaj je tako, da nam ugaja ali vzbuja prijetno čustvo. Ta zmožnost je estetična razsodnost in ta nam kaže lepoto. Lepo je to, kar nam po svoji obliki, ako je skladna z našim spoznavanjem, ugaja splošno in nujno, ne da bi imeli od njega še kak drug dobiček. Lepote ni v stvareh, temveč je samo v spoznavanju. Zato pravi Kant: „Lepota je oblika prikladnosti kake stvari, kolikor je spoznamo brez predstave kakega namena“, ali pa: „Lepo je to, kar spoznavamo, da je predmet ugajanja, pa brez pojma.“ Teh in enakih zasukanih besed pomen je ta, da imenujemo kako stvar lepo tedaj, kadar si jo predstavljamo in nam to predstavljanje

ločevati preveč — pojmov. Zaradi tega opazujemo najprej splošno lepoto, kolikor je skupna vsakemu lepemu čutnemu spoznavanju.“ *Aesthetica*, § 17.

ugaja, pa nam ne kaže, čemu je namenjena. Vsakdo vidi, da Kant ne priznava nikake lepote, ki bi bila v stvareh tudi brez našega spoznavanja. Torej nas vara naše spoznavanje, ki nam pravi, da so predmeti sami na sebi lepi, o čemer bomo govorili pozneje.

Kantove misli so zagovarjali mnogi znanstveniki, tudi pesnik Friderik Schiller se jih je bil navzel in jih po svoje obdeloval v svojih znanih „Pismih o estetični vzgoji človeški“. Lepota je samo predmet nekemu nagonu, „nagonu igranja“ kakor pravi. — Četudi pesnik Goethe ni bil modroslovec in ni modroslovno obdeloval lepote, vendar je on z navadnim razumom umeval, da lepota je v istini, da je najčisteje in najpopolneje izražena v človeku, in zato je v vsem svojem umetniškem delovanju tudi izražal čisto in udano ono istinito lepoto, zato je iskal povsodi lepih, „pomenljivih“ momentov in jim v umetnosti podajal čim najbolj natančne in resnične oblike.

Kantovo naziranje se je kmalu prevrnilo v popolnoma nasprotno stran. Lepota ni bila, več samo v čutenju, ne samo neka lastnost stvari, temveč kar javljenje najvišjega ali absolutnega bitja, Boga, javljenje ideje v objektivnem svetu, in sicer najpopolnejše in najčistejše javljenje. Lepota je kar mahoma, kakor nekdanja Atena iz Zevsove glave, skočila iz človeškega čutenja in bila — boginja. To se je dovršilo v panteističnih modroslovnih sestavih Fichtejevem, Schellingovem in Hegelovem. Izmed teh sestavov je bil najpomembnejši Hegelov. Po njegovem nauku je vesoljstvo izrastlo in urejeno tako, kakor so pojmi od najvišjega in najsplošnejšega do najnižjega med seboj. Kakor je vesoljstvo pojav pojma, tako pa je posebej lepota neposrednje čutno javljenje ideje; v lepem predmetu prešinja ideja čutnost; v čutnosti proseva ideja, in to prosevanje, to žarjenje ideje spoznavamo ko lepoto. — Ni lahko umeven ta nauk, tudi ni čisto izviren, vendar je v njem neka zapeljiva in mamljiva sila, ki je mnoge mislece privabila k sebi. A to je izvestno, da je s takimi „viso-

kimi“ nauki pravi vedi malo pomagano. V lepih in vzvišenih izrazih se dá po tej poti slaviti lepota, a trdnega spoznanja doseči se dá malo. Pač treba opomniti tudi to, da ni noben modroslovni sestav tako odločen za nauk o lepoti, da bi bil nauk o lepoti do cela odvisen od modroslovne podlage. Tudi v Hegelovem smislu so izšle imenitne in važne razprave o pojavih lepote, in v Hegelovi šoli so nastale obširne naučne razprave o lepoti, velika estetična dela, kakor n. pr. zlasti veliko delo Vischerjevo: „Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen“ (1846–1857), Weissejevo „System der Aesthetik“ i. dr. Vischer razlaga: „Lepo je ideja v obliki omejenega pojava, je čutna posamezna stvar, ki se kaže ko čisti izraz ideje, tako da v njej ni ničesar, kar bi ne bilo čutno, in ni nič čutnega, v čemer bi se čisto ne izražala ideja. Torej treba ločiti tri momente: idejo, čutni pojav in čisto jednoto obeh.“ Da, ta nauk sam bi bil lep, ko bi ne pogrešali v njem glavne podlage, da nam lepota ugaja. — Tudi v Schellingovi šoli sta izšli dve dobro znani deli o lepoti in umetnosti: Nüssleinov „Lehrbuch der Aesthetik als Kunstwissenschaft“ in Carriereova: „Aesthetik“.

Izmed modroslovcev, ki so izkušali nauk o lepoti postaviti na trdno ali realno podlago, moramo tu imenovati med novejšimi zlasti Herbarta. Herbart podaja obširen nauk o estetiki, a njemu je estetika več kakor nauk o lepoti; Herbartova estetika je nauk o razmerah, ki so razne, tako da mu je n. pr. tudi etika kos estetike. Dosledno uči Herbart, da je lepota samo v obliki, ne v vsebini. Ako je predmet tak da nam ugaja po svoji obliki, po razmerah svojih delov, je lep. — Iz tega se vidi, da je ta nazor o lepoti ugoden za preiskovanje zakonov lepote, manj pa nam kaže lepoto samo. — Na podlagi Herbartovih naukov je spisal R. Zimmermann svoje delo „Aesthetik“ (2 zv., 1858, 1865), ki je po Avstriji jako znano.

V najnovejši dobi nastajajo in izginjajo razni nauki o lepoti kakor valovi na morju.

Nobeden si ne more pridobiti trajnega vpliva. Novega tudi ne morejo podati. Mnogi odločno zmetujejo vsako teorijo lepote in trdijo, da je lepota le v neskaljeni prirodi, v umetnosti pa toliko, kolikor posnema ali izraža prirodo. Najnižje v tem propadanju nazorov je pač zabredel Max Nordau, ki trdi, da sloni lepota na spolskem nagonu. „Lep je vsak vtisek, ki na kakršenkoli način, ali naravnost, ali po mislih razdraži spolsko središče v možganih.“ Tako so propadli dandanes vzori in le to cenijo ljudje, kar draži živce. Lepo je to, kar močno in prijetno razdraži živce — ta nauk je glavni nauk one umetnostne struje, ki si prisvaja dandanes prvo besedo.

Pri nas Slovencih smo doslej le malo gojili znanost o lepoti. Vzrok je ta, da se modroslovje sploh še ni tako povzdignilo, kakor je treba, da se morejo obdelovati posamezne stroke; posebej je tudi vzrok ta, da se naslanjamo na nemška dela in ne ču-

timo — žal — potrebe za lastni razvoj te vede. Vendar omenjamo lahko dva spisa, ki sta vredna nekolike pozornosti. V „Rimskem Katoliku“ je objavil Jos. Grilovec l. 1892. spis: „Kaj je lepo?“ Ta spis navaja mnogo znanstvene stvarine in je zato kaj živahen in poučen. Vendar je v njem za znanstveno razkladanje nekaj premalo reda in jasnosti, čemur se ni čuditi, ker je spis mladostno delo. Tudi drugi slovenski spis te stroke je mladostno delo. Dijaški list „Vesna“ je objavila l. 1894. spis: „Nekaj o lepem. (Piše —ni—).“ Pisatelj je bil mladi Bernik, ki kaže v tem spisu krepkega duha. Naslanja se jako očitno na Zimmermannovo estetiko in zastopa nazor, da je lepota v obliki. Pisatelj kritikuje jako ostro one nazore, ki se ž njegovimi ne ujemajo.

Ta kratki pregled nam zadostuje za oni namen, s katerim smo ga sestavili, da se namreč dobro pripravimo za premišljevanje o lepoti.

I. Del.

Kaj je lepota.

1. Pregled stvari, katere imenujemo lepe.

Ako hočemo priti do resničnih naukov o lepoti, treba je postaviti si trdno podlago za preiskovanje. In tako trdno podlago si v tem vprašanju lahko tudi postavimo, če gledamo na splošno mišljenje in govorjenje ljudij.

Ljudje, ki imajo zdrava čutila in zdravo pamet, poznajo razne lepe predmete in jih ločijo od nelepih ali grdih. Poznajo lepe ljudi ali lepe obraze in jih razločujejo od drugih; cenijo lepa oblačila, ljubijo lepe hiše in lične sobe, ločijo lepe živali od grdih, čislajo lepe rastline, zlasti cvetlice, imajo čut za lepe kraje, doline in planine, občudujejo jasno nebo, pa vnemajo se tudi za lepo glasbo, radi poslušajo mило petje, dadó se navdušiti ali junaški ali ljubavni pesmi in strmé zró v umetno sliko ali izklesano podobo. Tako je pri vseh ljudeh: pri vseh

narodih so opazovali in opazujejo tako mišljenje; vsa ljudstva, katerekoli omike in vere, kažejo isto čutenje in ravnanje. Zato pa imajo vsi jeziki besede ali izraze, ki zaznamujejo lepoto ali kar je lepoti sorodnega.

Sedaj se nečemo baviti z vprašanjem, v kateri dobi ali starosti je človek zmožen, da loči lepe stvari od nelepih in da umeva, kaj je lepota. Četudi se ta zmožnost še ne pokaže tedaj, kadar začne otrok dobro ločiti stvari po zunanji obliki, pač pa spoznava lepe in nelepe stvari jako zgodaj, morda še preje, nego umeva, kaj je dobro, kaj slabo.

Brez najmanjšega dvoma smemo reči, da vsi ljudje pravičnega čutenja in mišljenja spoznavajo nekatere stvari za lepe in ločijo lepe od nelepih. Torej je trdno to, da je v tem oziru človeška narava pri vseh ljudeh jednaka, vseskozi stanovitna, zanesljiva.

Jednako trdno moramo tudi reči, da človeštvo tako ne misli in ne govori brez

vzroka. Česar ni, tega ne more nihče najti in tudi ne imenovati.

Vse človeštvo misli in govori v tem smislu, da imajo nekatere stvari ali nekateri predmeti posebno lastnost in sicer to, da nam ugajajo, ako jih vidimo ali čutimo ali spoznavamo; imenujejo jih lepe, kakor smo jih zgoraj nekoliko našteali. Pojdimo sedaj najprej še nekoliko dalje v vrsti tistih predmetov, katere imamo navadni omikani ljudje za lepe, in izkušajmo tudi ločiti, katere imamo za lepe v pravem, katere pa v nepravem pomenu.

Torej lepi so: ljudje (seveda nekateri, kar mislimo tudi o drugih vrstah predmetov), živali, rastline, kraji, prirodni izdelki kakor kameni (kristali) in druge rudnine, prirodni pojavi kakor mavrica; nadalje so lepi umetni proizvodi, kakor stavbe, kipi, slike, glasbotvori, pesmi mnogih vrst; potem imamo sploh za lepo tudi gibanje ali kretanje ljudij in živalij, kakor posamezne gibljaje tako tudi gibanje in vedenje v obče, če namreč ugaja ali se zdi prijetno. Lepo imenujemo dejanje, če je ne samo dobro, ampak storjeno na primeren ali ugoden način; lepo imenujemo to ali ono lastnost človeško, n. pr. priljudnost, krotkost, nedolžnost; lep imenujemo značaj človekov, ako je dober in prijeten ali prikupljiv zato, ker so posamezne lastnosti v lepem soglasju; lepo imenujemo tako misel, ki je dobra, primerna namenu, pa tudi prikladna razmeram; jednako so lepi sklepi ali nameni, načrti, vzori; lepe so besede, lepi so govori, nauki, (če so ne samo resnični, temveč prikladni razmeram, umno sestavljeni in v prijetni obliki razloženi); celó dokazi so lepi, ako so trdni in še lahki, pregledni, v ugodni obliki sestavljeni ali razloženi; veda je lepa, ako ne ponuja samo mnogo resnic, temveč je tudi ugodna za naše mišljenje in delovanje in je njena oblika prikupna; tudi duša je lepa — tako govorimo v vseh omikanih jezikih —, ako ima dober in vrh tega še prijeten značaj ali prikupljiva svojstva.

S tem pregledom smo podali glavne vrste takih predmetov, kateri so po naših

navadnih nazorih lepi. Vsi ti predmeti imajo torej neko skupno lastnost, da jim pravimo zaradi nje lepi. Oni predmeti, ki nimajo te lastnosti, niso lepi.

Vsi ti predmeti pa se dadó razdeliti v dva razreda, četudi imajo vsi skupno to lastnost, da so lepi. Kdor jih dobro pregleda in premisli, vidi, da so nekateri predmeti čutni, drugi pa nadčutni. Čutni so oni, katere spoznavamo s čutili: obraze, cvetlice, kraje, gibanje vidimo in petje slišimo; lepe vede, lepe lastnosti, lepe duše, lepega značaja, lepega sklepa in namena, lepe misli — ne vidi in ne sliši nobeno oko in uho, temveč to se spozna samo z umom, ti predmeti so nadčutni. Da je med obema razredoma res velik razloček, in da je treba predmete tako ločiti, to je popolnoma očitno in trdno. V lepo sliko upiramo oči in jo opazujemo: a da je lep znanstven dokaz, da je lepa kaka veda, da je lepo kako dobro dejanje, to spoznavamo samo s premišljevanjem, z umom.

Nekateri modroslovci (t. j. materijalisti) hočejo vedeti, da ni nobena stvar resnična, ako ni iz tvarine in se ne dá tipati ali gledati. Taki trdé, da ni nikjer kreposti, nikjer lepe dušne lastnosti, nikjer duše, temveč da si vse to le domišljujemo. No, ti modroslovci se jako in žalostno motijo, zakaj kako bi si vendar mogli ljudje domišljevati — in sicer vsi jednako —, da je krepost, da je duša, ko bi je v resnici ne bilo? Naša pamet ne more biti tako urejena, da bi iskala in spoznavala to, česar ni. Prav te vrste modroslovci tudi pravijo, da taki predmeti, ki smo jih imenovali nadčutne, nikakor niso lepi in se tudi ne smejo tako zvati. Temu odgovarjamo, da je taka trditev čisto samovoljna in napačna. Premislimo nekaj vzgledov! Siromaku očitno dati miloščino, to je dobro dejanje, o katerem ne pravimo, da je lepo. Ako pa kdo siromaku dá skrivaj, da siromak ne spozna dobrotnika, ali ako mu dá ljubeznivo in z veseljem, dá prijateljsko, dá s takim načinom, da nam je prijetno in smo veseli, ako o tem čujemo: tedaj je dejanje lepo in vsakdo nam tudi

tako pravi. Tako dejanje ni samo blago in dobro, temveč ima še drugo lastnost, katero vsi jednako imenujemo. Da je Špartanka svojega pobeglega sina sama umorila z mečem, to je pretresljivo, junaško, a lepo ni; da pa mati nastavi morivcu, ki ji hoče umoriti otroka, svoje prsi in hoče rajša umreti sama, kakor da bi umrl otrok, to je lepo. Rimski cesar Tit je obžaloval, ako ni kak dan storil nič dobrega; imenovali so ga „veselje človeškega rodú“. Imel je blag in lep značaj. Njegov prednik Neron je videl pred seboj svojo umorjeno mater in rekel, da si ni mislil, da je njegova mati tako lepa. To je bil silno grd in ostuden značaj.

Kar smo v teh-le vzgledih imenovali lepo, to ni nikakor tako, da bi se dalo tipati ali videti, temveč se dá spoznati samo v umu, ker samo primerjanje, samo pre-mišljanje nam pokaže to, kar je res lepo. Lepo dejanje, lep značaj nima nobene moči do našega vida, pač pa ugaja tedaj, ako o njem mislimo.

Dovolj o tem! Nepristranski misleci in modroslovci so od nekdaj učili, da niso lepi samo čutni, ampak tudi nadčutni predmeti; tako sodijo vsi zavedni ljudje, vsi tako govore in se tudi med seboj umevajo.

Preglejmo sedaj nekaj predmetov, katerim tudi — vsaj v našem jeziku — pravimo, da so lepi, a samo v nepravem pomenu. „Lepa pot“ nam je, ali zares prijetna in ugodna pot, ali pa samo v tem pomenu, da ni blatna ali težavna. „Lep duh“ pravimo namesto prijeten duh: „lepo posestvo, lepi denarji, lepa plača, lepa kupčija, lep kos (= velik kos), lep dobiček, lep praznik...“ v teh primerih je lepo isto kar prijetno, dobro ali veliko. Da tukaj ni pomen naše besede pravi pomen, vidi vsakdo. Zaradi takih izrazov, katere umevamo iz navade, nam ne bo treba lepote razlagati n. pr. tako: lepo je to, kar je gladko, kar je koristno, kar je veliko.

To nam je bilo najprej potrebno, da smo pregledali vrste lepih predmetov: sedaj vemo, na katerem polju se gibljemo. Jednako ve tudi rastlinar, da so njegov predmet rastline,

zvezdoslovec, da so njegov predmet zvezde, in zgodovinar, da so njegov predmet dogodki v človeški minulosti.

2. Kako delujejo na nas lepi predmeti.

Da imamo nekatere predmete za lepe, druge za grde, za to mora biti vzrok. Ko bi tega ne bilo, ne bi nikakor tako ločili. Ako denem roko sedaj v mrzlo vodo, potem v gorko, ne porečem nikakor, da je prva grda, druga lepa, kakor tudi ne rečemo, da je sever grd veter, burja pa lepa, ker za to ni vzroka ali povoda. Vsekako je torej vzrok, da imam nekatere stvari za lepe, zato pa je izvestno, da lepi predmet na nas deluje na tak način, kakor ne deluje grdi, in kakor tudi ne deluje gorki, ali mrzli, ali dobri, ali dragoceni predmet. Vsi lepi predmeti delujejo ali vplivajo na nas na podoben način. Tudi smemo reči, da narejajo lepi predmeti na nas neki „vtisek“ ali da na nas nekaj učinjajo.

In sedaj nam treba določiti, kako delujejo na nas, kaj učinjajo ali kakšen „vtisek“ napravljajo na nas lepi predmeti.

Kako deluje lepota na nas, to se ne dá opisati tako, da bi s tem poučili nevednega človeka. Pa tudi ni treba, saj vsakdo izkusi sam, občuti in spozna sam v sebi. To notranje čustvo poznamo prav tako kakor n. pr. sladkost, grenkobo, žalost, bolečino, veselje. Imenujemo pa tisto čustvo u g a j a n j e, ugodnost, všečnost, ali po navadni pa nerodni besedi: „dopadanje, dopadajenje“. Kar je lepo, to nam ugaja, godi, je všeč, je prijetno ali prija, „dopada“.

Tega so uverjeni vsi pisatelji, ki so pre-mišljali o lepoti. Že stari so to trdili. Sokrat pravi v Platonovem Hipiju v. (p. 297): „Kar nam dela veselje — s sluhom in z vidom, to je lepo.“ Hedoniki, modroslovci prijetnega uživanja, so šteli lepoto med one predmete, ki nam ponujajo prijeten, a neškodljiv užitek. Plotin omenja, da lepota vleče nase oči in nas prijetno razveseljuje. Znano je da označuje sv. Tomaž (S. th. P. I. q. 5. a. 4.) lepe stvari kratko: „Lepe se imenujejo one stvari, ki ugajajo, ko jih vidimo.“ In tako učé nadalje vsi modroslovci katerekoli šole

si bodi: nikogar ni, ki bi ne priznaval, da lepota ugaja.

„Odkar svet stoji“, pravi Lotze¹, „nam je lepota ugajala, in to je prvotni povod, da jo ločimo od nezanimivih ali grdih stvari.“ In Jungmann² dostavlja: „Prvo in zadnje, na kar mislimo, kadar imenujemo kak predmet lep, je užitek (ugajanje), ki ga nam napravlja.“³

Tudi najpreprostejši razum to umeva, saj je to skladno z našo naravo. Lepa stvar nas vzbuja in mika, a ne da bi nam provzročala bolečino, temveč le prijetno in ugodno stanje. Trdna istina je torej, da misli vsak človek na ugodnost ali prijetnost tedaj, kadar mu govorimo o lepih predmetih.

Kar spoznavamo za lepo, to nam ugaja, ne ugajajo pa nam vse stvari prav jednako, temveč nekatere bolj, nekatere manj. V ugajanju je veliko stopinj od rahlega čustva, s katerim se zavemo lepote, do močnega in nepremagljivega notranjega gibanja, do občudovanja in strmenja, katero je vzbudila ve-

lika lepota. Veliki pesniki nam vsi tolmačijo v najživahnejših izrazih ono notranje gibanje, ono neizogibno ugajanje, katero jim je vzbu- dila lepota v tem ali onem predmetu. In ko beremo take spise, čutimo tudi sami neko- liko tega, kar so čutili oni. Tako naravno je, da se oglasi v nas ugajanje ob lepem predmetu!

Izkušnja nam pravi, in govorili bomo še pozneje o tem, da isti lepi predmet ne ugaja vsaki osebi jednako, ne jednako prijetno, ne jednako močno. Tudi vemo, da ni to uga- janje v človeku ob vsakem času jednako, če- prav je predmet isti. Kakor se giblje in snuje v nas notranje in zunanje življenje, tako se vzbuja ugajanje na razne načine. Tok živ- ljenja sili naprej, in ko ta tok zajame kak predmet, ustavi se bolj ali manj, kar ni od- visno samo od predmeta, temveč tudi prav od tega toka. In kje je ono bistro oko, ki naj zre do dna, kaj se godi v tem gibanju, kaj čuti srce v tem, kaj v onem hipu? Ka- teri je oni jezik, ki bi imel primerne besede in izraze za vsako čustvo? Kje je merilo, ki bi določilo, kako se ti notranji valovi na- penjajo in dvigajo, kako zopet upadajo in se polegajo?

Stojimo pač ob težkem predmetu — ob delovanju in čutenju človeškega srca.

(Dalje.)

¹ Geschichte der Aesthetik in Deutschland, 1868, str. 25.

² Aesthetik, str. 47.

³ Jungmann sicer pravi, da so v tem mnenju k večjemu izjema ostrejši zastopniki Herbartove šole; a to utegne biti bolj v besedah nego v resnici. Herbart sam ima za lepoto to, kar nam „ugaja brez-pogojno“. Jednako Zimmermann (Aesth. II. §. 79, 80), Drbal i. dr.

Idile planinke . . .

1.

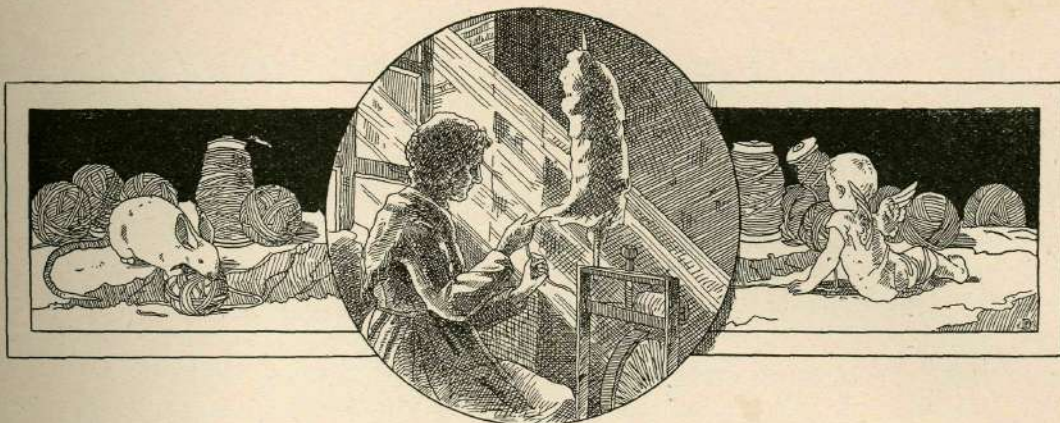
Na okencu je cvet dehtel,
in na večer ob Ave
mladenič ondi je prejel
od deklice pozdrave.

Sameva tiha gorska pot,
in kočica sameva;
šla s cvetom deva je od tod
ob prvi zori dneva.

Zapel ji zvonček je v slovo,
zapel otožno, milo,
da mnogo, mnogo se oko
zanjo je porosilo.

In zdaj rosán ji mladi cvet
na grobu se razcveta:
utrzan, njemu rano vzet —
se v trnjev venec spleta.

Ljudmila.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

3. Kako nam ugajajo lepe stvari.

Kar smo doslej slišali in premišljali o lepih stvareh, ni bilo težavno in nam ni napravljalo nobenih dvomov. Težava pa nas ustavi takoj, ako vprašamo, kako nam neki ugajajo lepe stvari. Ugodnosti so namreč razne, in ugajanje je tudi različno. Drugače nam ugaja hladna voda, kadar smo žejni; drugače nam ugaja beseda, kadar nas kdo pametno pohvali; drugače nam ugaja lepa slika, drugače zopet spoznana resnica. Vse te ugodnosti in kar bi jih še sicer lahko našteali, pa moramo devati v dve vrsti: v prvi vrsti so čutne, v drugi so nadčutne ali nečutne ugodnosti. Tako je tudi ugajanje ali čutno ali nadčutno (nečutno). Ta razloček izvira iz naše narave. Ugodnost nas objame prvič tedaj, kadar delujejo naši čuti ob kakem prijetnem predmetu; kadar tipamo kaj gladkega, okušamo sladkobo, vonjamo dišečo cvetlico . . . tako ugajanje je vsekako čutno. Ugodnost pa nas prevzame tudi tedaj, kadar slišimo o sebi ali prijateljih kaj pohvalnega, kadar smo delo dobro dokončali, kadar smo našli, kar smo iskali, kadar smo kako novo resnico spoznali. To ugajanje ni čutno, ker nimajo čuti pri njem, n. pr. pri hvali, ničesar opraviti, temveč je samo v umu. Zato bi je lahko imenovali tudi umsko

ugajanje. Ni pač težko tako ločiti, če le malo pazimo nase, a potrebno je, ako hočemo prav umevati lepoto in njeno bistvo. Drugih vrst ugajanja nam ni treba ločiti, ker so razločki med njimi brez pomembe za naše vprašanje.

Sedaj torej vprašajmo: Ali je ugajanje ob lepih predmetih čutno, ali nadčutno — umsko? Ali je tako, kakor če občutimo milo gorkoto, mehko obleko, sladko pijačo; ali pa tako, kakor če nam ugaja hvala naših znancev, novica o zmagi domačih vojakov, ali spoznana nova resnica? To treba preiskati.

Najprej je to umevno, da ugodnosti iz lepih stvari ne čutimo s tipanjem, ne z okusom, ne z vonjem. Pač pa spoznavamo čutne lepe predmete z vidom in s sluhom. Ker sta vid in sluh prava čuta, utegne biti tudi ugajanje ob čutnih lepih predmetih — le o teh govorimo najprej — čutno. Da je to ugajanje na čutni podlagi, za to so ti-le razlogi:

1. Predmet se nam zdi lep in nam ugaja prav tak, kakor ga vidimo in slišimo. Ni nam treba popraševati ali premišljevat, kako ga je neki umeti, iz česa je, čigav je, čemu je, ampak kar pogled sam nam priča o lepoti. Jednako je tudi z glasbo: soglasje nam ugaja, ne da bi o tem kaj preudarjali ali preiskovali, kakšno je soglasje. Torej je ugajanje že pri čutenju samem.

2. Tudi se nam oglasi ugajanje večinoma takoj, ko zagledamo ali zaslišimo lep predmet. Nekaterikrat nam že najhitrejši pogled pove, kaj je lepo, kaj ni, in nam ugaja ali pa ne ugaja. Um pa deluje počasneje, ker moramo primerjati, premišljati, soditi in sklepati, predno se nam kaj pojasni.

3. Preiskovanje Helmholtzovo je pokazalo, da je pri barvah, pa tudi pri zvokih trden fizijološki zakon, po katerem so nam ali vseč ali nevšeč. Ako se n. pr. valovito gibanje treh zvenkov spaja ali družijo v pravilno obliko, ako zaznavamo to skupino zvenkov nepresledno ali enakomerno, ako utiski na živce niso ne premočni ali prejaki in ne preslabi, ako ne trajajo predolgo . . . : v takih razmerah nam ugaja čutni utisk. Ako ima pa ugajanje tako podlago v živčevju, tedaj moramo pač trditi, da je ugajanje že v čutnosti človeški.

4. Ako bi ugajanje čutnih predmetov ne bilo že v čutnosti, ampak samo v umu, tedaj bi za uživanje čutne lepote ne potrebovali predmeta samega, ampak dovolj bi bilo, ako bi — ko smo ga jedenkrat videli, potem — nanj mislili. Da bi občutili ugajanje, ki izhaja iz lepe slike, bi ne bilo treba in tudi bi ne želeli gledati in zopet gledati n. pr. obraze Rafaelove, temveč bi si jih samo predstavljali ali mislili, in to bi nam vzbujalo zadostno ugajanje. V obče bi zadostovalo vsakomur, da je videl jedenkrat ali nekolikokrat lepi predmet, potem bi ga pa v mislih vedno užival, in bi ne bilo treba gledati ali poslušati ga. Kakor nam za spoznavanje resnice nikakor ni treba, da vselej sproti gledamo to in ono (n. pr. v računstvu, da je dvakrat dve štiri, ali da sta vsoti jednaki, kadar dodamo jednakima količinama jednaki količini): tako bi nam za spoznavanje lepote tudi ne bilo treba čutiti predmetov, ko bi ugajanje ne bilo odvisno od čutnega delovanja.

5. Tudi vsakdo ve, kakšen razloček je, ako si samo predstavljam lepo sliko, lep obraz, lep napev, ali ako ga tudi v istini vidim in slišim. Kar neposrednje in v istini čutim, tisto mi ugaja do cela in močno, ne

pa tista notranja predstava, ki mi je ostala v spominu.

Iz teh razlogov se vidi, da je pri čutnih lepih predmetih ugajanje na čutni podlagi, ali da je že v čutnem utisku.

Nikakor pa nam ni v mislih, da bi bilo ugajanje ob lepih predmetih samo v čutih. Lahko umevni razlogi kažejo, da bi nam tudi lepi čutni predmeti ne ugajali, ko bi ne delovala v nas nadčutna ali umska zmožnost. Ti razlogi kažejo celó, da je ta nadčutna zmožnost pri spoznavanju lepote višja in važnejša kakor čutnost. Poglejmo!

1. Najprej razvidimo, da nam lepota ne ugaja samo čutno, ako primerjamo lepočutje s čisto čutnim ugajanjem. Pogled na lepo sliko nam ugaja in okušanje sladkorja navadno tudi ugaja. A sladkor treba užiti, ako ga hočemo okusiti, slika pa je samo pred nami, da jo vidimo. Sladkor si torej prisvojimo, a slike ne. Že v tem je velik razloček. Še večji pa je, ako odmaknemo oba predmeta od sebe: sladkor nima nobene vpliva in nam ne ugaja na nikak način, ako ga ne uživamo: a sliko ohranimo nekoliko v spominu, in še v spominu nam ugaja. Prav tako ohranimo v spominu tudi lepe napeve, ki nas veselijo, tako da jih radi ponavljamo. Ugodnost, ki izvira iz takih predmetov, ne more biti samo čutna, ker se pojavlja tudi tedaj, kadar ni čutnega predmeta.

2. Kjer je ugodnost samo čutna, tam izvira iz tega, da čutni predmet deluje na čutilo, kakor n. pr. méd na 'nebo' v ustih; bodisi košček majhen, ali znaten, ali okrogel ali oglat . . . , na čut deluje prijetno. Ko duhamo cvetlico, nam ugaja duh, bodisi cvetlica tako ali tako obrnjena, cela ali pa raztrgana. Torej nam v čutnih predmetih ugaja le to, kar dosežemo, sprejmemo in uživamo s čutili, in nič drugega ni treba vrh tega. — A pri lepih predmetih je drugače. V lepi podobi nam ne ugaja kos modre obleke, ne ugaja zelena barva sama zase, ne ugaja ta ali ona črta, marveč soglasje ali ujemanje črt in barv, ali — oblika. In vendar bi moral ugajati vsak kos in del, ako ga mo-

remo le čutno zaznati, ker bi bilo ugajanje samo čutno in nič več. Še očitnejše je to pri glasbi, v kateri nam ne ugajajo posamezni zvoki, temveč izpreminjanje, gibanje in ujemanje glasov. Ugaja nam n. pr. napev, a kako? Le s tem, da primerjamo jeden kos, ali del, ali odstavek napeva z drugim delom ali odstavkom. In to ni nikakor samo čutno. Saj primerjanje, druženje, ločenje — to ni v naših čutih, temveč za to treba umske ali duševne moči.

in spajajoče moči, ki vse te dele družijo v celoto, potem šele nam ugaja pokrajina. Velika slika nam ne more ugajati, predno ne pregledamo vseh delov in ne umevamo njih soglasja. Ko bi bilo ugajanje iz lepote samo čutno, bi nam nikakor ne ugajala velika slika. Pa tudi ne bi ugajala dolga skladba, v kateri moramo pazno primerjati manjše in večje dele, ako hočemo, da nam ugaja. Nadčutna moč mora delovati, ako hočemo, da se vzbudi v nas ugodnost ob takih lepih predmetih.

Madonna.

Slikal A. Correggio.

Da bo dokaz še jasnejši in krepkejši, si mislimo pokrajino ali veliko sliko¹ ali dolgo skladbo. Lepa je pokrajina, kadar ima dovolj različnih predmetov, ki se skladajo v celoto. Soglasja med poljanami, svetlim potokom, temnim gozdom, visoko goro in modrim jasnim nebom ne more začutiti vid sam, temveč treba je še neke primerjajoče

¹ Za vajo naj čitatelj gleda sliko „Unija Ljublinska“ na str. 49 ali pa na prilogo „Slovenska ženska narodna oprava“.

3. Res je, da nam ugaja kar prvi pogled lepega obraza, in kar prvo zvenenje lepo-glasne pesmi, a poleg tega, da z vidom in sluhom sprejemamo vase občutek, deluje vedno zraven tudi um, ki urno primerja del z delom, sodi in priznava, ali pa zanikuje. Ako ogledujemo tudi kaj malega in preprostega, n. pr. lepi obraz¹, nikakor ne strmimo trpno ali pasivno v predmet, temveč opazu-

¹ Za vajo naj ogleduje čitatelj tukajšnjo preprosto Correggiovo Madonno.

jemo, preudarjamo, primerjamo, in naposled sodimo in pravimo: To je res lepo, ali pa: To ni popolnoma lepo, ali pa: To je lepo samo v tem-le oziru. Vsakdo lahko sam izkusi, da je tako. Kaj pa šele v večjih predmetih! Kako ocenjamo in presojujamo v večjih predmetih del za delom, govorimo sami sebi ali pa drugim, dokler naposled ne izrečemo: „To je lepo“.

Zaradi tega se pa vadimo v presojanju in torej tudi v uživanju lepote. Kako vse drugače čuti ugodnost ob lepi sliki umetnik ali zvedenec, ki ima razsodnost za tako lepoto, kakor neolikanec, ki vidi samo nekaj čudno pisanega pred seboj! Kako vse drugače uživa klasično skladbo oni, ki pozna glasbo in je v njej izobražen, kakor oni, ki je čul samo preproste napeve. Pri izbornem koncertu, pri umetni cerkveni glasbi se grozno dolgočasi neolikan delavček, pastirček s paše: neprecenljiv užitek pa ima izurjen glasbenik. Vendar sta v čutnosti lahko oba jednaka, kakor se n. pr. sladko jabolko ne zdi nič manj prijetno umetniku kakor drvarju. Od kod torej razloček pri užitku in ugajanju glasbe? Iz znanja, iz umskega delovanja. Zato je popolnoma trdno, da ugajanje ob lepem predmetu nikakor ni samo čutno.

4. In kaj bi govoril o lepih nadčutnih predmetih, o lepih dejanjih, o lepih dušnih svojstvih, o lepi duši? Ker ti predmeti niso čutni, tudi ugajanje ne more biti čutno. Kako nam bi moglo čutno ugajati plemenito dejanje? Kakšen čutni užitek je v tem, da se kdo pri nas prikupljivo vede? Lepoto ali prikupljivost v vedenju spoznavamo le z umom, na podlagi svoje olike: torej ne more biti ugajanje čutno.

5. Naposled pomislimo še to: Ko bi nam ugajala lepota samo čutno, morala bi ugajati tudi živalim. A nobeno opazovanje ni pokazalo, da bi živali v pravem pomenu spoznavale lepoto. O tem nam ni treba niti govoriti, da živali ne umevajo lepote na lepi sliki. Tudi nihče ne misli, da žival čuti lepoto kakega kraja ali lepoto stavbe. Nobene dokaza ni za to, da bi živali spozna-

vale lepoto človeškega obraza. Vemo, da celó najlepša godba psu težko dene, ker cvili blizu nje. Prav tako cvili ob zvonjenju. Živordeča barva je nekaterim živalim neprijetna, n. pr. puranu, biku.¹

Zakaj torej žival ne spoznava lepote? Ker ne sodi, ne primerja, ne premišlja, ker nima uma. Žival ne pazi, pa tudi ne razločuje natančno, ne more družiti več predmetov v celoto, ne umeva, kaj je skladno, kaj ne. Pri živalih, ki se zde, da so najbolj umne, ni kaj bister vid, kakor pri psu, mački, čebeli: pač pa je jako krepko čutilo za vonj. Zatorej jim je nedostatno glavno čutilo za lepoto, izvrstno pa je čutilo, ki služi hrani.

Povzemimo iz tega premišljevanja glavne resnice! Prvič smo razvideli, da izvira ugajanje, o katerem govorimo, iz spoznavanja lepih predmetov. Ko spoznamo lepi predmet dovolj, tedaj nam ugaja. Kadar lepi čutni predmet vidimo, ugaja; kadar lepi nadčutni predmet umemo, ugaja. Torej ugaja spoznavanje lepega predmeta, in všečnost ali ugajanje se ravna po spoznavanju.

Drugič smo razvideli, da je ugajanje iz spoznavanja lepih predmetov bistveno drugačno, kakor ugajanje iz tako imenovanega čutnega uživanja. Za čutno uživanje ni treba, da bi deloval um; sladkobo občutimo, če kaj mislimo ali ne. Ob lepem čutnem predmetu

¹ S tem pa ne trdimo, da bi bile živali popolnoma neobčutne za lepoto. Reči smemo, da večinoma živalim ugajajo skladne barve, večini živalij jako ugaja svetloba, ne prenažno gibanje, preprosti in mehki zvoki. Znano je, da živali po nagonu nekako cenijo lepoto živalij iste vrste. — V vseh teh in drugih slučajih pa vendar ne moremo reči, da živali umevajo pravo lepoto, temveč le, da nekateri preprosti predmeti, n. pr. mehke barve in mehki glasovi, ugodno in pomirljivo delujejo na živce, ali da imajo poleg lepote še druge lastnosti, ki ugajajo živalim. O starem slikarju Zevksu pripovedujejo, da je jako živo naslikal grozdje; prišli so vrabci in so kljuvali naslikane jagode. Drugi slikar, Apél, je naslikal konja; ko je mimo njega šel živ konj, je zarežetal. Delfinom neki jako ugaja godba. — Ako preudarimo te vzglede, ne moremo priznati, da bi živali mikala ravno lepota, temveč pri slikah je bila prevara, pri godbi pa je to, da so jim taki glasovi nenavadni

pa se takoj vzbudi mišljenje, primerjanje in presojanje, in s tem se čutni utisk in ugajanje ali okrepča ali zmanjša. Torej tudi ob čutnem predmetu ni ugajanje samo čutno, ampak ob enem nadčutno. Zato je resnično, da je uživanje lepote duševno delo, ne pa telesni občutek. In razvidno je tudi, zakaj le človek spoznava lepoto in ne žival: zato, ker ima um, ker sodi, premišlja, umeva, česar žival ne more, čeprav ima čutila kakor človek. A ker nam um deluje vedno le na podlagi čutnega spoznavanja, zato je že v čutnosti podlaga za lepočutje.

Tretjič smo se prepričali, da ugaja tudi nečutna lepota; zato je to ugajanje nečutno

in le v duševnosti, ne pa v kaki telesni zmožnosti.

Vse to ugajanje, vse lepočutje torej je v našem umu — tudi tedaj, kadar nam čuti sami pokažejo čutno lepoto. Lepočutje nikakor ni telesno delovanje, akotudi sodelujeta pri mnogih predmetih višja čuta. Žival potemtakem more občutiti v preprostih lepih predmetih neko prijetnost, ne pa lepote.

Po tem preiskovanju umevamo, kaj je neki to: „Lepoto občutiti, čut lepote, lepočutje“; sedaj umevamo, katere naše moči ali zmožnosti delujejo pri spoznavanju lepote. Po tej poti bomo tudi razvideli, kaj je lepota sama. (Dalje.)

Spominom.

I.

Sladkim spominom srce verjame,
zvesto v življenje s sabo je vzame;
s sabo na pota, kamor ne sije
žarek ljubezni in poezije.
Mine nam rano ljubav mladosti,
enkrat se pije kupa sladkosti;
zánjo pa druga nam je nalita,
bridka usoda v njej nam prikrita.
Sreče življenja mi se zavemo,
ko čez mladosti grobe že gremo.

II.

Bog vas ohrani
srečni spomini
moje mladosti!
Srce vas čuva
duša vas ljubi,
toda v bridkosti!
Bog vas ohrani,
srečni spomini!

Ti pa, oj roža,
s trnjem odeta,
moja ljubezen —
Bog te obvarij!
Drugim premilo
ti se razcvetaj,
meni pa venec
za na grob spletaj!

Ljudmila.

Peričniku.

Peričnik, dika zemlje naše,
kako mogočno ti šumiš,
kako mogočno ti bučiš,
Peričnik, dika zemlje naše!
Srebrno belo vodo svojo
zaganjaš s silo nevzdržljivo
tje v skalo trdo, skalo sivo,
ki hoče pot zapreti tvojo.
A ti, Peričnik, nezmagljiv si
in v moči svoji nesprosljiv si;
z vso silo vdarjaš v skalo sivo,
z vso silo svojo nevzdržljivo,
da skala pod teboj se trese,
in kosi njeni že drobé se . . .
In ko srebrne gledam pene,
ki brizgajo od skalne stene,
in mavrico, ki v njih blesteče
v sedmerih barvah se leskeče,

in v solčnih žarkih se preminja,
se prikazuje in izginja:
budi se v srcu up mi nov.
Ta mavrica, ta meni znači
slovanskih sedem naj rodov,
vseh Slave združenih sinov,
ki jih sovražnik kruti tlači.
Kot ti, Peričnik, bo privrela
enkrat moč združena slovanska,
vsa moč slovanska, velikanska;
in kakor ti, Peričnik, skalo —
zdrobila bode jarem tuji,
ki je od jarmov vseh najhuji.
Oh, naj zgodi že to se kmalo,
le to želim, Peričnik krasni,
ko dnes se divim tvoji vodi,
da to se skoraj, skoraj zgodi,
Slovanu vreme naj se zjasni!

Narjan Pretko.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

4. V čem je lepota.

Kdor hoče prav spoznati kako znanstveno vprašanje, mora največkrat tako ravnati kakor n. pr. urar. Da uro dobro popravi, mora urar najprej vse delo razdreti in razstaviti, potem pa zopet sestaviti. Tudi pri znanstvenem preiskovanju treba nam predmet razstaviti v dele, potem pa sestaviti v celoto. Tako ga spoznamo in umemo. Četudi sedaj vemo, kako delujejo na nas lepi predmeti, vendar še ne vemo, v čem, v katerem delu, na kateri strani kekega predmeta je lepota. Morda v predmetu niti ni tega, kar imenujemo lepoto?

In res — kakor smo že čuli — je Kant učil, da lepote ni v stvareh ali v predmetih, temveč da je ta lastnost samo v našem čutenju, ali bolje, v našem razsodku.¹ Naša razsodnost ima ne samo to posebnost, da se ji zdé nekateri predmeti lepi, temveč tudi, da jih ima za sploh ali tako lepe, da bi jih moral imeti za lepe tudi vsakdo drugi.

¹ „Ako se nanašajo predstave, celo občutki, na kaj objektivnega (samo na sebi), tedaj nam pomenjajo nekaj istinitnega izkustvene predstave; ako se pa ozirajo samo na čustvo ugajanja in neugajanja, tedaj ne zaznamujejo prav ničesar v predmetu, temveč v tem se čuti subjekt samega sebe, kakor predstava nanj deluje.“ (Krit. d. Urth., Reclam., str. 43.)

Potemtakem ni v stvareh, kar imenujemo lepoto; ta popolnost je samo za nas, ni pa popolnost ali lastnost ugajajočih nam predmetov.¹

Nadrobneje nam ni treba razkladati Kantovih nazorov, ker je dovolj, če poznamo načelo. To načelo pa nikakor ni pravo. Pomislimo le:

1. Ker nam ne ugajajo vse stvari, ampak samo nekatere, morajo le nekatere imeti to moč ali zmožnost, druge je pa nimajo. In tista moč je v stvareh, ne pa v našem vidu ali sluhu, ker sicer bi vid in sluh ugajal sam sebi, ali pa bi nam moralo ugajati vse, karkoli vidimo in slišimo.

2. Ako ni lepote v stvareh, ampak v našem čutenju, tedaj treba reči, da stvari v istini niso lepe, in da jih šele mi storimo ali imamo za lepe. Kakšne pa so, ako niso takšne, za kakršne jih imamo? Kant bi rekel po svoje, da ne vemo. A to je prazno, zakaj stvari se nam razodevajo in kažejo: in čudno bi bilo, da bi se nam stvari kazale tako, kakor niso, ne pa tako, kakor so. (Nekatere prevare v naših čutih se dadó lahko spoznati.)

3. Da bi ugajanje izviralo le iz čutenja, ne da bi predmet sam bil lep in nam na-

¹ Ravnotam, str. 73 i. dr.

pravljaj ugodnega čustva, to je naravnost proti naši izkušnji, ki nam pravi, da je podobna sama na sebi lepa, da je obraz sam na sebi zal. Čemu bi vendar želeli videti to in ono, ako je glavna stvar pri lepoti le to, kar čutimo, ne kar je samo na sebi?

4. To je tudi razvidno, da bi po Kantovem nauku ne smeli reči: „To je lepo“, temveč: „To se zdi meni lepo, to je zame lepo.“ Zakaj vsakdo more po tem nauku soditi le svoje ugajanje in nič več. Kant si sicer hoče pomagati s tem, da mu je kaj lepo le tedaj, kadar sodimo o njem, da splošno ugaja. A to velja jako malo. Naj sodim tako ali drugače, v tem ni trdnosti, da bi stvar ugajala tudi drugim, ker moja sodba je veljavna le zame, saj izvira le iz mojega čutenja.

5. Kantov nauk nasprotuje splošnemu človeškemu prepričanju, ki pravi, da so stvari same na sebi lepe. Ni si pa lahko misliti, da bi se ves človeški rod tako čudno motil, da bi nas čuti le varali in bi nam kazali vse kaj drugega kakor je v resnici. Zato smemo reči: kakor je Kantovo modroslovje neutemeljeno v drugih ozirih, tako je napačno tudi gledé na lepoto.

Popolnoma trdno je torej, da je lepota v stvareh ali predmetih samih. Tudi tedaj, kadar nihče ne ogleduje lepe pokrajine, je lepa; tudi tedaj, ko je slika zagrnjena, je sama na sebi tako popolna, kakor pozneje, ko je razstavljena pred mnogimi ogledovavci. Kadar si odgrnil sliko, premeni se tvoje gledanje ali tvoja razmera do slike, ne pa slika sama.

Vendar s tem le še nismo dovolj pojasnili, v čem je lepota. Veliko lepoznancev misli, da lepota ni v ničemer drugem kakor v vnanji obliki. Obliko imenujemo v navadnem pomenu to, kar vidimo, kar je povrhu, kar otipljemo, torej pri telesnih predmetih zunanje lice, črte, ploskve, barve in svetloba, ki se kažejo očesu; pri glasbi bi bila oblika samo vrsta glasov, soglasje in nesoglasje; v pesmih je oblika samo v besedah in v njih skladnosti, ne pa v mislih. Oni torej, ki pravijo, da je lepota v vnanji obliki, dokazujejo in pojasnjujejo svojo trditev tako nekako: Kaj ima slika na sebi dru-

gega kakor samo vnanjo obliko? In vendar je lepa! Prav lahko si je misliti to-le: Iz voska in iz barv bi naredil kdo prelep obraz, da bi vsakogar očaral, in vendar bi v tem ne bilo lepega nič drugega kakor vnanja oblika, ker vosek sam na sebi in barve same nimajo nobene lepote. Ali mislimo na one novejšje priprave, ki so znane z imenom stereoskop in kinematograf: ti nam kažejo jedino le obliko, in vendar so dotične slike jako lepe in mične. Tudi ne more nobeno oko seči pod površino kake stvari: kaj naj bi bilo še lepo poleg te zunanosti ali površine? Celo rokodelci znajo izdelovati umetne cvetlice, ki so očem prav prikupljive in se rade rabijo po cerkvah in tudi dvorinah, zlasti še za ženski nakit. Kaj more tukaj ugajati drugega kakor vnanja oblika? — Iz takih in enakih vzgledov se vidi, da je lepota v vnanji obliki. Ako je ta oblika všeč, tedaj je tista stvar lepa.

Ne smemo tajiti, da se zdi na prvi pogled ta nazor resničen, in da ga taki in drugi vzgledi priporočajo. Tudi ugaja ta nazor nekoliko navadnemu mišljenju. Kadar govorimo o lepoti človeške postave, o lepoti kraja, o lepoti govora, imamo v mislih zunanjo stran.

In vendar ni ta nazor pravi, da je lepota samo v vnanji obliki. Moramo pa natančneje seči v to vprašanje, da se nam razjasni.

Najprej treba gledati, kateremu predmetu pridevamo lepoto in v katerem oziru. Recimo, da je lep mladenič vojak šel v vojsko in v boju izgubil jedno nogo. Ker noge nima, ni več lepa njegova postava, pač pa je lahko še lep njegov obraz. Potemtakem ne moremo v polnem pomenu reči, da je tisti mladenič lep. Če pa vendar tako pravimo, ni resnično, ker bi morali dostaviti: „I. je lep v obraz.“ V drugem vzgledu imejmo pred očmi človeka lepih lic, pravih potez, v obče zalega obraza. A ta človek ima jako slabe, deloma očrnele zobe, nekaj mu jih pa manjka. Ko začne govoriti, te kar pomrazi po udih, tako ti je nevšeč njegovo zobovje, kakor ti je bil izprva všeč njegov obraz. Ali je resnično, da bi bil ta človek lep? Ni, čeprav ima lice brez madeža. — Mislimo

si, da imamo v roki stvar, ki se zdi lepo jabolko. Koža je rumeno-rdeča in gladka, pecelj svež, oblika okrogla: na prvi pogled porečeš: „Lepo jabolko!“ A kmalu vidiš, da je pod to lupino že vse gnilo meso, ni užitno, ni rabno. Kaj porečeš sedaj? To, da je lepa jabolčna lupina ali koža, ne pa, da je lepo jabolko. — Ako pojem in zraven igram na klavirju, in ako je petje res lepo, a spremljanje slabo, ne smem v pravem pomenu reči, da je moja glasba lepa. — Ako zloži pesnik tako pesem, ki je po besedah, po merilu in po rimah dovršena, a po vsebini umazana, ne moremo imenovati pesmi lepe, temveč samo besedilo. Pesem namreč je lepa tedaj, ako je lepa tudi misel, ne samo nekoliko besed.

Ako prej omenjeni nazor pravi, da je lepota kakega predmeta v vnanji obliki, pripominjamo k temu, da je oblika predmetova pač lahko lepa, a s tem ni še rečeno, da je lep tudi predmet sam. Kdo ve, ali ni imel grbasti Terzit lepih malih nožic ali ročic ali morda celo lepih očíj? In ko bi bil tudi imel to, ne bil bi lep zaradi grbe. S tako primerom hočemo povedati, da mora biti predmet lep v vsakem oziru, ako naj ga imenujemo res lepega. Že iz tega se vidi, kako je neprimerno trditi, da je lepota v vnanji obliki. Kdor to pravi, on trdi, da nima lepota z vsebino ali snovjo nič opraviti, temveč da je prav tako v sami obliki kakor n. pr. da je kaj okroglo, oglato, pobeljeno, očiščeno. Kakor je morda klobuk okrogel, tobačnica oglata, stena pobeljena, posoda očiščena... v tistem pomenu bi se moralo reči, da je lice lepo. A vsakdo vidi, da ni v istem pomenu lice lepo, kakor je zid bel. Zid je bel po zunanji barvi, lice je lepo po vsej svoji naravi, po svoji moči ali po svojem življenju, ki je v njem. Lepo lice v pravem pomenu je drugačno lice kakor nališpano ali z lepčilom namazano, še tako ugodno in srečno prirejeno lice.

Ko smo se sedaj zavedeli, kaj je vnanja oblika in kakšna lepota je v njej, bomo lože dognali, ali ni morda lepota v drugačni obliki. Zatorej razločujmo obliko in obliko! Oblika

nam je najprej lahko to, kar se kaže očem in kar tudi otipljemo: kar je človek v svoji obleki in opravi, hleb kruha ali okrogel ali podolgast, knjiga ali vezana ali nevezana, klobuk ali bel ali črn, hišna oprava ali urejena ali razmetana. Take razmere spadajo k vnanji obliki ali v navadnem pomenu.¹ A poznamo tudi obliko v drugem pomenu. Ako drevo zraste, kakor mu velewa njegova narava, dobi neko obliko. Ta oblika izvira iz drevesne narave, iz prirodnih močíj; to obliko si je dala ali naredila stvar sama. Zato je ta oblika tako združena s stvarjo, da se ne more od nje ločiti. Kakršna je ta oblika, taka je tudi stvar. In med obema oblikama je razlika, tako nekako — bi dejali s pripravnim primerom — kakor je med kožo človeško in med obleko.

Samo to trditi, da je lepota v obliki, nikakor ni jasna beseda. Ali je torej v prvi ali v drugi obliki, o katerih smo govorili? Kaj smo na boljem, ako čitamo: „Predmet dopadanja so oblike; vzrok dopadanja je psihološki?“² In dalje: „Izmed teh (oblik) so nekatere dopadljive same po sebi, druge pa imajo svoj obstanek v tem, da se nedopadanje odstrani“: s takimi razlagami se ne odstrani megla, ki je okrog besede „oblika“.

Vir lepote ne more biti v oni obliki, ki je samo zunanja, samo slučajna. Ali je lepota človekova na njegovi obleki? Ali je lepota kakega drevesa v tem, da je oblato obstriženo? Ali je lepota slike v okvirju? Te stvari lahko podpirajo lepoto predmetovo, nikakor pa ni lepote tako v njih, da bi se moralo reči: „Lepota je v vnanji obliki.“

Potemtakem nam preostaja le oblika v drugem pomenu, prava bistvena oblika³, v kateri utegne biti lepota. Ta je tista oblika, v kateri se stvar kaže, kakršna je, ki nastane tedaj, ko nastane stvar; a kadar poneha oblika, pogine tudi stvar. Nobena čutna

¹ Modroslovci pravijo tej obliki akcidentalna ali slučajna.

² Vesna, „O lepem“ str. 57.

³ „Bistvena oblika“ nam ne pomenja čisto tega, kar „forma substantialis“, temveč ono individualno obliko, ki izvira iz bistva kake stvari.

stvar ne more biti brez take oblike; pa tudi nečutni predmeti se javljajo po svojih oblikah, kakor kreposti, nauki, duša i. dr. Ali je torej lepota v tej obliki?

Odgovarjamo, da je v tej obliki lepota kake stvari, in to tudi lahko dokažemo.

Fatima. (Portret.)

1. Vse, kar je lepo, nam ugaja, in sicer nam ugaja v spoznanju. Da je spoznamo, mora se kazati ali javiti, torej mora imeti nekaj, s čimer se kaže, in to je oblika. Ta oblika ni nič drugega kakor stvar sama, v

kolikor deluje in se razodeva. Zatorej je očitno in trdno, da je lepota stvari v njihovi iz bistva izvirajoči obliki.

2. Pri čutnih predmetih je to takoj umevno, zakaj ti nam ugajajo večinoma že v prvem hipu. V prvem hipu pa moremo spoznati le njih obliko, ne njih notranje narave.

3. Tudi v nečutnih predmetih nam ugaja način, po katerem se primerno in naravno razodevajo, torej ugaja njih bistvena oblika. Dobrodelnost je lepa tedaj, ako jo kdo izkazuje prav in pa na tak način, da nas veseli. Duša je lepa tedaj, ako so njene lastnosti v pravem razmerju in pa ako se javljajo na prijeten in prikupljiv način.

4. Naša trditev se ujema s splošnim mišljenjem ljudij, ki imajo za lepo le naravno in bistveno obliko stvari. Seveda navadno ne ločimo bistvene in ne-bistvene oblike, marveč pridevamo lepoto obema, a v znanstvenem preiskovanju moramo določno povedati, v kateri strani predmetovi je lepota.

5. Tudi mnogi znanstveniki se ujemajo s tem nazorom, od Platona sem prav do današnjega dne. Treba

pripomniti, da tudi znanstveniki premalo ločijo ne-bistveno obliko od bistvene, vendar je prava njih pot, po kateri hočejo do resnice. „Formalizmu (nauku, da je v obliki lepota) pač smemo priznati, da trdi pravo,

in smemo reči: ako se oziramo na lepočutje, je oblika vse in vse je na njej, pa prava oblika, ta je ne samo zunanja, temveč tudi notranja oblika, popolna oblika, ne ločena od vsebine, na kateri tiči in katere oblika je. Ni treba posebno bistroumno preiskovati razmerja med vsebino in obliko, pa nam je takoj jasno, da ne spada vsaka oblika k vsaki vsebini, ali še natančneje, da spadata vsebina in oblika skupaj in da sta neolčljiva celota.¹ Da, to je prav naš nauk, le čisto jasen ni bil pisatelju. Jednako piše drugi: „Lepota ni vsa samo v zunanjih oblikovnih razmerah, bodisi prostornih ali časovnih, tako da bi bilo zastran lepote vsejedno, katera idealna vsebina se v njih razodeva . . . Aritmetična števila, geometrijske figure, logične formule bi morale potemtakem v svojih skladnih razmerah kazati najvišjo lepoto in vzbujati najvišje lepočutno uganjanje, ker bi imele v sebi najmanj neestetične vsebine . . . Med umotvori, ki so po obliki jednako dovršeni, ima večjo estetično vrednost oni, kateri ima višjo idealno vsebino, prosevajočo skozi zunanjo obliko.“²

Med drugimi modroslovci je zlasti Herbart učil, da je le lepota v oblikah, ali, da nam ugajajo čutne razmere stvari. A obliko umeva Herbart drugače kakor jo umevamo tukaj mi. On trdi, da je oblika samo razmerje med posameznimi deli. Ako so ti deli ali členi iste vrste (n. pr. barva in barva, velikost in velikost), ako niso vsi jednaki, pač pa prevladujejo jednaki deli, da si jih lahko predstavljamo, tedaj nam tako razmerje ugaja in oblika je lepa. — Dobro je pripomnil Überweg³ o tej Herbartovi razlagi tako-le: „Lepota, ki je v samih razmerah, ali oblika, h kateri spada vsebina le kot neobhodno potrebna nosivka (da ima namreč na sebi ali da nosi vsebino), ta se zлага z načelom sofistovske retorike (n. pr. kakega Elija Arestida); v resnici ugajajoča je lepočutna oblika samo, če popolnoma izraža kako zname-

nito vsebino; ista oblika ali isto razmerje ugaja ali pa ne ugaja, kakršna je vsebina. Zaradi tega spada razmerje med vsebino in obliko v pojem lepote, ker je pravi vzrok, da nam ugajajo stvari.“ Tudi tu vidimo, da je izražen naš nauk, četudi ni bilo pisateljem prav jasno, katera oblika in zakaj ima prav ta oblika svojstvo lepote.

Po tem preprostem premišljevanju in preiskovanju smo razvideli, da je lepota pač v obliki, a v tisti obliki, ki je bistvena predmetu.

Kar smo poprej našli med razlogi, s katerimi naj bi se dokazalo, da je lepota samo v zunanji ali sploh v vsaki obliki, to potrjuje le naš nauk. Ako je pred nami lepa slika človeškega obraza, res ni na tej sliki nič drugega kakor samo oblika. Tu ni ne mesa in kože, ni življenja —, temveč le poteze, obrisi, morda barve, s kratka: oblika. A tu treba pomisliti, da je prav ta oblika na sliki samo posneta, da je samo namestek pravega istinitega predmeta, in zato je nihče tako ne sodi kakor istiniti predmet. Drugič pa se vidi tudi tukaj, da je lepota le v bistveni obliki, zakaj le tedaj nam ugaja slika s svojimi oblikami, kadar se strinjajo z bistvom predmeta. Še tako mične barve na sliki nam ne ugajajo, ako niso „naravne“, t. j. ako niso posnete po istinitem predmetu.

Naposled še lahko dodenemo nekaj mislij o tem, ali ni morda lepota v naravi ali v bistvu samem kake stvari. Ako umevamo tu bistvo samo na sebi, to, kar se ne preminja, to, iz česar izvira vse drugo, tedaj treba reči, da lepota ni v bistvu. Saj bistvo ni čutno; da je n. pr. človek iz duše in telesa, to se ne vidi: zato ne more biti lepota v tem, kar je skrito. Ali premislimo ta vzgled: Drevo je drevo, ali je v cvetju pomladi, ali ima sad jeseni, ali je od ledú polomljeno po zimi. In vendar je drevo lepo pomladi in jeseni, ni pa lepo po zimi. Bistvo živali je, da je organizem, ki se sam giblje in tudi čuti, bodisi, da je lep ali ne. Konj je konj, bodisi da je lep in isker v mladosti, ali da je obrabljen in mršav v starosti. Narava ali bistvo konja ni to, da je

¹ Ziegler, Das Gefühl, 1893, str. 120.

² A. Schmid, Erkenntnislehre, 1890, 2, str. 269.

³ Grundriss der Gesch. der Philosophie, 1875, III., str. 314.

lep. Jednako je s človekom, jednako je z drugimi stvarmi.¹

¹ Samo najpopolnejšega bitja, t.j. Boga, bistvo je, da je neskončno lepo.

Zato nam je jasno, da lepote ni iskati v bistvu kakega predmeta, ne v njegovi notranjščini, temveč le v bistveni obliki.

(Dalje.)

Pravijo ...

I.

Skakal je kanarec
s palčice na palčico,
kopal se v kozarcu,
pikal drobno malčico.

V oknu oče s pipo
potrkal je ob dlan;
gledal, željno čakal ...
Vendar! — Čakal ni zaman:

„Ej, kako konjičem
grive v zraku vejejo ...
Morebiti znajo:
kam ponosni spejejo.

Na blazinah mehkih
sama radost in mladost.
Ali drug — naš Lovro,
kje je tvoja veselost?!

Ej, tako h poroki
ženinov ne vodimo;
veš, tako pogrebci
do gomile hodimo ...“

In pomajal glavo,
pipico zapalil je
in s kanarcem v kletki
malo se pošalil je ...

II.

Harmonika poje v akordih
zdaj tihih, zdaj silnih, zdaj lahkih;
srce se pri srcu razvema
v mazurkah in valčkih živahnih ...

Na tihem je v Lovrovi duši
vzkipevala davna skrivnost:
Naj dvignem med svate se prosta;
in ti boš, in ti boš spet — prost! ...

„Odloži harmoniko, godec!
Pij z nami vred kapljico čisto
na zdravje, na srečo vse družbe!
Poj z nami vred pesemco tisto:

„Preljuba, zdaj zdrava ostani,
podaj mi še enkrat roko ...“ —
Zarajalo petje je glasno,
kot vsem bi veljalo v slovo ...

In zatrepetala je drugo
v nevestini roki desnica:
Nevesti so lahko rdela,
bledela so ženinu lica.

A svatom na radostnih ustnih
umiral je glas zapored ...
„Pa name nikar ne pozabi ...!“ —
In godec zasviral je spet. — — —

III.

Druga nedelja po svatbi. —
Mož je zadremal ob mizi;
ženki pa v mislih je Lovro
dremal nad srcem — preblizi:

Kadar se očka ti smeje,
daleč so tvoji smehljaji ...
Kakor ljubezen si preje,
Lovro, še žalost zataji! ...

Pravijo, da še kanarcu
več ne postrežeš prijazno;
kajkrat pri praznem kozarcu
gleda skodelico prazno.

Mož se je vzbudil. „Kaj tožno,
ženka, ob stol se naslanjaš!
Čudne sem sanjal jaz sanje;
ti pa jih morda še sanjaš ...“

Kadar prihajaš po vasi
znancem odzdraviti zabiš;
sestro zamišljen si včas
z mojim imenom privabiš.

Silvin Sardenko.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

5. Kaj je lepota.

Najprej nam mora biti jasno, o čem vprašamo, ako rečemo komu: Kaj je lepota? Zvedeti želimo, v katero vrsto stvari gre ali spada lepota, n. pr. ali je kaka lastnost, ali je moč, ali je le način, po katerem so deli kake stvari sestavljeni, ali je morda kaj tvarinskega ali kaj neki. Kakor odgovarjamo vprašanju: „Kaj je življenje?“ tako nekako: „Življenje je ona notranja bistvena moč, s katero stvar giblje samo sebe“, tako odgovarjamo tudi na vprašanje o lepoti v podobnem smislu.

Tu bi imeli priliko zopet omenjati razne nazore modroslovcev o bistvu lepote; a ker smo marsikaj omenili že poprej, ni nam treba govoriti o njih tukaj.

Ker so nazori o bistvu lepote med znanstveniki jako različni, vrine se nam lahko misel, da se to bistvo niti ne dá spoznati. In to bi ne bilo čudno. Saj se tudi marsikaj drugega ne dá umeti in razložiti. Vsakdo ve, kaj je belo, kaj svetlo, kaj sladko . . . a razložiti tega ne more. Tudi vemo, kaj je prijetno, pa določiti tega ne moremo n. pr. tako, kakor določujemo „pravično“, „krivično“, „radodarno“ . . . Ako pravimo: „Prijetno je to, kar nam ugaja, ali, kar imamo vsi radi“, ni to popolnoma resnično, pa tudi nam ni

česar ne pove, ker vprašati bi morali dalje: „Kaj je tisto, kar imajo vsi radi?“ Potemtakem bi se prav lahko in dobro sprijaznili s tem, da se lepota ne dá razložiti, ali kakor pravimo znanstveno, opredeliti. Kdor bi rekel: „Lepo je lepo“, ta bi povedal, da je lepota občeznana stvar, katere pa ne moremo razkrojiti in zato tudi ne pojasniti.

Pa to ni samo nekaka bistrournna misel, temveč je trdna resnica, da je lepota tako jednovita stvar v našem spoznavanju, kakor n. pr. sladkost, prijetnost, bolečina, gorkota. Pač se dá povedati in določiti, kaj nam nareja čut gorkote, a čuta samega ne moremo razložiti in razjasniti. In lepoto — kako naj razjasnimo? Opazujemo jo na raznih stvareh, tudi se je veselimo, ker nam ugaja, in če rečemo: Lepota je neka lastnost stvari, kaj smo na boljem? Razvidno je tudi to, da se lepota razlikuje od dobrote, od resnice, od pravice, saj jo razločujejo vsi ljudje: zato je lepota nekaj, kar niso druge lastnosti. Tisto pa je treba le opazovati, ne pa da bi se dalo sestaviti v našem umu iz drugih lastnostij. Res je tudi lepota neka popolnost, in kdor lepoto imenuje „popolnost na bistveni obliki“, ta govori prav, a le malo se nam s tako razlago pojasni stvar. Ali ako pravimo z mnogimi drugimi vred: „Lepota je ideja, ki se nam razodeva“, ali „kolikor

se nam razodeva“, kaj smo na boljem tudi ob tej razlagi? V vsaki stvari, bodisi lepa ali grda, se nam razodeva neka ideja. Zato taka razlaga nikakor ni v prid znanstvu.

Trdimo torej zanesljivo, da je lepota prvotna lastnost stvari, ki se ne dá razstaviti v dele. Takih delov ni razkazal še noben modroslovec.

Četudi pa je lepota prvotna in nerazdeljiva lastnost raznih stvari, nikakor pa ni s tem rečeno, da ne moremo umeti, odkod izvira in na čem sloni; tudi lahko najdemo ali istovrstne pojme ali lastnosti ali moči. In tudi to je umevanje. Zakaj umevati se pravi, izvajati stvar iz poslednjih vzrokov in razlogov: do teh moramo dospeti tudi pri spoznavanju lepote.

1. Da nam predmet ugaja, mora biti tak, da v njem ničesar ne pogrešamo. Glava ni lepa, ako je na njej jedno oko iztaknjeno ali ako ima samo jedno uho. Torej mora biti predmet cel ali — kakor pravimo navadno — popoln. Človek je lep le tedaj, kadar ima vse ude in dele; jednako je z živaljo; hiša je lepa, kadar ima za bivanje potrebne prostore . . . Seveda kadar pogrešamo kake stvari, kakega dela, ne more nam ugajati.

2. Prav tako lahko umevamo, da nam ugaja predmet le tedaj, ako je vsak njegov del na pravem mestu. Kdor bi naredil pri novi hiši zunanja vrata zgoraj, ne bi mogel upati, da bo hiša komu ugajala ali se smela imenovati lepa. Ko bi kak človek imel na mestu nog roke, nikakor bi ne bil lep. Kadar nam stvari okoli nas najmanj ugajajo, pravimo, da je vse narobe.

3. Potem je treba, da lahko brez težave in ovire spoznamo predmet, ako naj nam ugaja. Kazati se nam mora očitno in razločno, bodisi v celoti, bodisi v delih.

4. Noben predmet nam ne ugaja, ako ni v njem več različnih delov, kateri se dadó med seboj primerjati in družiti. Pola belega papirja, na katerem ne najde nobene črte, nobene točke, nobene oblike, ne ugaja, ampak mu je celo zoprna. Tudi jasno nebo nam ugaja le zato, ker je obrobjeno in nam

torej kaže razlike; jednako morje ali velike planjave. Kadar je pa nebo tako zastrto z oblaki in z meglo, da ne moremo ničesar ločiti, tedaj je pogled neprijeten.

5. Kakor pa mora biti za lepoto razlika med deli, tako mora biti tudi jednotnost in skladnost, to se pravi: Vsi deli se morajo ujemati, da se družijo v celoto ali v jeden predmet. Naredi na papir nekaj črt in točk brez reda in namena, ne bo ti ugajalo gledati nesmiselno igračo. Naredi kako pravilno obliko, naredi poteze človeškega obraza, pa ti bo stvar takoj zanimiva in ugodna. Brez jednote, brez skupnosti med deli ni nikjer lepote, nikjer ugodnega čustva.

Ako sedaj povzamemo vseh teh pet točk, ki so razvrščene po lahko umevnem redu in katere pripoznava vsakdo, vidimo to-le: Da se nam zdi predmet lep, mora se v njegovi obliki izražati njegovo bistvo. Ta stavek treba samo pojasniti ali razložiti, in takoj se razvidi, da je resničen.

Najprej vidimo, da je jednota le tam, kjer se izraža jeden predmet, jedna stvar, jedna misel, jeden namen. Ako tega ni, so deli samo kosi, ki so za lepoto brez pomena. Kjer je pa taka jednota, tam jednota druží ali spaja različne dele; druží jih tako, da stavi vsak del na določeno mesto, in druží tudi vse dele, da ne pogrešamo nobenega, druží tako, da jih moremo spoznati, pregledati, umeti.

Jednota pa, ki tako druží dele v celoto, ki določa vsakemu delu mesto, ki vse ureja, to je bistvo predmetovo, to je njegova narava. Nobenega predmeta ni, ki bi ne imel svojega bistva ali svoje narave; ima jo človek, ima jo žival, ima rastlina, ima tudi to, kar narejamo z rokami, ima jo naša beseda, naša misel. Pojasnimo to z vzgledom! Mizo imamo zato, da devamo nanjo razne stvari, kakor orodje, jedi, posode — sploh take, katerih nečemo ali ne moremo imeti na tleh, pa tudi zato, da na njej opravljamo razna dela. Zato je bistvo mize, da ima pločo in stojalo ali noge; njena narava je, da služi raznim našim delom. Ako ima miza primerno

pločo ali desko, kakršna se ujema z drugim prostorom, in pa potrebno stojalo, tedaj je miza tudi lepa. Celo preprosta miza brez okrasja je lepa, ako je narejena vsestransko primerno za svoj namen. Ako je tudi nekoliko členovita v posamnih delih, je še lepša. Kar pa se ne ujema z bistvom ali naravo mize, ni lepo na tej pripravi. Ni lepa, če je previsoka, prenizka, predolga, če ima predebele noge . . . Jednako spoznavamo tudi v drugih stvareh bistvo, in ljudje ločijo bistvo stvari od tega, kar ni bistveno.

Opazovanje nam tudi pravi, da se v stvareh bolj ali manj kaže njih bistvo. V nekaterih je izraženo bolj, v nekaterih manj. V nekaterih cvetlicah so krepkejšje barve in duh, in večje so oblike; v nekaterih so barve medle, življenje je slabotno. V prejšnjih je bolj izraženo bistvo, v teh pa manj, zato so tudi one lepše mimo teh. Ali stavimo si pred oči dva otroka: v jednom cvete življenje na polnih rdečih licih in seva iz živahnih velikih očij, umnost se razodeva na visokem čelu; drugi pa je suh, bled, topih očij, nizkega čela. Prvi otrok je lep, drugi ni, in sicer prvi zato, ker se dovolj in krepko izraža v njem bistvo otroško, v drugem pa ne. Jednako je tudi z umetnimi izdelki. Ako izraža glasba pravo in resnično veselje, kakor prihaja iz srca ali iz naše narave, tedaj je lepa; ako se razodeva v njej istinita in globoka žalost, tedaj je lepa; ako v obče prav javlja bistvo in naravo našega srca, tedaj je lepa: ako pa ne izraža ničesar, nobene misli, nobenega čustva, je samo igrača ali še to ne. — Slikar n. pr. hoče naslikati žalostno mater ob smrtni posteljici svojega otročiča. Ako naslika to, kar je naravno ali bistveno v žalosti in kar je naravno v materinem čutenju in ravnanju, tedaj je slika lepa. Ako pa slikar ni znal voditi čopiča, in mu je roka napravila poteze in barve bolj slučajno in tako žensko postavbo, ki pomenja lahko karkoli: tedaj podoba ni lepa.

Ni nam treba še kopičiti vzgledov in pojasnil za našo trditev. To je jasno vsakomur, ki hoče kaj misliti, da lepi predmet vsestransko in celotno izraža bistvo; v lepem

predmetu se bistvo popolno, jasno in določno javlja; v njem je utelešeno, v njem se je popolnoma razrastlo in razvilo, v njem se je vpodobilo, dovršilo in dopolnilo. In tega se veselimo, da je predmet dovršen, da v njem ničesar ne pogrešamo, da je v njem bistvo tako čisto, tako neskajeno, neovirano! Zato trdimo, da je lepota prav v tem popolnem izrazu bistva kake stvari.

Tu se nam vriva pomislek, da to popolnoma izražanje bistva le ne more biti lepota, ker je bistvo — kakor smo že rekli — skrito, nečutno; bistvo kake stvari spoznavamo tudi le polagoma: a lepota je takoj očitna. Vrh tega smo trdili že sami, da lepote ni v bistvu.

Ta pomislek kmalu izgine, ako se spomnimo, da je velik razloček med tem, kaj je lepota sploh, in med tem, kateri predmet je lep. Lepi predmet spoznamo večinoma takoj in nam zato ni treba misliti na bistvo; kaj se ujema z bistvom kake stvari, to je zlasti pri navadnih predmetih zaradi vaje nekako v naših čutilih. A lepota v obče — to je umska stvar, ki se dá najti le s premišljevanjem. Tako n. pr. vsakdo pozna svetlobo; da namreč vidimo ali občutimo svetlobo, nam ni treba poznati bistva svetlobe. In vendar nam je bistvo svetlobe prikrito, in poslednji vzrok (valovanje eterja), iz katerega izvira svetloba, spoznavamo tudi le z umovanjem.

Predočimo si sedaj še jedenkrat vir lepote na dveh vzgledih. V zemljo denem seme (čebulico) bele lilije. Ako ima dovolj gorkote, hrane in vlage, ako čebulice ne poškoduje nobena nezgoda, ako je ne ovira nobena neugodnost, ako ne vpliva nanjo nobena škodljiva moč, tedaj se razvije rastlina po svoji naravi in dobi tako obliko, kakršna ji je bistvena. Cvetlica je tedaj lepa. Lepota je torej lastnost popolne, dovršene bistvene oblike. — Ako zna učenjak svojo vedo tako razkazati, da se nam prikuplja in ugaja, je njegov nauk lep; njegova veda je lepa, ako se razodeva v ugodni obliki. Tudi tu se kaže lepota, da je lastnost popolne ali dovršene oblike.

Ali pa ni morda sedaj lahko reči, da je lepota popolna oblika sama? Odgovarjamo, da ne, zakaj oblike imajo tudi one stvari, v katerih se ne kaže bistvo popolno, ki torej nimajo lepote. Oblike ima tudi pokveka, ne pa lepote. Pač pa smemo reči, da je lepota popolnost ali dovršenost bistvene oblike, zakaj to dvoje je neločljivo: čim večja je popolnost bistvene oblike, tem večja je lepota; čim večja je lepota, tem večja je tudi popolnost bistvene oblike.

Tako je tudi naša opredelba sicer resnična in pravilna, vendar je lepota naposled le prvotna lastnost, prvoten predmet našega spoznanja. Ta prvotna lastnost je stvarjem tako vtisnjena v bistvo, kakor n. pr. da so resnične, ali dobre. Vemo, kaj je resnično, vemo, kaj je dobro: ali resnice in dobrote same ne moremo razkrojiti.

Ako čujemo glasove raznih mislecev o lepoti, spoznamo, da so mnogi vsaj mislili blizu tako, kakor smo tukaj razlagali, četudi so pisali ali govorili z nekoliko drugačnimi besedami. Celo ona mnogokrat ponovljena, a neprikladna opredelba: „Lepota (ali lepo) je ideja, ki se razodeva“, se dá umevati v našem smislu, namreč tako, da je „ideja“ isto kar „bistvo“. In tako pravi Lemcke: „Torej ideja, ki se popolno pojavlja, ali zakonitost (pravilnost) pojava je lepo (lepota).“ In tej opredelbi je dostavil: „Prostodušno priznavamo, da naša opredelba samo pojasnjuje, da pa ne moremo iz njenih besed, ako jih prestavimo, sestaviti celega sveta.“¹ Večinoma označujejo nemški učenjaki samo „lepo“, ne pa lepote. Tako n. pr. pravi Ficker: „Lépo razlagam ko objavo ideje v primerni, vidni obliki, s čimer se vzbuja soglasno delovanje čustvenih močij.“² Jednako pišejo mnogi drugi v oni dobi. — Natančnejši so novejši modroslovci; a zanimivo je to, da se ogibljejo prave opredelbe. Tako n. pr. Kirstein neče povedati naravnost, kaj je lepota, pač pa izreka: „Da je kaka stvar lepa, mora biti popolna, pred vsem popolna v vnanjem pojavu.“ In zopet: „Kjer ni popolnosti, tam

ni lepote; čim večja pa je popolnost, tem bolj se kaže tudi lepota.“³

Najnovejše večje estetično delo, Gietmannova „Allgemeine Aesthetik“, pa si izkuša pomagati tako-le: „Lepota je bliščeča popolnost kake stvari.“⁴ In nadalje pravi še: „Lepota sploh je svetlo javljajoča se resnica ali popolnost; lepota za nas ljudi in pa umetnostna lepota je resnica in popolnost, svetlo javljajoča se v čutni obliki.“⁵ In to ponavlja nekoliko primerneje: „Lepota v obče se dá opredeliti, da je odsev notranje resnice in dobrote ali popolnosti.“ Jako previdno hoče znani modroslovec Stöckl⁶ dognati, kaj je lepota. Med drugim piše: „Javljenje lepote je v tem, da se kaže v nekakem blesku, s čimer kaže svojo popolnost. Če se nam popolno bitje ne razodeva samo ko popolno bitje, ampak če se njegova popolnost nekako blišči, če se prostira okrog popolnega bitja nekak lesk, v katerem se kaže njegova popolnost in se razodeva našemu spoznavanju, tedaj se nam ne zdi samo popolno bitje, temveč tudi lepo. Oni lesk je lahko ali čuten ali idealen, kakor je popolnost ali čutna ali idealna. A ta lesk popolnosti moramo imeti za razlog lepote, in ga moramo ločiti od razloga popolnosti.“ Iz tega sklepa tudi ta pisatelj, da je „lepota odsev popolnosti.“ Misli in besede teh pisateljev smo navedli zlasti zato, da bravci vidijo težave tega vprašanja in prizadevanje pisateljev, kako bi opredelili predmet, ki se v pravem pomenu opredeliti ne dá. Znanstveno preiskovanje namreč nas v tem vprašanju vodi do najvišjih pojmov

¹ Entwurf einer Aesthetik der Natur und Kunst, 1896, str. 10.

² „Die Schönheit ist die strahlende Vollkommenheit eines Dinges.“ (Str. 97.) Nam se zdi, da tako bi se ne smelo opredeljevati, zakaj „strahlende Vollkommenheit“ je premalo znanstven izraz, vrh tega tako ozek, da bi takoj vprašal pisatelja: „Kaj pa je ‚die ausgestrahlte Vollkommenheit‘? Kaj je ‚die verhüllte Vollkommenheit‘? Kaj pa neki ‚izžariva‘ ta popolnost?“

³ Ravnotam, str. 100. Kako neznanstven je ta izraz „svetlo“ (lichtvoll), čutimo ob prvem pogledu. Naj bi bil vsaj rekel: „jasno, razvidno“.

⁴ Lehrbuch der Aesthetik, 1889, str. 42, i. dr.

¹ Lemcke, Populäre Aesthetik, 1873, str. 45.

² Ficker, Aesthetik, 1839, str. 28.

našega spoznavanja. In tu mora biti naš um zadovoljen, da se more živo oprijeti svojega predmeta, da ga more ločiti od drugih predmetov, da ga more deti v neko vrsto z drugimi vred: da bi pa do dna umeval tudi teh najvišjih pojmov bistva, tega ne more in ne bo nikdar mogel naš ustvarjeni, naš omejeni in slabotni um.

Onim pisateljem pa, ki so izkušali na perutih svojega duha povzdigniti se do vira vse lepote in ki so hoteli uzreti čisto le-

poto ali lepoto samo na sebi, je bila morda na mislih svetopisemska beseda o neustvarjeni Modrosti: „Ona je dih božje moči in čisti iztok svetlosti vsemogočnega Boga; ona je svetloba večne luči in brezmadežno ogledalo božjega veličastva in podoba njegove dobrote.“¹ S tem smo pa tudi že zapustili tla znanstvena in dospeli do drugačnega spoznavanja, s katerim nimamo tukaj opraviti. (Dalje.)

¹ Modr. 7, 25, 26.

List iz knjige življenja.

Kitaro so mu v roke dali,
pa da naj poje, so dejali.
In pel je, dolgo, dolgo pel,
in zunaj veter sneg je mel.
Fi-f, kako so zazvenela stekla,
in še enkrat in spet fi-f;
a notri kapljica je zlata tekla
v kozarce pol, na mizo pol:
in žarnih lic, v pogledu strast,
v možganih ogenj, v srcu slast,
sveta se je častil idol.
„Kdo briga nas, kaj komu mar,
saj tu-le naš je gospodar,
vladar-sveta — denar!
Kaj Bog, kaj vera, ha, ha, ha,
in popov godrnjanje!

Kaj nam otročja bajka ta?
Tu naš pekel je in nebo:
živela strast, vživanje!“
Strastneje zrló je oko,
in bolj so lica zagorela,
ko roka čašo je polno
in vitki stas objela.
Le v kotu tam si je nekdo
z očij otrl gorkó solzó.
„Hej, kam prijatelj pevec? Stoj!
O vinu, o ljubezni nam zapoj!“
In on je zopet, zopet pel,
in smeh zvenel je vmes vesel.
Kaj briga jih solzica vroča,
in jok in stok in bol pekoča,
kaj mar jim tuje je gorje?

Kalilo bi jim radost le!
In kaj, če v kotu tam nekdo,
na licu bledem blede smrt,
pogled rosan na strune vpert,
s poslednjo svojo že močjo
kitari strune vbira,
in pesem mu umira?
Kaj mar jim pevca je berača,
saj pesem se mu — plača!
„Saj naš je, naš, sveta vladar,
naš bog, nebo, pekel — denar!
čemu nam žalovanje?
Živela strast, vživanje!“
— — — — —

Končal je igro in odpel,
a zunaj veter sneg je mel. —

E.

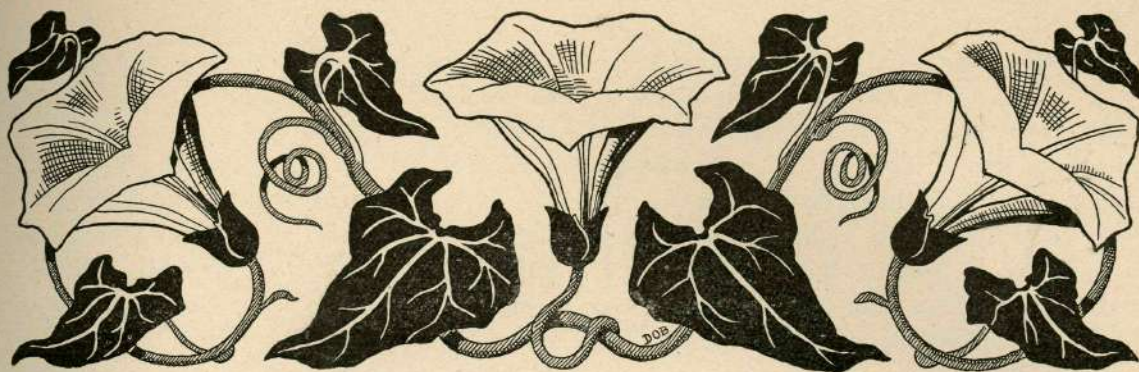
Memento, homo!

Memento homo, pulvis es!
Glej, prah si, prah si bil lahak,
ki veter ž njim igra se po poljani,
in dedščina je tvoja prah:
biló je, ko te ni biló;
in Jaz sem bil.
Tedaj pa, ko začetek dal sem času
in ko prostoru prostor sem odkazal
in v tek zavrtel sem svetove
in pota jim zarisal stalna,
ko v stvari moč obudil sem življenja,
tedaj dejal sem prahu:
Človek bodi! — bil si ti. —

Življenja vlil sem mero ti obilno,
da smrti nisi znal;
do angela sem skoraj te povzdignil
in v last sem dal ti raj sveta
in rast vesoljno in žival.
Le jedno izgovoril sam sem sebi:
zapoved da spoštuješ mojo:
a ti, ti nisi hotel!
Tedaj z mogočno sem roko
na čelo ti zarisal smrt,
da prah se vrneš v prah nazaj!
iz katerega si bil spočet:
saj prah si, prah si bil lahak,

ki veter ž njim igra se po poljani,
in dedščina je tvoja prah;
a Jaz Gospod sem tvoj!
Pa nisem te pozabil.
V ljubezni dal sem ti roko,
v življenje dvignil k sebi te na križ,
a ti, ti sam se vračaš v prah nazaj!
In nisem te preklel.
Tedaj pa, ko dopolnim časom tek,
tedaj te dvignem spet iz praha —
pred sodnji stol — in v nov vesmir.
In znal boš, da Gospod sem tvoj:
ne dvigaj, prah, se proti nebu!

E.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

6. Uporaba prejšnjih nauk.

Kadar je resničen kak glavni ali temeljni nauk, tedaj se dá tudi pokazati, kako se ujema z raznimi drugimi nauki, ali izkušnjami, ali z dogodki, ali z navadnimi našimi nazori. Kako se ujema naš nauk o bistvu lepote z izkušnjami in z navadnimi nazori?

Kadar imamo pred seboj dobro znane predmete, ne preiskujemo, ali so lepi, ali ne, temveč takoj nam ugajajo, ko smo jih zaznali, in vseč so nam že ob površnem spoznanju. Drugikrat ne obstanemo ob tem, da bi lepi predmet spoznali samo površno, opazujemo ga tudi natančneje, gledamo na posameznosti, na dele, potem se zopet oziramo na celoto; vprašamo se, čemu je to, čemu ono; zvedeti želimo, zakaj je jedno tako, drugo drugačno: tako opazujemo in presojujamo zlasti, ako je predmet obširen, da naposled sklenemo, ali je lep, ali ni; ali je popolnoma lep, ali mu manjka kakega dela do popolne lepote.

Ob tem preiskovanju in presojanju se vsekako ravnamo po nekem pravilu ali merilu; odgovoriti si moramo in reči: „Zato je stvar lepa; iz tega razloga mi je všeč.“ A kaj je tisto, na kar se oziramo? Nič drugega kakor bistvo ali narava lepega predmeta. Zakaj mi ni všeč počasen in neokreten otrok? Ker je narava otroška gib-

čnost in urnost. Zakaj mi ne ugaja starec, ki uganja otročarije? Ker je narava starih ljudij, da so pametni, mirni in modri. Pač se ne zavedamo vselej tega ravnanja; ne mislimo, zakaj nam ugaja jedno in ne drugo: a kadar le mislimo in preiskujemo, oziramo se vselej na bistvo, zlasti pri umotvorih. Kolikokrat pravimo: „Ta oseba ne stoji, se ne drži naravno; ta postava je lesena, trda, mrtva; to je prisiljeno, to je nemogoče, to je fantastično“ itd.“! Vse to nam priča, da nam je merilo za lepoto to, koliko se ujema zunanja oblika z naravo ali z bistvom predmeta.

Čim bolj nam je znano iz vaje bistvo kake stvari, tem hitreje spoznamo in presodimo tudi lepoto. Zato najhitreje spoznamo človeško lepoto, ker 1. ljudi največkrat vidimo in z njimi občujemo; 2. ker spoznavamo splošno človeško naravo s tem, da spoznavamo sami sebe. In sami sebe lahko spoznavamo, ker se nam naša narava, naše potrebe, naše moči razodevajo v zavesti. 3. Človek potrebuje najbolj človeka za svoje življenje, najbolj je „nanj navezan“: torej mu nekako vsa narava kaže, kaj je njej prikladno, kaj ne. Zaradi tega človeka ne samo hitreje, ampak tudi natančneje sodimo kakor druge stvari, s tem pa ob enem njegovo lepoto hitreje, natančneje in bolje spoznavamo in presodimo kakor lepoto drugih stvari.

Dovolj znano je tudi, da napredujemo v spoznavanju in presojanju lepote. Zakaj napredujemo? Ker spoznavamo čim dalje bolj, kaj je lepo, kaj ni. Spoznavamo pa čim dalje bolj zato, ker stvari in njihovo naravo spoznavamo vedno bolje. Kakor napredujemo v drugih ozirih in predmetih, kakor spoznavamo čim dalje bolj naravo stvari, tako napredujemo tudi v spoznavanju lepote. Konj n. pr. je lepa žival: a njegovo lepoto pozna dobro le tisti, ki je dolgo opazoval njegovo naravo, ki je primerjal skrbno in natančno mnogo konj med seboj. Nezvedenec utegne soditi mnogo drugače kakor izurjeni konjerejec.

Opomniti treba, da ne mislimo tu znanstvenega spoznavanja, s katerim točno določimo naravo kake stvari, temveč v mislih nam je ono spoznanje, katero si lahko vsakdo pridobi z opazovanjem. Ko opazujemo in opazujemo, vemo, kaj je kaka stvar in kakšna je njena narava. Kadar spoznamo to, tedaj vemo, ali se oblika ujema z bistvom ali ne. Ako se ne ujema, pravimo, da ni lepa.

V zunanjih vidnih predmetih lahko umeva vsakdo, da imajo neko bistvo ali naravo: težje se zdi to v dejanjih in v duševnih stvarih. Ako pa nekoliko preudarimo, vidimo, da ima tudi dejanje svoje bistvo in svojo naravo. To bistvo se ravna po namenu: kar je neizogibno potrebno za namen, to je v dejanju bistveno; kar se zлага z namenom in nam kaže namen v prijetni obliki, to je v dejanju lepo. Ako hoče slikar naslikati „Slovo sinovo od matere“, mora izraziti, kar je pri slovesu ali ločitvi bistveno, namreč žalost, medsebojno ljubezen in trud obeh oseb, da zatreta preveliko ganjenost. Ko bi pa slikar naslikal, kako mati sinu v roke šteje zadnje prihranjene šmarne petice, bilo bi to smešno, dasi pri slovesu včasih petic ne manjka.

Tudi v duševnih ali nečutnih predmetih je istotako, da so tedaj lepi, kadar je v njih oblika skladna z njih bistvom. Da rabimo že omenjen vzgled: Dobro delo, bližnjemu storjeno, je lepo, ako se stori tako, da bližnji ne čuti ob tem svojega uboštva, poniževanja

ali odvisnosti od dobrotnika; torej je lepo, ako se stori prijazno, sočutno, ali celo — ako je možno — skrivaj. Namen dobremu delu je namreč ta, da pomoremu bližnjemu, da ga povzdignemo, potolažimo. Kdor bi pa tako delo razglašal, ali siromaku prav živo na srce polagal, naj se spomni, koliko je prejel, to bi ne bilo lepo, ker se ne sklada z namenom dejanja. — Značaj je tedaj lep, kadar se tako razodeva, kakor je primerno blagemu, dobremu srcu, ali kadar se delovanje človekovo ujema z dobrim srcem.

Prav ta vzgled nas je privedel do vprašanja, kako je lepota v zvezi z dobroto. Ali je le dobra, le blaga duša lepa? Ali ne more biti lepa tudi zlobna? In v obče? Ali je lepo le to, kar je dobro? Ali ni lepo, kar ni dobro?

Že Platon je učil, da lepota ni nič drugega kakor dobrota. Tako je mislil tudi Plotin in tako so mislili mnogi drugi za njim. V novejšem času je ta nauk posebno odločno in krepko zagovarjal Jos Jungmann¹, ki trdi, da je lepota „notranja dobrota“ stvari, kolikor morejo biti vsled nje predmet uživanja za pametno bitje. — Kdor je premišljeval, kar smo rekli o bistvu lepote, ta ima že odgovor na to vprašanje. Jasno mu je namreč dvoje: Lepota nikakor ni isto, kar je dobrota; sicer bi bilo tudi resnično: „Vse, kar je dobro, je lepo“, in: „Vse, kar je lepo, je dobro.“ A to ni resnično. Pa tudi, če si mislimo dobroto samo omejeno, toliko namreč, kolikor nam je „predmet uživanja“, ni lepota taka dobrota. Lepoto spoznavamo drugače kakor dobroto; lepoto imamo za drugo popolnost kakor dobroto; lepoto cenimo po drugih pravilih kakor dobroto: kako more biti oboje isto? Čeprav sta prava lepota in prava dobrota vedno združeni, vendar zaradi tega se ne more sklepati, da sta ista lastnost. In v obče se tudi mišljenje ljudij s tem ne sklada; le nekaj znanstvenikov hoče to dokazati, da bi si pridobili preprosto razlago lepote. A znanstvo mora iskati resnice, ne sme pa šele delati pojmov.

¹ Dr. Jos. Jungmann, Aesthetik, 3. A. 1886, str. 148 i. dr.

In sedaj pogledimo, ali sta lepota in dobrota vedno združeni, ali ne. Dobro sploh je to, kar je svojemu namenu primerno. Ločimo pa dobre stvari in dobra dejanja, ali kakor pravimo znanstveno: ločimo fizično (prirodno) in moralno (nravno) dobroto. V prvem pomenu je dober kruh, klobuk, travnik...; v drugem je dobra miloščina, usmiljenost, krepost... Dobrota v pravem pomenu je vedno tam, kjer je lepota. V lepoti se namreč popolno kaže ali izraža bistvo kake stvari. Ne more pa se bistvo popolno kazati, ako ni samo popolno: predmet ni svojemu namenu primeren, ako nima popolnega ali celotnega bistva. Ako nima vrt vseh delov, ki so potrebni za vrt, ako nima celotnega bistva, ni ne dober, ne lep. Kdo bi imenoval lepo tako obleko, ki ni dobra ali ni za rabo?

A utegne kdo reči: Volčja črešnja ni nikakor dobra, temveč hudo strupena, vendar je lepa. — Tu treba pomisliti, da ne govorimo o dobroti v onem pomenu, kakor imenujemo jed ali pijačo dobro, t. j. okusno ali koristno, temveč v širšem pomenu, da je namreč stvar dobra — sposobna za svoj prirojeni namen. Tudi strup je primeren za svoj namen in je torej dober, in strupena rastlina je lahko lepa in dobra.¹

Jednako ni lepo to, kar ni nravno dobro. Nravno dobro je namreč dejanje, ako se ujema z nravnim redom. Nravno slabo je pa tisto dejanje, ki nraveni red razdira ali se mu protivi. Slabo dejanje se ne sklada z onim namenom, ki bi ga moralo imeti vsako dejanje, da se namreč napravi kaj istinitega, kaj pozitivnega. Prav zato slabo dejanje ne more biti lepo, ker je dobroti, popolnosti, pravemu namenu ravno nasprotno. Kdor hišo podira, drevo obsekuje, sliko trga, obleko

užiga, ta ne podpira in ne utrjuje lepote. Kdor bližnjega vara, nedolžnost zapeljuje, laži trosi... ne dela nič lepega, temveč lepoto uničuje, in naj bi se sam lišpal noč in dan.

Iz tega je razvidno — razvideli bomo še bolje pozneje¹ —, da stvar ni lepa, ako ni tudi dobra.

Nadalje treba izpregovoriti še o tem, kateri možnosti se bolj prilega lepota: ali spoznavanju, ali poželenju — hotenju; z drugimi besedami: ali lepoto, kadar je pred nami, bolj spoznavamo, ali jo bolj poželimo in ljubimo; ali nam ugaja spoznavanje, ali nam ugaja hrepenenje po lepoti. Mi smo se v prejšnjih trditvah odločili za to, da je lepota predmet našega spoznavanja, a povedati moramo, da so estetiki, posebno že omenjeni Jungmann², ki imajo lepoto za predmet volje in ljubezni.

Ta misel je pa v celoti napačna; lepota ni v prvi vrsti predmet ljubezni, ampak je predmet za spoznavanje. In to je lahko dokazati. S čim se zavemo lepote, s čim se vzbudi v nas ugajanje ali ona prijetnost, ki jo podaja lepota, s čim jo uživamo? S tem, da jo spoznavamo. Lepoto imamo v svoji duševnosti takoj, ko jo spoznamo. Čim bolj spoznavamo lepoto, tem bolj jo uživamo, tem bolj nam ugaja. Kar imenujemo 'lepočutje', je odvisno od spoznavanja. Torej je jasno, da je lepota predmet spoznavanja.

A tudi z druge strani se o tem prepričamo. Lepota ni predmet volje ali ljubezni, ker sicer bi morali ljubiti vsako lepo stvar, ali pravzaprav samo lepoto, ki je na stvari. Ljubili ali hoteli bi lepe podobe, lepe pokrajine, tudi lepe živali: a vemo, da nam ti predmeti ugajajo, da jih pa ne ljubimo v pravem pomenu. In ker moramo biti natančni v besedah, treba reči, da bi morali ljubiti

¹ Za pojasnilo bodi nam še par vzgledov!

N. pr. voz je lahko narejen prav lepo, vendar pa je neraben, torej ne-dober. Hiša je lahko prav lepa, pa slabo zgrajena in slaba. — A taki vzgledi niso proti naši trditvi, ako le besede umevamo v popolnem pomenu. Lep voz ni taka priprava, katero hočem le gledati, temveč na kateri se hočem voziti. Ako se pa ne morem voziti na kaki pripravi, ne morem je imenovati po resnici voza. In lep ni

voz, ako ne teče lepo; lep ni voz, ako ne služi svojemu namenu. — Sicer pa ta fizična dobrota ni vselej tako umevna in očitna, kakor je lepota.

² Pečali se bomo s tem vprašanjem, ko bomo govorili o umetnosti. Tedaj bomo dokazali, da ne sme umetnik nikdar napravljati ali kazati kaj slabega ali zlega zaradi zlega samega.

³ Aesthetik, str. 97 in nasl.

samo lepoto, ako bi bila v prvi vrsti za voljo: a to vemo, da ne ljubimo lastnosti, temveč najprej osebe; le v nepravem pomenu ljubimo kako stvar. Mislimo si, da je kaka nam sovražna oseba tudi lepa: ako bi bila lepota predmet za voljo in ljubezen, bi morali sovražno osebo zaradi lepote ljubiti. A izkušnja nam pravi, da se tedaj ne oziramo na njeno lepoto, temveč na njena dela.

Četudi pa trdimo, da je lepota v prvi vrsti ali, kakor bi rekli znanstveno, formalno predmet spoznavanja in nam ugaja v spoznavanju, vendar je tudi to izvestno, da je ista lepota v najožji zvezi in sorodnosti z voljo. Ko nam vzbudi lepota ugajanje, tedaj se nagne k njej bolj ali manj tudi volja in ljubezen. Rekli bi s primerom, da pride lepota na prag naše volje in si voljo pridobi zase. Volja sicer lahko lepi predmet tudi zavrže, da, celo sovraži, a to le iz drugih ozirov, kakor smo poprej videli. Ako je sovražnik tudi lep človek, ne sovražimo ga zaradi lepote, temveč zaradi njegove nasprotnosti proti nam. Ko smo lepoto pokrajine spoznali, jo mirno uživamo in se je oklenemo z udanostjo; pravimo, da se nam je priljubila, in to kaže, da se je tu vzbudila tudi volja ali ljubezen. Še bolje se to vidi ob lepi sliki. Res da ne ljubimo tega, kar je stvarinsko na sliki, pač pa se nagne naša volja k temu, kar nam slika predstavlja ali kaže.

Da je temu tako, to je sploh znano, pa se lahko tudi vsakateri sam prepriča, ako pazi nase in na druge. Ni nikake sile, da bi morali ljubiti to, kar je lepo; tudi se v raznih slučajih temu nagibu ustavljamo: a da se po naravi naša volja in ljubezen k temu nagneta, kar je lepo, to je tako naravno, kakor da nam lepota ugaja. Prav zato, ker nam ugaja lepi predmet in je vzrok ugodnemu stanju in duševnemu užitku, cenimo ga in imamo za dobro stvar — v fizičnem smislu. Četudi so strupene rastline nevarne našemu zdravju, a če bi jih imeli nekoliko povitih v šopek, živo cvetočih, ugajale bi nam, in zaradi tega bi jih tudi radi imeli. Od mnogih stvari, kakor od slik,

pregrinjal, zaves, tičkov v kletkah nimamo nikakega drugega prida, kakor da nam ugajajo ali da nas razveseljujejo. Pa vendar jih cenimo in imamo večkrat za jako drage predmete.

Iz tega smo razvideli, da lepota je tak predmet, ki si prisvoji spoznavanje; lepota je umerjena za spoznavanje, in spoznavanje za lepoto. Spoznavanje ima merilo, ima pravila za lepoto, ima lepočutje. A spoznavanje lepote ni samo mrtvo delo, kakor če pogledamo na uro, temveč lepota nam ugaja, nas gane, zanima, veseli. Tedaj se pa oglasé tudi druge naše duševne sile, vsa naša osebnost se stavi v neko prijazno razmerje do lepega predmeta: tak predmet cenimo, ločimo ga dobro od drugih, utisnemo si ga v spomin. Ob enem ta predmet tudi za voljo ni malovredna ali indiferentna stvar, ker ga ne more odbiti brez razloga. Volja se k njemu nagne, ali se ga celo oklene, ako je zanjo tudi dober.

Kako sila važna je torej lepota za naše duševno delovanje! Vzbuja vse duševne moči, zanima in zavzema vso našo osebnost, prime nas v središču našega duševnega življenja, lepota življenje povzdiguje, osrečuje, omiljuje.

Kar smo sedaj-le razložili, to nam pojasnjuje drugo stvar v ocenjevanju lepote, ki se zdi našemu nauku nasprotna. Za vzgled nam bodi krastača; te živali navadno nima nihče rad, četudi vemo, da je koristna; zdi se nam odurna, grda. In naj bi tudi bilo bistvo te živali v kaki krastači izraženo prav dobro in popolno, ko bi torej po našem nauku stvar morala biti lepa, vendar se nam stoji tem bolj, čim večja, čim debelejša je. Jednako je z golaznijo sploh, s kačami in nekaterimi drugimi bitji. Poleg tega poznamo tudi prav mnogo stvari, ki niso niti lepe, niti grde, čeprav je v njih dobro izraženo bistvo, n. pr. kamenje, pesek, žitno zrnje...

Kakor smo rekli, deluje lepota na vse dušne moči, na vso osebnost človekovo, tem bolj, ker niso moči ločene, ampak delujejo vzajemno. Zaradi tega utegne biti kak predmet sam na sebi lep, a za nas je malopomemben ali celo brez pomena. Torej nam

tudi ne ugaja, ali ga ne štejemo med lepe. Pomena pa ima stvar za nas tem več, čim bolj je z nami v zvezi, čim bolj je potrebuje, čim bolj je nam sorodna. Prav po tem merilu cenimo tudi lepoto stvari. Nekateri živali pa so po svoji naravi (n. pr. zaradi mrzle krvi, sluzave kože, zoprnega duha, neokretnega gibanja) naši naravi nasprotne, zato jih nimamo za lepe. Kako daleč sega to osebno razmerje, vidimo iz teh vzgledov: Lev je lepa žival, kar priznavajo vsi umetniki. Ako gledam leva zaprtega v gajbi, ali ako gledam ubitega, naslikanega, mi ugaja, radujem se njegove lepote. A potnik v puščavi, ki zagleda brez orožja prekrasnega, močnega leva, ki gre naravnost nadenj, nikakor ne občuduje njegove lepote; zanj je ni; on gleda le zver, ki mu hoče ukončati življenje. Ko bi bil skrajnje sestradan in žejen lepoznanec pred bogato zbirko najlepših slik, ne bi imele zanj nikake ugodnosti; najlepša godba bolnika bolj muči kakor pa razveseljuje — zaradi njegovih bolečin.

Toliko deluje osebno stanje ali razmerje na uživanje lepote. Zato ni nasprotno našemu nauku, da nimamo vsake stvari za lepo, četudi je v njej bistvo izraženo popolno. Pripomniti treba tudi to, da je večkrat tudi samo bistvo kake stvari za nas brezpomembno, da je to bistvo nedoločno, maloumevno, da nam ne vzbuja zanimanja; zato pa tudi stvar ni lepa za naše spoznavanje. Znano je pa tudi dovolj, kako se nam kaka stvar ali kaka oseba zdi tem lepša, čim bolj jo spoznavamo, čim dalje ž njo občujemo, čim tesnejše je razmerje osebe do osebe. Lepota sama ob sebi se ni povišala, tudi naše spoznavanje ni napredovalo, pač pa se je osebnost premenila, in so se k spoznavanju pridružile še druge moči, zlasti hotenje z ljubeznijo. In že pregovor pravi, da se ljubezni zdi vse lepo.

Treba torej v nauku o bistvu lepote priznati velik pomen hotenja in ljubezni na uživanje lepote, četudi ob lepoti najprej deluje spoznavanje. (Dalje.)

Zimzelen . . .

Zimzelen, zimzelen
sredi goščave,
srce nareka ti,
gorke pozdrave.

Ko je pomladne dni
cvetje razvito,
prvi mu klanjaš v dar
zeleno kito.

In ko jesenske dni
cvetje odpada,
venček tvoj mu na grob
zima poklada.

In če življenja cvet
v smrti povene,
venček tvoj, zimzelen,
grob mu odene.

Zato pa, zimzelen
sredi goščave,
srce nareka ti . . .
gorke pozdrave!

Ljudmila.

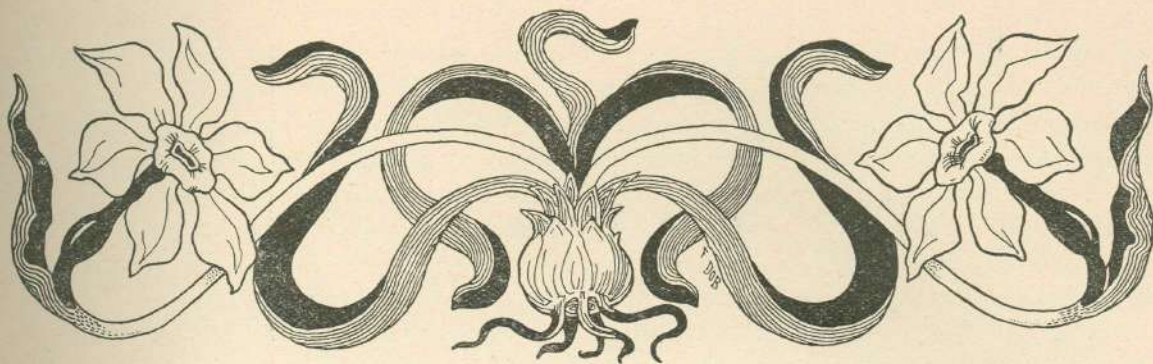
Rožmarin.

Tam na vrtni gredi
raste rožmarin.
Pridi, ob slovesu
dam ti ga v spomin.

Deni na srce ga,
čuvaj ga skrbno,
morda kdaj ob njem ti
rosno bo oko.

Rožmarin povene,
ž njim spomin bo vzet.
Tudi ti boš nosil
v srcu veli cvet.

Ljudmila.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

7. Pojmi, sorodni z lepoto.

Ko smo spoznali, kaj je lepo in kaj je lepota, treba nam najprej umeti, kaj je grdo.

Grdo imenujemo to, kar je lepemu nasprotno. Kar ni lepo, kar ne ugaja, temveč nam je nevšeč, zoprno, odurno, to je grdo. Tista stvar, ki nima veliko lepote, ni zaradi tega tudi že grda; v lepoti je več stopinj; stvar imenujemo lepo že tedaj, ako nam le znatno ugaja. Da je grda, mora biti na njej kaj takega, kar podira in uničuje lepoto; n. pr. ako bi kdo imel jedno oko večje kakor drugo, ali usta postavljena pošev, ali lica predrta. Podira pa lepoto to, kar je nasprotno ali sovražno bistvu kake stvari, in tudi to, kar se ne sklada z bistvom. Ako bi bil kak človeški obraz jako podoben obrazu te ali one živali, bi bil grd; ako bi imel konj ušesa viseča doli, kakor jih ima ovca, bi bil grd; kadar se pes udari ob jedno nogo, da šepa v teku, nam je to zoprno; ako kokoš z odsekano glavo še nekaj časa živi in celo poskakuje ali se premetava, je grozno neprijetno to gledati. Taki vzgledi kažejo, kaj je grdo.

Kakor ima lepota razne stopinje, tako je tudi grdost večja ali manjša, če namreč bolj ali manj nasprotuje bistvu stvari. Čim bolj smo vajeni presojati kake vrste lepoto, tem bolj presodimo tudi grdost v tistih pred-

metih. Prav zato jo najhitreje in najnatančneje presodimo pri človeku in sicer na obrazu; tu nam ne uide niti najmanjša nepravilnost ali neprimernost. V onih ozirih pa, katerih ne presojamo natančno, ker so dotični deli manj očitni, ne pravimo, da so grdi. Četudi n. pr. ni roka zrastla čisto naravno, ne poštujemo tega mnogo. Ako pa napaka na roki, nogi, hrbtu izdatno in jako očitno kazi postavo, prištevamo jo grdosti.

Kjer se bistvo kaže v mnogih stopinjah ali razlikah, tam je grdost le tedaj, ako se predmet prav mnogo loči od navadne ali počezne sredine. Če je postava odrastlega človeka prav majhna, pritlikava, ni lepa, ker se nam zdi, da bistvo ni dovolj izraženo. Ako je pa postava nenavadno velika, tudi ni lepa, ker je mera po naši sodbi preobilna, ker nam je tak prizor nekam tuj ali celo zoprn. Pač pa se ta vtisk bodisi male, bodisi velike postave polagoma izgubi, ako jo imamo pogostoma pred seboj, in predmet nam je čimdalje manj zoprn.

V obče velja o čutenju grdosti in zoprnosti to, da se nam zdi tem manjša, čim bolj je navadna. Nekaterne napake se nam zde ob prvem pogledu jako neprijetne, in sodimo, da jako kazé predmet, na katerem so; a polagoma se izgublja ta neprijetnost, kakor nas uči izkušnja.

Tudi grdost ima nekoliko pomena za lepoto predmetov, in sicer zaradi nasprotja,

ali kakor tudi pravijo, kontrasta.¹ O nasprotju samem bomo govorili pozneje; tu govorimo le o grdosti, katera podpira lepoto. Ako namreč postavimo lepi predmet poleg nekoliko grdega, tedaj se lepi vidi še lepši. V večji skupini dá se nekaterikrat prav dobro porabiti grdost, da se povzdigne in okrepeča celotni vtisk ali učinek lepote. V taki celoti se izgubi grdost. N. pr. podrtina sama na sebi ni lepa. Sredi košatega drevja, na samotni gori, pod modrim nebom nam ugaja tudi podrtina. Pred veličastnim poslopjem, sredi množice, poleg lepih obrazov in dragih oblek nam ugaja v celoti tudi razcapani berač.

Pisatelji pišejo ne samo o raznih vrstah lepih predmetov, temveč tudi o vrstah lepote same. Prvo je pravo, zakaj potrebno je, da se lepi predmeti porazdelé v vrste, ako jih hočemo dobro spoznati. Drugo pa se nam ne zdi primerno. Zakaj lepota je samo jedna; ako pa govorimo o vrstah lepote, hočemo reči, da je mnogotera, tu taka, tam drugačna. Ako že hočemo lepoto razločevati, smemo ločiti čutno in nečutno lepoto, ker sta na jako različnih predmetih, in nam zato drugače ugaja lepa slika, drugače lep značaj, lepa duša.

Vendar moramo ob tej priliki razložiti tiste pojme, ki so z lepoto tesno združeni in nam celo pojasnjujejo lepoto samo.

Zanima nas najbolj to, kar je samo na sebi kaj vredno, važno, zlasti veliko; veliki predmeti bolj in lože vzbujajo pozornost kakor mali; zato se tudi lahko in radi zanimamo za lepoto velikih predmetov. Zlasti nam ugaja, ako se razodeva velika moč, telesna ali duševna, kakega predmeta. V takih slučajih se namreč znamenito ali veliko bistvo izraža v krepki in veliki obliki. Tako javljanje imenujemo veličastno.² Da si pojasnimo, kaj je veličastno, mislimo na bližkanje in gromenje, oglejmo si morje z raznimi pojavi, ozrimo se na visoke gore, na

velike stavbe, cerkve in palače, glejmo velike množice!

Veličastni pojavi nam ugajajo in nas duševno povzdigujejo. Ko gledamo velike predmete, nas to navdaja z občudovanjem; a ker so predmeti v trdnih in mirnih oblikah, nas tudi pomirjujejo in tolažijo, da se radi bližamo temu, kar bi nas sicer strašilo in odganjalo.

Priroda je bogata veličastnih predmetov, in veliki slap pri Niagari, visoko Himalajsko gorovje in drugi nam predočujejo velikanske prirodne sile, ki so delovale in še delujejo na zemlji. Prav tako nam tudi zvezdnato nebo, mavrica, vzhajajoče in zahajajoče solnce . . . kažejo veličastne prizore. Vsaka umetnost predočuje po svoje veličastne predmete. Godba je veličastna, ako je močna in počasna; govor je veličasten, ako je snov važna in oblika v izbranih, vzvišenih besedah. Ni težko umeti, zakaj je med vsemi veličastnimi predmeti Bog prvi. On je vsemogočno bitje, zato se razodeva mogočno in veličastno. Posebno veličastno govori o Bogu in o stvarstvu sv. pismo, n. pr. „Glej behemota, ki sem ga naredil hkrati s teboj: seno je kakor vol. Njegove kosti so kakor piščali iz bron, njegov hrustanec kakor železne ploče . . . Glej izsreblje reko in se ne čudi, in čaka, da mu bo Jordan tekkel v žrelo. Ali moreš levijatana izvleči s trnkom, in ali boš zvezal njegov jezik z vrvjo? Ali mu boš del obod v njegove nosnice in ali boš s kavljem prebodel njegove čeljusti?“ (Job 40.) Ali pa: „Moj glas in moje vpitje je prišlo k njegovim ušesom. Zganila in stresla se je zemlja, podstavi gorá so se do dna gibali, ker si se jim srdil. Dim se je valil iz njegovih nosnic, in žgoči ogenj iz njegovih ust; oglje je od njega žarelo. Nagnil je nebo in šel doli, in temota mu je bila pod nogami. Sedel je na kerube in letel, in spustil se je na perutih vetra . . .“ (Psalm 17.) Tudi naši pesniki so ustvarili veličastne slike.

Premagan pri bohinjskem sam jezéri
stoji, naslonjen na svoj meč krvavi;
z očmi valov globoko brezno méri;
strašné mu misli rojijo po glavi:
Življenje meni vzeti si v slepi véri.

Prešeren: „Krst pri Savici.“

¹ Beseda „kontrast“ je iz latinskega „contra“, ki pomenja zoper, proti, nasproti.

² Ali tudi vzvišeno, kar se pa našemu jeziku manj prilaga.

Vredno je opomniti, da se tu s predmetom prelepo sklada tudi oblika, kar kaže velikega pesnika.

V delavnico sem tvôjo zrl,
ki bitij si rodil brez brôja!
Skrivnostno snuje roka tvôja:
nikjer je stalne ni stvari,
a prah noben se ne zgubi.

Gregorčič: „Človeka nikar!“

Izmed največičastnejših pesmij je latinska „Dies irae“. Med slikarji in kiparji je znal Michelangelo najbolje izraziti veličastvo oseb.

Kadar je velikost kakega predmeta tolika, da ga ne moremo premeriti v svojih mislih, tedaj ga tudi več ne štejemo med lepe predmete. Ob takem predmetu strmimo, a ugajanja nam ne vzbuja.

Ker po naravi občudujemo to, kar je veliko in veličastno, zato so nekateri dušeslovci (zlasti Kant) imeli veličastnost za lastnost posebne vrste poleg lepote. Lepota ugaja, veličastnost nas povzdiguje, budi in vnema za velika dela, ali pa za to, da se ji klanjamo. Vendar ni to dovolj vzroka, da bi imeli veličastnost za kaj drugega kakor lepoto, zakaj tudi ono nam ugaja in istotako občudujemo tudi lepoto. Veličasten predmet, ki bi ne ugajal, bi vzbujal bolj strmenje in strah, kakor občudovanje. Zaradi tega ne sodi v naše razkladanje to, kar je neznanjsko, grozno, strašno, gorostasno; ako se rabi v umetnosti, se rabi le poredko zaradi kakega nasprotja, in pa le v pesništvu, kjer niso vtiski tako močni kakor v drugih umetnostih.

Ne bi nam mnogo koristilo, ko bi veličastnost razločevali v vrste; samo sorodne pojme omenjamo: slovesno, krasno, plemenito. Slovesen je tak pomenljiv predmet, ki ga izraža krepka, razločna in mirna oblika. Krasno je to, kar ima poleg lepote ali veličastnosti še veliko lepoticja, ali obilno zunanjo (ne samo bistveno) obliko. Krasote ni obilno v prirodi, pač pa jo lahko rabi umetnost. Krasna je obleka, krasne so stavbe, krasna je hišna oprava; nekaterikrat se rabi ta beseda, da zaznamuje najvišjo stopinjo lepote, kar pa za znanstvo ni prikladno.

Plemenito¹ imenujemo stvar ali dejanje tedaj, kadar presega navadne pojave in ima dobro ali mnogo vredno naravo ali dober namen. Konj je plemenit, kadar se odlikuje z ugodnimi lastnostmi; dejanje je plemenito, kadar je dobro, nesebično in ima hvalevreden namen.

Kar smo v prejšnjih pojmi našli značilnega, se dá vse izvajati iz velikosti in lepote, tako da bi bilo veličastvo velikost in lepota ob enem. Ako pa predmet ni ravno velik, pač pa ima živahno obliko, da vzbuja močna čustva, zlasti sočutje ali sožalje, tedaj je ganljiv, in ako je ganljivost jako močna, je pretresljiv. Ganljiva so človeška dejanja, trpljenje, bolečine . . . , ker ta vzbujajo sočutje, ako se javljajo v živahni obliki. Pretresljiv je žalostni konec človekov, pretresljivo je živo in dobro utemeljeno pretenje. Ganljivo n. pr. je slovo Bogomile in Črtomira v „Krstu“.

Se bliža ji, presrčno jo objame,
molčé podá desnico ji k slovesu,
solzé stojijo v vsakem mu očesu —

in dostavek:

Nič več se nista videla na svetu.

A pretresljivo je v istem spevu:

Ko zor zasije na mrličev trope,
ležé, k' ob ajde žetvi al' pšenice
po njivah tam ležé snopovja kope.

Kjer delujeta snov in oblika z namenom na to, da ganeta poslušavca ali ogledovavca, tam se predmet imenuje sentimentaln.² Umetnik, ki deluje v ta namen, zanemarija glavno svojstvo lepote, da ugaja; on hoče le ganiti. Zato pa je sentimentalno-umetno delovanje že slabost in na kvar lepote. — Ako se umetnik s krepko obliko prizadeva, da bi močno ganil, deluje patetično, ker se taka ganjenost z grško besedo imenuje patos (pathos³). Kadar s tem namenom in z vzviše-

¹ Skoro samo ob sebi je umevno, da tu ne govorimo o plemenitosti po rodu.

² „Sentimentalen“ se izvaja iz latinske besede „sentire“ = čutiti, in iz te je francoska „sentiment“ = čustvo.

³ „Pathos“ pomenja najprej trpljenje, telesno in duševno, pa tudi duševno ganjenost, in sploh vse,

nimi besedami peva pesnik in govori govornik, pravimo, da je tudi v njem in v njegovi obliki patos. Tudi tedaj govorimo o patosu, kadar se ne ujemata dovolj vsebina in oblika in hoče oblika več izraziti, nego je v samem bistvu. Tako je „Pisar“ s patosom izrekel te besede:

Ak' so pisar postati želje tvoje,
moj zlati uk poslušaj in zastopi,
zapiši trdno ga v možgane svoje!

Prešeren: „Nova pisarija.“

V tej vrsti srečamo tudi pojem tragičnega dogodka, tragične osebe. Kadar se zaplete velik značaj in znamenita oseba v kako krivdo, iz katere mu pride nesreča in pogin, je dogodek tragičen in tudi oseba tragična. Ni tragično, ako pogine popolnoma hudoben in za človeštvo kvarljiv človek; zato smrt roparjeva navadno ni tragična. Tudi ni tragično, ako konča življenje na silovit način dober človek brez krivde; pač pa je to velika nesreča in žalosten dogodek. Zato ni v pravem pomenu tragična smrt našega Izveličarja. Že Aristotel je učil, da vzbuja tragični predmet sočutje in strah: sočutje ali usmiljenje zaradi nesreče in kazni, ki zadene junaka, strah zaradi večne pravice, ki vlada v vesoljstvu. Ker pa pade samo junak, ne pa njegovo teženje, ne njegova stvar, zato nam tragični predmet ugaja tako kakor drugi veličastni predmeti.

Kadar je ne samo oblika taka, da nas hoče ganiti in za lepi predmet pridobiti, temveč je tudi bistvo samo jako zanimivo in ugodno, in torej ves predmet izvablja uganjanje, tedaj je predmet: mil, ljubezniv, mičen. Miloba je jako važna za lepočutje. Miloba ali milina vzbuja tudi hrepenenje, vabi k sebi vso našo osebnost in se ji pri-

kar nas zadene in prime. Že pri starih se je imenovalo „pathos“ krepko, živahno, občutno ali čustveno izražanje, zlasti strastij.

¹ „Tragičen“ izvira iz grške besede „trágos“, kar pomenja kozla. Pri Grkih so darovali ob praznikih boga Dionizija na slovesen način kozla, in pri tej daritvi so peli v koru okrog darilnika pesem „tragodijo“. Ta tragodija se je polagoma razširila in bila naposled tak umeten pesmotvor, kakršnega še dandanes imenujemo tragedijo ali žaloigro.

kuplja. Kakor je na jedni strani milina krotka in mirna lastnost, tako pa je njena moč na drugi strani nepremagljiva. To izražata besedi ljubeznivost, mičnost. — Milina, ki sega predaleč, je lahko mehkužnost in neslanost.

Predmet, ki je majhen, ljubezniv in prikljupljiv z mirnim značajem, je nežn. Nežnost nam navadno pomenja neko mehko in prijenljivost v obliki. Nežnost je zlasti pri otrocih in ženskih; z moškim značajem se ne strinja. Tudi nežnost lahko zaide v mehkužnost in je zoprna.

Razmerje med bistvom in obliko je vzrok nekaterim pojavom, ki so spomina vredni v lepočutju. Ako se bistvo izraža naravnost, natančno in odkrito, je tak izraz preprosto ali naiven. Nam pa vselej ugaja, da se bistvo ali misel razodeva lahko in očitno, zato nam je tudi preproščina jako prijetna, n. pr. da pravi dekcle v „Dohtarju“:

Dohtar, ti jezični dohtar,
kaj postopaš ti za mano?

Prešeren.

Preproščina se najlepše podá otroški dobi; jako dobro označuje tudi nedolžno mišljenje, nepokvarjeno dušo. Nikdar ne vzbuja zaničevanja ali pomilovanja, temveč najčistejše veselje. Zato rabijo umetniki preproščino vedno radi, pa tudi z najboljšim uspehom.

Kadar kaže zunanja oblika več ali pa kaj drugega, kakor je v istini ali v bistvu, pa se ona oblika ali previsoka namera podere brez velike škode, tedaj je stvar komična.¹ Žaba, ki se je preveč napihovala, pa počila; oni zgodovinski kmet, katerega so napravili za kralja; opica, ki si je dela na glavo klobuk gospodarjev... to so komični predmeti. V komiki je vselej nasprotje

¹ „Komičen“ izvira iz grške besede „kômos“, kar pomenja popivanje, vesel obhod in radovanje ljudij, ki so se napili, zlasti v čast vinskemu bogu Dioniziju. Pri takih obhodih je bilo mnogo šale; šaljiva pesem za tako priliko se je imenovala „komodía“. Iz manjših šaljivih pesmij in burk so polagoma nastale komedije v sedanjem pomenu. Komično je torej, kar se prilega komediji, kar je za šalo. (Burke so šale na nizki stopinji, zato je o burkastih stvareh težko govoriti v nauku o lepoti.)

med zunanjo ali nebistveno obliko in med bistvom, ob enem pa neka zveza, ki nima podlage. Iz tega se vidi, da v komiki ni čiste lepote; pač pa komika ugaja, ker kratkočasi, in ker nam dobro dene vsako poravnano nasprotje. N. pr. Prešernov epigram

R e p i č u.

V Ljubljani je možič,
ki misli, da je tič,
pa je le tiča kosič —

Repčič.

Kar je komično, je pa kolikor toliko smešno. Smešnost sama na sebi ni lepa, temveč le zato ugaja, ker nas draži k smehu, zdrav smeh pa nas poživlja in razveseljuje. Smešni predmet sloni na nasprotju med zunanjo obliko ali razmerami in med bistvom ali naravo stvari. Zato se ponovi tudi v naši duši ona napetost med *istino* in *videzom*, ki se pa razgubi. Smešnost dobro služi v večji celoti in tudi ugaja, sama na sebi nam ne napravlja lepočutnega užitka. Na tej podlagi slone tudi šala, dovtip, humor.

V šali se osebi prideva kaj izmišljenega, kar pa ni brez podlage ali povoda, da se torej zdi nekoliko resnično. V šali ugaja nasprotje med *istino* ali bistvom, in navidezno zunanostjo ali onimi lastnostmi, katere šaljivec komu pripisuje. Šaljivec prideva poštenjaku kaj nepoštenega, a nepoštenjaku kaj vrlega (ironija). Šala ima raznotere oblike. Da ugaja, ne sme nasprotja pretiravati.

Dovtip družiti različne predmete po kaki nebistveni podobnosti, ali jih pojasnjuje ali loči, a na primerni podlagi. Prav radi delamo besedne dovtype, ako sta si besedi ali imeni podobni. N. pr. Prešeren „Slomšek“, ko je bil na svetlo dal „Devištvo“:

Ker stara para zlomek
„Devištva“ prêveč vzel,

je njega mlajši, Zlomšek,
prodajat ga začel.

Dovtipi ugajajo zaradi nepričakovanega druženja ali razlaganja, zaradi duhovitosti, ki se kaže v njem, in ker podpirajo lepoto celotnega predmeta. Sami na sebi pa večinoma bolj zanimajo naš um kakor lepočutje.

Naposled omenjamo še *humor*¹, ki pomenja zmožnost in delo človekovo, da dobi resnobna vsebina lahkotno obliko. Ker bi nas kako važno in resnobno vprašanje ne zanimalo samo na sebi, dá mu umetnik prijetno, šaljivo obliko. Življenje, človeška narava, človeška družba — to so resnobni in težavni predmeti: humorist poišče na njih take strani, ki so v nasprotju z resnim bistvom, pokaže predmet v taki obliki, ki je nasproten z resnobo, in to mika bravca in poslušavca, ki čuje ta predmet. N. pr. cerkev je resnoben predmet: v živem humorju je Prešeren poleg petero ljubljanskih cerkvá navedel, da v Ljubljani ravno „toliko tudi kosarn ima sleparski hudič“.

Vsi ti navedeni pojmi so se dali pojasniti s tem, da smo se ozirali na bistvo in na nebistveno obliko predmetovo, ali na *istino* in na *videz*. Da je predmet lep, treba, da se razodeva bistvo v popolni bistveni obliki, in s to se mora ujemati tudi nebistvena oblika, n. pr. naša obleka se mora ujemati z našo postavo ali z našo naravno obliko. Ako se ne ujema, ni čiste lepote, vendar pa je vtisk lahko še vedno ugoden.

(Dalje.)

¹ „Humor“ je latinska beseda in pomenja mokroto. Starodavni zdravnik Galen je mislil, da so v človeku mešani štirje glavni sokovi: kri, rumeni žolč, črni žolč in sluz. Značaj človekov se ravna po tem, ali je več tega, ali je več onega soka. Ako je v človeku obilo črnega žolča (*mélaina holé*), je žalosten, melanholičen. Ako je v človeku dovolj mokrote, je dobrovoljen, vesel, šaljiv. Torej bi pomenjal „humor“ šaljivost.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

II. Del.

Zakoni in pogoji lepote.

1. Zakoni lepote se strinjajo z njenim bistvom.

Nobenega predmeta, nobenega pojava ni na svetu, ki bi se ne ravnal po trdnih zakonih. Tudi za lepoto so trdni in splošno veljavni zakoni. Kadar jo spoznavamo, cenimo in ljubimo, delamo po zakonih, ki so zapisani v našo naravo. In ti zakoni so veljavni ne samo za nas ali za naše mišljenje, temveč tudi za lepoto samo na sebi, kakršna je brez nas. Saj smo dokazali, da niso stvari lepe le zato, ker se nam zde, temveč tudi same na sebi ali brez našega opazovanja imajo svojstvo, da so lepe.

Ker moramo zakone lepote določiti na vse strani, bomo gledali seveda na lepoto samo na sebi, pa tudi na svoje lepočutje. Kdor govori o zakonih glasbe, gleda na obe strani: na glasove same na sebi, na njihovo gibanje in druženje, in potem na naše čutenje ali slišanje glasov. Zakaj sami sebe ne moremo zatajiti; za stvari in njih delovanje imamo svoje merilo, svoje čutenje ali spoznavanje v sebi: kadar torej govorimo o stvareh, o dogodkih in o dejanjih, nanašamo jih vedno nase.

„Dom in svet“ 1900, šte. 8.

Ako govorim o zakonu kakega delovanja, imam vselej v mislih stalni in trdni način, po katerem se godi delovanje. Sklepamo namreč: Kar se godi vedno jednako, to se mora tako goditi. Sklepamo pa zato, ker spoznavamo, da se kaže v stalnem delovanju kake stvari njena narava. Narava pa deluje vedno tako, kakršna je. Jednaka narava, jednako delovanje; drugačna narava, drugačno delovanje. Tako pa tudi velja: Ista narava, isti zakoni delovanja; drugačna narava, drugačni zakoni delovanja.

Zatorej je razvidno, da se zakoni vedno ujemajo z naravo. Da, zakoni izražajo in kažejo naravo stvari. In pri lepoti tudi ne more biti drugače. Zakoni lepote — to smemo trdno pričakovati — se skladajo s tem, kar smo rekli o bistvu lepote. Obojni nauk je tesno združen.

Pravi in resnični nauk o lepoti in njenem bistvu nam mora nekako pokazati tudi zakone lepote, če ne morda vseh, vsaj nekatere in glavne. Ker je lepota popolnost v bistveni obliki stvari, tedaj mora biti zakon za lepoto ta, da se v lepih stvareh jasno ali lahko umevno izražaj kako znamenito bistvo. Bistvo stvari se pa izraža le, ako

je med raznimi deli jednota, ako so deli med seboj združeni v pregledno celoto, ako je vsak na svojem mestu; ako je pa več predmetov, morajo zopet ti skupaj izražati jednotno misel. Jednotnost ali skupnost je zakon za lepoto, kar pa tudi imenujemo red, kakor bomo še pozneje čuli.

A po tej poti nečemo nadalje določevati zakonov lepote, ker imamo trdnjšo in ložjo pot.

Kateri predmeti so lepi, to kmalu spoznamo. Kdor hoče najti zakone lepote, mora lepe predmete natančno opazovati v vseh ozirih: kakšno je njih bistvo in kateri je njih namen, kateri so njih deli, in ali jih je veliko ali malo, v kakšnem razmerju so deli med seboj in do celote; ali je predmet velik ali majhen, kakšne oblike in poteze so v zunanji postavi, v kakšnem razmerju je do drugih predmetov, ali je miren in ali se giblje. Ko opazujemo mnogo lepih predmetov, vidimo, kaj imajo skupnega vsi, in tisto je zakon za lepoto.

S tem preiskovanjem so se že izdavnica bavili umetniki in lepoznamci. Našli in določili so zakone lepote in jih na različne načine dokazali in pojasnili. Čudovito je, kako so stari umetniki vsa dotična pravila natančno umevali in skrbno izpolnjevali, da so nam še dandanes vzori, dejal bi, učitelji in mojstri.

Na vse to se bomo ozirali in naslanjali. Ko bomo dognali zakone, bomo gledali, kako se ujemajo z vsem tem, kar smo rekli o lepoti in njenem bistvu. Tako nam bo nauk o zakonih lepote prejšnji nauk ali potrdil in pojasnil, ali pa očistil in popravil.

2. Pregled zakonov lepote.

Izkušnja in pa nauki večine izmed znanstvenikov nam podajejo te-le zakone lepote.

1. Jednotnost. S to besedo naznačujemo, da je v lepih predmetih jednota, ki veže in druži vse dele. Ti deli niso sami zase, temveč so sklenjeni v skupino, ki se dá lahko spoznati. Ako ni take jednote pri delih ali onih predmetih, ki so drug poleg drugega ali drug za drugim, ni lepote. Ako so v sobi razmetane knjige z obleko in po-

hištvom vred po raznih kotih, tedaj ni lepo v sobi; ako je vse zloženo na svojem mestu, kakor je prilično za rabo jednemu človeku ali jedni družini, tedaj je lepo. Ni lepo drevo, katero je vihar vrgel na tla, človek mu je pa obsekal veje, da leže na okrog: pač pa je lepo ravno stoječe drevo, ki ima še vse veje in tudi listje.

2. Na drugem mestu smo že omenili, da je za lepoto treba razlike ali mnogoterosti, to je, treba je več predmetov ali več delov jednega predmeta, ki se med seboj razlikujejo, seveda tudi ujemajo. Kjer je jednoličnost, ne najde naš duh ničesar, da bi ga zanimalo in vzbujalo njegove zmožnosti. Tudi naše čute zadeva jednoličnost neugodno in jih odbija. Le kjer je kaj razlike, tam deluje čut in deluje um, ki primerja, ceni, sodi. Pa ta različnost ali mnogovrstnost ima zopet svoje zakone, da ni prevelika, da ni preveč delov, da niso deli pre različni ali pa le malo različni.

3. Predmet mora imeti vse bistvene dele, biti mora popoln ali cel, pa tudi ne sme imeti takih, ki se ne zlagajo z bistvom. Vsak nedostatek je neprijeten in kazi lepoto, kakor tudi to, kar se z bistvom ne ujema.

4. Da pa ima predmet vse dele in vsakega na svojem mestu, je treba, da se razvija prosto ali brez zadržka in ovir. Kar trpi od zunanje sile, kar je na pol razvito, potlačeno, raztrgano — —, to ni lepo.

5. Predmet, ki se ne dá pregledati, ki je temen, nerazločen, nejasen in nedoločen, ni lep. Zato je lepoti zakon jasnost, po kateri lahko in natančno spoznavamo celoto in njene dele.

6. Poslednji zakon za lepoto je, da je predmet umerjen, da ni nobeno svojstvo na njem pretirano, da se marveč giblje v neki sredi: niti prav veliko, niti prav majhno, niti prav živo barvano, niti medlo, niti preurno, niti prepočasno, niti prekratko, niti predolgo nam ni všeč, temveč to nam je všeč, kar se giblje med takima dvema mejama, kar ima nam prikladne mere.

Vse te zakone povzemamo iz izkušnje, pa vsi se dadó izvajati tudi iz bistva lepote.

Že starejšim mislecem so bili znani glavni zakoni lepote: Platonu, Plotinu, Avguštinu i. dr. Zanimivo je, kako uči Akvinčan o lepoti: „Za lepoto so potrebne tri stvari: Najprej celotnost ali popolnost, zakaj kar je nedostavno, to je prav zato tudi grdo; potem potrebno razmerje ali soglasje, in potem jasnost, zaradi tega imenujemo lepo, kar ima čisto barvo.“ Zlasti poudarja razmerje ali red, češ, da je našemu umu posebno všeč.

Novejši pisatelji obdelujejo te zakone najrajši, ko govoré o umetnosti. A vsakdo vidi, da je bolj naravno poznati najprej zakone lepote same na sebi, potem šele govoriti o umetnosti. Zakaj za umetnika je glavno vodilo lepota; ako niso določeni njeni zakoni, treba je za umetnika zakonov šele iskati, in tako določevanje umetnostnih zakonov je potem lahko samovoljno in neutemeljeno. Prej treba poznati bistvo in zakone hiš in drugih stavb, potem šele se določijo pravila za stavbarja.

Vsak umen bravec pa tudi vidi, da ti zakoni, katere smo določili za lepoto, niso taki, kakor n. pr. v fiziki ali kemiji ali v zvezdoznanstvu. Lepota ni predmet, ki bi se dal meriti z drobnim merilom ali tehtati na zlati tehtnici. Nikdar se ne dá do pičice določiti meje, da bi rekli: Ta velikost, ta barva, ta krepkost glasú mi je všeč; ako je le za črtico

večja ali malo močnejša, pa ni več všeč in ni lepa. Temveč zakoni lepote izražajo le v obče znake lepih predmetov ali način njih gibanja, delovanja in medsebojnega razmerja. V nekaterih ozirih se dá pač določiti natančne mere za obliko, kakor n. pr. v sorazmerju telesnih delov, ali v soglasju (harmoniji): drugodi pa bomo morali biti zadovoljni z manj določnimi izrazi.

Večkrat smo že omenjali, da je pri ocenjanju lepote vedno treba gledati na bistvo predmetovo. Ni pri vseh predmetih iste in vsestranske jedrnatosti; ni v vseh treba dovršene popolnosti, ako bi zaradi nje izginila ona tako ugodna lahkota in prostost, ki mora tudi vladati v lepoti; ni povsodi jeklenega reda . . . , ker bistvo ne zahteva zakonove veljave do skrajnosti. Čim bolj je kak predmet nadčuten, tem manj ga oklepajo one vezi, ki so potrebne za čutne predmete. Istotako pa tudi ne moremo one prostosti iskati v telesnih stvorih, ki jo nahajamo v duševnih.

Zatorej se ne smejo ti zakoni nikdar trgati ali ločiti od bistva stvari: zakonov samih na sebi bi niti prav ne umevali, niti porabljali.

Posebej bomo tudi opazili, da je za lepočutje, za ocenjanje lepote važna osebnost onega, ki ocenja lepi predmet, kar bomo imenovali okus, in izkušali določiti pomen, naravo in pravila za njegovo ravnanje.

(Dalje.)

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

3. Jednotnost in razlika.

Zdi se, da sta si ti dve lastnosti nasprotni: kjer je jedno, tam ni množine; kjer je množina, tam ni jednote. A tako se samo zdi, ko se oziramo na besede. V lepih predmetih se obe lastnosti strinjata, da, zakon za lepoto je, da je predmet jednoten, in zakon je, da je v njem razlika.

I. Poleg vzgledov in dokazov za jednotnost, ki smo jih že čuli, navedemo lahko še mnogo drugih. One pokrajine niso lepe, v katerih je gorovje in dolje brez reda ali kakor raztrgano, kjer ni moči najti skupnosti, jedne oblike, kakor je n. pr. večinoma na Notranjskem (razven Vipave). Lepa je pokrajina, ki ima visoko, v skupni obliki izraženo gorovje, obkrožene doline in ravnine, s pasovi rek in potokov „prevezane“ planjave, ker v vseh takih pojavih je neka vez, ki druži predmete v jednoto. Ako je več hiš postavljenih druga poleg druge, kakor je nanesel slučaj, brez reda in medsebojnega razmerja, tedaj ni lep pogled na tako skupino. Ako pa kaže mesto ali vas neko pregledno jednotno obliko, ugaja nam zaradi tega. Mnogo lepše je, da ima kmetiška hiša z gospodarskimi poslopji vidno jednotno zvezo, n. pr. obzidje, ali hodnike,

kakor če ni med poslopji nobene zveze. Kako lep je pogled na kmetiški dvor sredi zelenega drevja, kjer so hlevi in kašče združene ali zvezane s hišo v četerokotnem obzidju, da je v sredi prostorno dvorišče! Pogled na množico, ki se srečava in razhaja na kraju, kjer se križajo ceste, ni prijeten; oblačila raznega kroja in nasprotnih barv na jednom človeku so neugodna . . . Isto nam kažejo tudi umotvori: ne ugajajo, ako nimajo deli jasne zveze in pregledne skupnosti.

To je tudi umevno, ako se oziramo na naravo spoznavanja in na pojem lepote. Da moremo predmet spoznati, moramo ga duševno obseči in sprejeti, in to se zgodi s tem, da mu damo v spoznavanju jedno duševno obliko. Ako pa se razni deli upirajo tej jednoti ali skupnosti, nas to moti, naše duševno delovanje trga, in to deluje na čustvo neprijetno. Naredi si n. pr. iz papirja razne geometrijske pravilne in nepravilne podobe, vse križem tukaj in tamkaj, trikotnike, četerokotnike, kolobarje, zvezde . . . potem raztresi to zmes: bolelo te bo — dejal bi — oko in ne bo moglo dolgo vztrpeti ob takem gledanju. Nasprotno pa izkušamo, da nam tudi preprosta črta, navaden trikotnik, kolobar . . . vsaj nekoliko ugaja,

ali nas ne utruja, ako jih ogledujemo dalje. Jednako nam pravi pojem lepote, da mora predmet izražati jedno bistvo, jedno misel, neko duševno jednoto, ako ga hočemo ceniti ali imeti za lepega. Svojstvo lepote ni kakor svetloba, ki je pred nami razlita, kamor seže oko, temveč lepota je na predmetu tako njemu posebna in lastna, kakor je posebno bitje tisti predmet sam.

Za jednotnost so po naravi sami trije oziri.

1. Jednotnost bistva. Lepi predmet kaže jednoto v tem, da je jedna stvar, jedno bistvo, jedno središče raznih sil in svojstev ali lastnostij. Naš um ima za tako stvar jeden pojem ali jedno duševno sliko, in za to sliko jedno besedo ali vsaj jeden izraz. Na taki stvari se nekatere lastnosti in razmere preminjajo, a stvar je vedno ista. To nam kažejo kakor drugi tako tudi lepi predmeti, in seveda jednako umotvori, ako ugajajo.

2. Jednotnost prostora. Že gledanje nam oklepa vse, kar vidimo, v omejen krog. Oči, ki se vpirajo n. pr. v daljnje gore, nam kažejo nekako okrogel 'izrezek' tega, kar je pred nami: del gorá, del neba, in tla ali progo, ki se začena pred nami in se širi tje do predmeta samega. Okrog in okrog tega je — tako bi lahko dejali — teman okvir, in v tem okvirju se vse to druži, kar nam v jednom hipu uzre oko. Kakor nam to dela oko samo ob sebi, tako pa tudi svojevoljno radi vidimo in napravljamo pri vidnih predmetih tako jednoto. Zaradi tega je zagrajen vrt ne samo varen, temveč tudi lep, ker daje ograja večjemu prostoru prijetno jednoto. Zato obrobujemo radi obleko, zato devamo podobe v okvir¹, stavbe tudi večkrat obrobujemo. Veliki prostori nam tedaj ne ugajajo, ako ne obsežemo neke jednote; neprijetna je velika dvorana z redko opravo . . . Ob takih predmetih iščemo stališča, s katerega moremo uzreti jednoto. — Kadar loči precejšen prostor dva dela, ki se kažeta ko jeden predmet, je neprijetno. Nalepi na stran papirja dva lepa mala por-

treta tako, da bo vsak na svoji strani, tedaj ti ne bo ugajalo, pač pa ti bo ugajalo, ako ju deneš blizu skupaj. Prevelik prostor, ki je vmes, podira jednoto.

Važno je to opazovanje za obrazovalno umetnost, kakor tudi za dramatiko, čeprav ne v toliki meri.

3. Jednotnost časa. Nekateri pojavi se nam kažejo v prostoru, drugi pa v času. Veliko goro vidimo v velikanskem prostoru pred seboj; gromenje, bučanje viharja, petje . . . zaznavamo v času; nekatere pojave pa zaznavamo v prostoru in v času, kakor gibanje človekovo in živalsko, valovanje morja, divjanje nevihte . . . Jednotnost časa je najprej v tem, da se godi kaj tako in tako dolgo, kakor zahteva njegova narava, torej ne prehitro, ne prepočasi. Potem mora biti jetnotnost časa, da se dejanje ne pretrga, da se godi v pravem redu, da ima vsak dogodek svoj razločni začetek in konec. Ako se kaj giblje preurno, ali prepočasno, ako se kaj godi s predolgimi presledki, ni lepo. Kar je prehitro, tega ne moremo prav zaznavati; kar je prepočasno, to nam je zo-

prno.

II. Tako objema in oklepa jednota lepi predmet; taka jednotnost je zakon in pogoj za lepoto in prav nič ne nasprotuje drugemu zakonu, ki je: r a z l i k a. Za lepoto je potrebno, da je v predmetu nekaj različnih delov ali momentov, kar smo pojasnjevali že v prejšnjih razlagah. To tako očitno potrjuje in uči izkušnja, da je znano vsakomur, kdor na to pazi. Jednoličnost je dolgočasna, kjerkoli jo srečamo; raznovrstnost razveseljuje in mika. Ta zakon sloni na dveh ozirih: na predmetu samem in na našem spoznavanju.

1. Predmet sam na sebi zahteva raznoličnost, da je lep. Lep je namreč le tedaj, ako se njegovo važno bistvo razvije in pokaže v popolni obliki. Oblika je le tedaj popolna, ako se v njej razodeva bistvo ali narava v vseh ozirih ali po vseh straneh, po vseh momentih. In to kaže razlika, ki je v predmetu; razlika in mnogovrstnost kažeta predmetovo popolnost, bogastvo, važnost ali pomenljivost. Popek, ki požene iz

¹ Vsakdo ve, da je slika v okvirju za oko mnogo ugodnejša kakor brez okvirja.

veje, ni še lep; lep pa je cvet, ki se iz popka razvije; zora, ki še ne razsveti gorá in dolin, ni lepa; lepo je šele jutro, ki pokaže prirodo po vseh njenih delih in razlikah.¹

2. Raznoličnost se pa tudi ujema z našim duševnim delovanjem in nam zato ugaja. Opazujemo sami sebe in kmalu razvidimo, da nam ugaja to, kar vzbuja mirno delovanje naših čutil in naše duše. Kar pa ne vzbuja zmožnostij in delovanja, nam ne ugaja. (To je splošen dušeslovni zakon; treba misliti le na samoto, pa na zabavo v družbi.) Kjer ni razlike, ne morejo delovati čuti (n. pr. v temoti, v mraku, v megli, v peščeni puščavi i. dr.), gibanje ne prehaja sem in tje, temveč je kakor zaprto ali omejeno.² To pa deluje na nas neugodno. Kjer je pa razlika, prehaja čutno in duševno gibanje od dela do dela, od barve do barve, od zvenka do zvenka, od črte do črte, od momenta do momenta, in to nam ugaja.³ Kako radi gledamo pisano mavrico in prehajamo s pogledom od barve do barve, ali pri petju od zvenka do zvenka, ali pri stavbi od črte do črte, od oddelka do oddelka!

III. Različnost pa ne sme biti nikdar taka, da bi podirala jednotnost. Zakaj šele v tem je lepota, da se različni deli in momenti skladajo ali ujemajo, in tako izhaja iz razlik prijetna jednota. (Primerjaj barvane slike, napeve, kipe, cerkve.) Gledé na to nam oba zakona kažeta ta-le določila:

a) Za lepoto ne sme biti preveč razlik ali delov ali sestavin. Slika s prav mnogimi

¹ V tem vzgledu velja tudi zakon jasnosti.

² Čitatelj naj dene polo belega nepopisanega papirja predse, naj oko vpira v njegovo središče in ob tem opazuje, kako to nanj deluje. Ali pa naj sam sebi „poje“ dalj časa vedno isti glas in naj se posluša; še bolje pa, ako si pritisne na orglah ali na harmoniju jedno tipko in pridržuje, da „poje“ dolgo isti zvenk: spoznal bo, kako je to neprijetno, in tem neprijetnejše, čim dalje traja. Kadar neprevidni ali nevesči orglar pridržuje na orglah dolgo samo jeden zvenk, je to za marsikakega poslušavca huda muka.

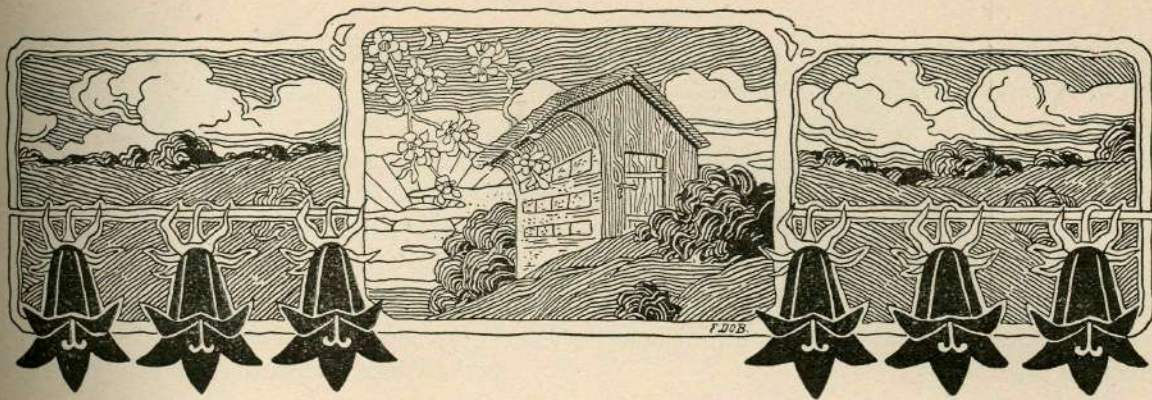
³ Ako dene čitatelj na prej omenjeni papir utrغانo cvetlico, ali ako si zapoje kak napev, ne bo mu neprijetno, temveč prijetno. Razlika daje čutu dela.

osebami ali s prav različnimi barvami ni lepa, ako ne naredi slikar več skupin. Stavba, na kateri lahko pregledaš nadstropja in okna, ti ugaja; velikanska stavba z mnogimi vrati in nepreglednimi okni ti ne ugaja. Cveternožne živali, kakor konj, vol, ovca, katerih dele lahko pregledaš, so ti všeč; tudi žuželke s svojimi tremi deli in šestimi nožicami so ti prijetne na pogled: a striga in železna kačica s svojimi mnogoštevilnimi nogami, ki mrgolé pred teboj, ti nista všeč. Skratka: kadar je delov ali razlik v predmetu toliko, da jih ne moremo pregledati ali obseči, tedaj nam ne ugaja predmet. Torej se gibljejo razlike med dvema mejama, da jih ni ne preveč, ne premalo. Kar se večjih ali glavnih delov tiče, se giblje njih število najugodnejše med 3 in 7. Kjer je več malih delov, tam je treba, da so združeni v večje skupine ali jednote, ki so členi ali deli celote.

b) Razlika med dvema sosednjima deloma ne sme biti velika; prehodi od lastnosti do lastnosti morajo biti lahki in mehki, ne trdi in neposredni. Zraven prav malega drevesa ni lepo v drevoredu veliko drevo; poleg visoke palače se ne poda mala kočá; poleg teme bôde v oči močna svetloba itd. Kakor velja o prirodi, da ne trpi skokov, tako velja za lepoto v obče, da nima rada skokov.

Zato je tudi očem prijetnejše, ako črta ni zlomljena, temveč upognjena; okrogle in zavite poteze so ugodnejše kakor ravne pa križajoče se; bliskova pot ni toliko prijetna kolikor strahovita. Najlepšo črto imenujejo valovito; valovito gibanje se zdi v obče ljudem najugodnejše. Tako se giblje voda, tako se giblje konj, kadar dirja, tako se giblje rad tudi človek. Ta črta nam kaže jednotnost in razliko z lahkimi prehodi.

Posebno važen je ta zakon za barve in zvenke (glasove). O tem se je natančno mnogo razpravljalo, in določili so razna pravila za razmere barv, še jasneje pa za razmere zvokov. Splošen nauk o lepoti ne more razpravljati obširno teh pravil; prepuščati jih mora posebnim strokam. Glavna pravila podamo pod naslovom o harmoniji. (Dalje.)

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

4. O harmoniji sploh.

Ako se dobro spominjamo zakona jed-notnosti in razlike, slutimo kar ob sebi, kaj je bistvo harmonije. Ker mora biti v lepih predmetih jednota prav tako kakor razlika, morata se v istini na neki način družiti. Družita se pa tedaj, kadar naravna vez spaja različne dele v jedното, ali kadar je jednota taka, da sestaja iz skupnih delov.

Ono skupnost delov, ki jih spaja v jed-noto, imenujemo harmonijo.¹ Harmonija izraža jedното in razliko: izvira iz razlike, zbira pa in druží v jedното.

Harmonija je med raznimi predmeti: med barvami, med glasovi, med črtami, med plo-skvmi i. dr. Vendar pa je le med predmeti iste vrste: med rumeno barvo in kakim glasom ni stikanja in ni harmonije.

Harmonija je lahko ali bistvena, naravna in notranja, kakor n. pr. med deli lepo zrast-lega telesa, na katerem se udje zlagajo, uje-

majo ali stikajo po svoji naravi; ali pa je slučajna in zunanja, kadar se predmeti po vnanjosti ujemajo ali jih človek sam tako sestavi, da se ujemajo, n. pr. ako sestavim lesene pločice tako, da imajo podobo hišice, ali kamenite ploče v podobo oboka ali kaj drugega. Umetnost se opira večkrat na slu-čajno ujemanje raznih delov, a mora vedno posnemati bistveno in notranjo harmonijo.

Harmonija je medsebojno razmerje po-sebne vrste. Poznali so jo že stari. Pitago-rejci so poznali ujemanje glasov ali soglasje in vedeli, da so strune ujemajočih se zven-kov dolge v trdnem razmerju. Učili so celo, da so v takem harmoničnem razmerju ne-beški „krogi“ ali nebeška telesa.¹

Na podlagi teh nauk so poznejši marsi-kaj določili o harmoniji, posebno z ozirom na glasbo. Nauk o „soglasju“ je jako ob-širen, kakor ima tudi znamenito zgodovino.

Tudi nauk o harmoniji barv so znan-stveniki pridno gojili. Obojni nauk je po-

„ujemanje“ se težko rabi v pridevnikovi obliki; beseda „stik“ pa, ki je zares skoro isto kar „harmoni-ja“ v prvotnem pomenu, nima doslej še znan-stvenega pomena „harmonije“; podala bi se znan-stveni rabi dobro zlasti zaradi lahkkih oblik, ki se dadó izvajati, n. pr.: stikanje, stično, stičnost, sti-kovno, stikovito i. dr.

¹ Več o tem pri Aristotelu: De coelo, II., 9.

¹ „Harmonía“ je grška beseda (izvira iz „harmós“ = stik, člen) in pomenja: vez, zvezo, uredbo, raz-mero, soglasje. A ker se je povsodi udomačila in dobila trden pomen, zato kaže, da jo tudi mi ohrani-mo. Poleg tega bi morali kaki domači besedi šele dati trden pomen. Zakaj beseda „soglasje“ n. pr. se ozira samo na skladnost zvenkov ali glasov; „skla-danje“ ima tudi drug pomen, namreč = zbiranje;

stavil na trdno znanstveno podlago Helmholtz in pokazal razloge in zakone harmonije. Po nekoliko se je pečala s tem vprašanjem tudi Herbartova šola. Nauk o sorazmerju ali proporciji je razvil natančno Zeising.

Naša stvar je, da pokažemo bistvo, podlago in glavne pojave harmonije. Podrobni nauk razkazuje nauk o posameznih umetnostih.

Herbartov nauk o harmoniji se opira samo na to, da se v naši predstavi deli ali členi družijo v celoto. Ker pa nam je lepota istinita vrlina sama na sebi, zato je tudi harmonija istinita. Harmonija je razmerje predmetov med seboj, a to razmerje ni samo v ideji, temveč je samo na sebi ali v istini.

Da je med dvema členoma harmonija, mora imeti jeden nekaj, zaradi česar se sklepa z drugim. Ako postavim gladko kolo poleg kolesa z zobmi, se ne ujemata. Kadar sta dva neobdelana kamena pred nami, ne moremo reči, da je kaka harmonija: ako sta pa obdelana vsaj po jedni strani, se zaradi tiste ujemata. — Taki preprosti vzgledi kažejo, da mora biti za harmonijo med dvema členoma vsaj jeden element skupen. Ta skupnost pa ni v tem, da bi se člena dotikala, dovolj je že, da sta si podobna. Podobna sta si dva predmeta tedaj, kadar se dve obliki deloma skladata, n. pr. velik krog in mal krog, pravi obraz in njegova slika, dve kolesi, dve drevesi i. dr. Postavimo dva podobna predmeta drugega poleg drugega, pa imamo tudi harmonijo. Umeva se, da je skladnost še popolnejša, ako sta predmeta jednaka: a kjer je enakost, tam ni razlike in to ne ustreza zakonu lepote. Dve popolnoma jednaki sliki druga poleg druge nam ugajata manj kakor jedna sama. Ako pa sta nekoliko različni, nam tak vzpored ugaja. Vsestranska nepodobnost bi pa zopet ne ugajala, ker bi bila brez harmonije.

Dva predmeta sta v razmerju med seboj, sta pa tudi v razmerju do celote, ako sta oba le člena jedne celote. Ko gledamo človeka, ne primerjamo samo glave s trupom, ampak glavo in trup posebej pri-

merjamo s celim telesom. Tako imamo tri predmete, ki so v razmerju.

Kadar sta dve razmeri med seboj jednaki, tedaj je med členi sorazmerje ali proporcija. Kdor ima dvajset tisoč kron, presegga ravno tolikokrat svojega sosedu, ki ima le pet tisoč, kakor dečko, ki ima dvajset novčičev, drugega, ki ima le pet novčičev. Tako sorazmerje družijo člene med seboj, kakor vsakdo vidi. V sorazmerju ali proporciji se kaže podobnost. Sorazmerje v življenju je n. pr.: Kakor vlada gospodar svojo hišo, tako kralj svojo državo; kakor delajo udje za želodec, želodec pa za ude, tako delajo državljani za poglavarstvo, poglavarstvo pa za državljane; kakor razdenejo viharji lepo pokrajino, tako pokončajo strasti človeško srce . . . Takih enakih in podobnih razmer je lahko najti povsodi. Ta podobnost mnogokrat družijo več delov ali predmetov v celoto ali jednoto. Glasba in poezija rabita ritem, da je v zunanji obliki podobnost in enakomernost, s tem pa tudi jednotnost. Na sorazmernost se ozira stavbar, kipar, slikar in tudi priroda jo kaže v svojih lepih predmetih. Gorenjska stran je tako lepa, ker ima obširne ravnine z visokimi gorami, obe v pravem razmerju.

Sorazmerje štirih členov izražamo v obliki $a : b = c : d$. Posebno važno za lepoto pa je tisto sorazmerje, v katerem sta srednja člena jednaka ($b = c$); slika sorazmerja je tedaj: $a : b = b : c$. V takem sorazmerju družijo srednji člen obe razmeri v očitno jednoto. Kadar razdelimo kako črto tako, da je manjši del črte v tistem razmerju do večjega dela, kakor večji del do celote, tedaj imenujemo to delitev „zlato rez“, ki je jako važna za spoznavanje prirode in umetnin. (V prejšnjem vzgledu je $c = a + b$). Ker je to sorazmerje sila važno za lepoto, bomo pozneje o njem obširneje govorili.

Opazovanje glasbe uči, da je za soglasje ugodno tisto razmerje, v katerem se členi (strune) glasé v razmerju: $1 : 2 : 3 : 5 : 8 : 13 : 21$ itd. To razmerje je v zvezi z razmerjem zlate rezi, kakor bomo pozneje pokazali.

Zakon harmonije velja tudi v barvah. Po nauku optike so vse barve v jednoto združene v beli barvi. Ako s primernim steklom (prizmo) združimo vse mavrične barve, dobimo belo barvo. A ni treba, da združimo vse mavrične barve, ako hočemo dobiti belo barvo: že po dve in dve barvi, ako ju združimo v pravem razmerju, učinjata belo barvo in sicer te-le: rdeča in zelena, vijoličasta in rumena, modra in zagorela (orange). Dve taki barvi se imenujeta dopolnilni in sta druga poleg druge prijetni. Prijetni sta, ker sta harmonični, ker učinjata celoto. Ker je zelena barva sestavljena iz rumene in modre, ugajajo popolno vse tri skupno: rumena, rdeča, modra, manj pa samo dve.

Harmonični so tudi obrisi, oblike sploh, svetlobni pojavi, gibanje . . . ako se stikajo posamezni deli in se ujemajo s celoto. Kjer ni harmonije, ni celote in jednote, ni lepote.

Vesoljna priroda nam priča, da je zakon harmonije splošen. Kakor se deli lepih predmetov med seboj ujemajo, tako se ujemajo tudi deli vesoljne prirode. Povsodi je mnogovrstnost, ob enem pa skupnost in jednotnost. Da se ne oziramo na nebeška telesa s čudovito razliko svetlobe in oblike

v ozvezdijh, pogledjmo samo na zemljo. Tu so tri velike vrste bitij: rudnin, rastlin in živalij. Pa vse tri so med seboj zvezane: rastline stojé na podlagi rudnin, in živali na podlagi obeh. Kolika mnogovrstnost je na površini zemski! Ravnine in gore se menjavajo v raznih oblikah in veličinah. In razmerje med suho zemljo in morjem: koliko mnogovrstnosti izvira iz tega! In vendar je tu tudi skupnost in jednota, zaradi tega harmonija, kar opazuje vsakdo ob morskem obrežju. Kako čudovita harmonija je med rastlinami, malimi in velikimi! Treba je le nekoliko opazovati gozd in njega življenje, da se prepričaš o velikem zakonu harmonije, ki vlada v njem. In v živalstvu ni drugače. Celo tam, kjer se navidezno moti harmonija, ko namreč žival pokončuje žival, kjer prirodne sile uničujejo življenje, opazamo prav v tem navideznem motenju harmonijo, ker za takim uničevanjem se vzbuja novo življenje, in tako se giblje in deluje priroda. Nad vse pa utrjuje harmonijo v živalstvu in zlasti v človeštvu razlika spolov in množenje živih bitij. Kakor je na jedni strani po spolu razlika med bitji, tako je pa prav zaradi tega najtrdnjša vez in popolna harmonija med njimi. (Dalje.)

Idile planinke . . .

II.

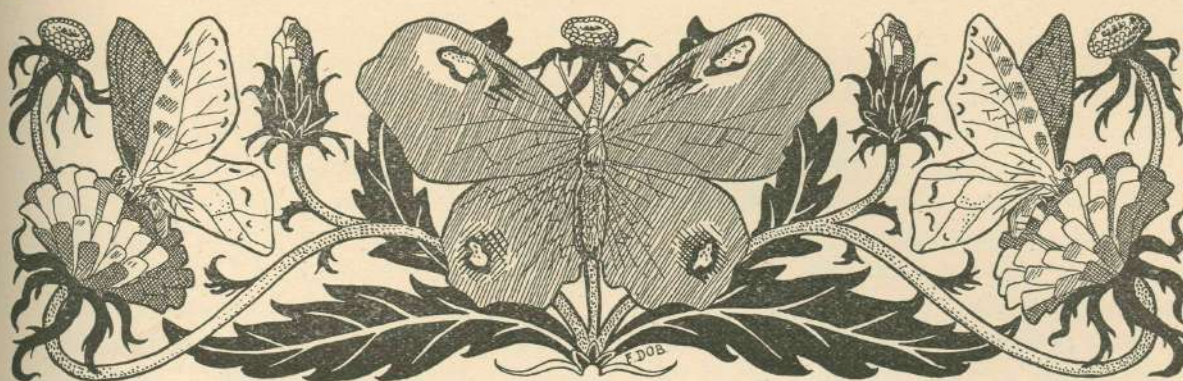
Na planinci kukavička kuka,
glasno poje; Anka zlate šteje . . .
Kaj li se dekletce srečno smeje,
ko na gori kukavička kuka?

„Aj, ne boš me tica premotila!
Imam dvore in polje bogato,
imam v skrinjici rumeno zlato,
aj, ne boš me tica premotila.“

Dragi moj pohaja na planini,
bistro mu oko je, lahna hoja,
pazi, pazi drobna tica moja,
dragi moj pohaja na planini!“

Kukavica poje pesmi svoje.
In ropot se čuje od skalovja . . .
Kot otožno pesem kraj grobovja —
kukavica poje pesmi svoje.

Pesem tako Anki je zapela:
„Dragega s planine več ne čakaj!
ob rumenih zlatih plakaj, plakaj!“
Pesem tako Anki je zapela.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

5. Simetrija in proporcija.

Tudi najpreprostejšemu človeku se vriva misel, da mora delati po trdni meri, ako hoče napraviti kaj lepega. Zato meri pri takem delu z očmi, s prsti, z dlanjo, s pedjo, s komolcem, s sežnjem in kakor sicer more. Pri takem opraviu večkrat primerja dele med seboj, in oko mu zre in sega od dela do dela, od kraja do kraja. Da, lepota telesnih bitij ima določene mere, vsekako zato, ker mera kaže jednoto v razliki in razliko v jednoti. Kadar namreč merim, tedaj spoznavam, kako je združen jeden del z drugimi deli in kako so ti združeni s celoto.

Omenili smo in v obče določili splošni zakon harmonije. Posebej pa moramo izpregovoriti še o simetriji in proporciji.¹

Simetrijo, somerje ali somernost imenujemo ono obliko teles, ki se dá z ravno ploskvijo razdeliti v dva skladna dela. V roko vzamemo hruško ali jabolko, pa ju prerežemo

¹ Slovenska sprejeta beseda za simetrijo je somernost, za proporcijo sorazmernost. Obe tujki sta tako udomačeni, da ju ne moremo utajiti ali prezeti. Poleg njiju je pa vendar dobro rabiti tudi domačo besedo. „Simetrija“ je iz grščine: „syn“ = skup, „metron“ = mera; „symmetria“ = jednako-mernost. „Proporcija“ je iz latinščine; „proportio“ pomenja primernost, po enakih delih, isto skoro kar grška „analogia“.

z nožem v dva jednaka dela prav „čez sredo“: ako ju zopet denemo skupaj, vidimo razločno oba simetrijska ali somerna dela. Tako bi bilo možno človeka razpoloviti v dva somerna dela, ker je človeško telo zgrajeno tako, da ga je — ako je z očmi obrnjeno naravnost proti nam — prav toliko na desni kakor na levi. Somerno so ustvarjene tudi vse višje živali, somerne so mnoge rudninske oblike, še bolj pa rastlinske, četudi niso vselej popolnoma somerne.

Somernost je zakon za lepoto v telesnih predmetih. Ni sicer somernost tako splošna in neizogibna, da bi brez nje ne bilo telesne lepote, vendar je v večini telesnih oblik nedostatek somernosti nedostatek lepote. Na človeškem telesu je to jako očitno. Tudi vol ni lep brez jednega rogú ali pes brez jednega ušesa; bolj kazi ta nedostatek, kakor če n. pr. žival nima repa. Manj se opaža nedostatek, kjer niso oblike popolnoma sklenjene in določene, kakor n. pr. na drevesih. Neko somerje pa kažejo celó veliki prirodni predmeti: gore, doline, reke, planjave, morje — seveda z jedne, te ali one strani, in to nam povsodi ugaja. Zaradi tega narejamo še navadna in neznatna orodja somerna: omare, stole, mize . . .

Zakaj morajo biti lepa telesa simetrijska ali somerna? Zato, da so jednotna: somer-

nost namreč izraža jednoto. Ako ima telo na obeh straneh isto obliko, je ta enakost izraz istega bistva. Posebej se naše gledanje (ali zaznavanje telesnih predmetov z vidom) najbolj ujema s somernimi oblikami. Gledamo pravilno z dvema očesoma, in obe očesi se najlože gibljeta gori in doli, teže od leve na desno in nazaj. Zaradi tega zaznavamo najlože pravilnost oblike po navpični črti. Ako pa sta somerna dela nad in pod vodoravno ploskvijo, tedaj zaznavamo somernost nekoliko teže, n. pr. ako tak predmet leži. Ker je pri človeku ona stran, na kateri so na glavi čutila, posebno odlična in se na to stran premikamo, ločimo pri človeškem telesu kakor tudi pri drugih telesih, sprednjo, zadnjo, desno in levo stran. Kadar gledamo telo v sprednjo stran in sta somerna dela natanko na desni in na levi, tedaj se nam kaže s „pročeljem“, in mi ga gledamo „en face“.¹ Kadar pa gledamo predmet zasukan od prejšnjega položaja za 90 stopinj in imamo one črte v obrisu, skozi katere gre somerno deleča ploskev, tedaj se nam kaže „profil“² ali „od strani“. Za opazovanje najugodnejše stališče ima predmet tedaj, kadar je v sredi med obema prvima položajema, ali kadar je proti nam „po strani“, v „pol-profilu“. Tedaj somernosti popolnoma ne vidimo, pač pa jo dovolj spoznavamo, in ob enem se nam kaže tudi stran ali bok, torej vidimo bolj telesnost, med tem ko se od spredaj vidi le nekaka ploskev. Najlepši portreti nam predstavljajo osebe v pol-profilu; tudi arhitekture se najlepše vidijo v pol-profilu, ali če se postavimo proti jednemu izmed sprednjih vogalov.

Pa ne samo na telesih in telesnih oblikah je somernost: somernost opažamo tudi v gibanju in v glasbi.

Raznovrstno gibanje v prirodi se godi v somernih oblikah. Najlepše to vidimo v nihanju: nihalo (n. pr. pri stenski uri) gre sem in tje, na obe strani jednako, v somerni obliki. Tako se giblje noga, kadar gremo,

roka, s katero mahamo, celo glava. Jednako se giblje kamen, ko ga vržemo kvišku, val na morju, solnce in zvezde na nebu.

Po naravi začnemo peti z nekim srednjim glasom, od katerega gremo više, pa zopet pridemo nazaj; ako stopimo niže, se vzdignemo do prvotnega glasú. Čim preprostejše in naravnejše je petje, tembolj se ravna po tem zakonu. Nikakor nam ni prijetno petje, ako ni simetrije med prednjim in zadnjim delom. In kakor petje, tako se ravna vsa glasba v svojem gibanju po tem zakonu. Vsak glasbenik pazi, da neha v tisti vrsti in celo z istim glavnim tonom, s katerim je začel. Ako izjemoma konča z drugačnim tonom, ima ob tem poseben namen in poseben vzrok.

To somerno gibanje v glasbi, ki služi ob enem za deljenje ali členovitost celote, je tudi podlaga ali vzrok ritmu. V tem se ujemata glasba in pesništvo. Kakor delamo pri hoji stopinje, tako nekako tudi v pevskem gibanju. Te stopinje imenujejo stope, v katerih se jeden zlog povzdigne, a drugi pade. Več stopov se druži v jedno vrsto, ki so večinoma prerezane, bodisi, da je lože peti ali brati, bodisi, da dobimo dva somerna dela. Ta somerna delitev se posebno jasno kaže v šestomeru samem in v šestomeru s petomerom skupaj. Tudi rima konec vrstic je na podlagi somernosti, ki je — kakor smo videli — res splošen zakon lepote.

Ko govorimo o dveh somernih „delih“ ali polovicah, ni nam v mislih, da bi bila to resnična dela, ali da je predmet iz njih v istini sestavljen: temveč samo mislimo si oni polovici in samo v mislih ju delimo. V istini je predmet v onem oziru popolnoma nerazdeljen. Tudi smo že omenili, da ne ugaja delitev v dva jednaka dela.

Proporcija ali sorazmernost pa se ozira na bolj istinite dele lepega predmeta. Človek ni razdeljen na desno in levo plat, pač pa je vidno razdeljen v te dele: Glava, zgornji život in spodnji život. To deljenje nam kaže bolj ali manj tesna kroga: vrat in pas. Sorazmernost druži te-le dele med seboj in s celoto.

¹ „En face“ je francoski izraz in pomenja: v lice, v obraz.

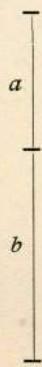
² „Profil“ je francoska, iz latinščine izvirajoča beseda: „pro-filo“ — po niti ali vrvici, po obšivu.

Da zahteva priroda sama ono sorazmerje, katero smo označili v prejšnjem sestavku, in da je lepota najprimernejša in ugodnejša delitev po zlati rezi, to vidimo iz teoretičnega in praktičnega premišljevanja.

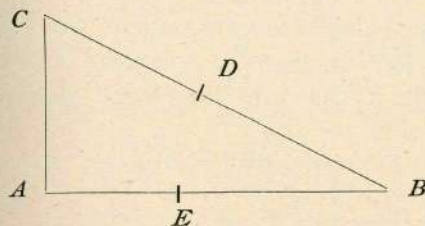
Lepi predmet ima jednoto in razliko. Razliko ima v tem, da je iz nejednakih delov. A kakšna je ta nejednakost? Ta nejednakost mora biti taka, da večji del prevladuje nad manjšim, in da je ta od onega odvisen. A za koliko? Za toliko, kolikor je potem še tretji del večji od srednjega; ako sta pa samo dva dela, tedaj mora večji del presegati manjšega za toliko, kolikor presega celota (ko tretja količina) večji (ali srednji) del.

Poleg stoječa črta je razdeljena v tem sorazmerju, da je torej srednji del a proti dolnjemu delu b prav tako razmeren, kakor dolnji b proti celoti $a + b$.¹

Ozrimo se sedaj na zaznavanje telesnih predmetov! Zaznavanje je gibanje naše duševnosti. Ako se to gibanje godi pravilno, nam ugaja; nepravilnost pa ne ugaja. Pravilno pa je gibanje tedaj, kadar gre od člena do člena, od uda do uda tako, da so členi v stalnem razmerju večji ali manjši, in zlasti tedaj, kadar jeden člen spada — tako bi rekli —

¹ Kako se razdeli v tem razmerju, uči geometrija. Ravna se tako-le: Potegne se črta AB , katero hočemo deliti. Na jednom koncu te črte (A ali B) se potegne navpičnica, ki je le pol tako dolga, kakor AB . Ta navpičnica, ob koncu A potegnjena, bodi AC . Ako potegnemo sedaj hipotenuzo BC in

odrežemo od te kos, ki je enak črti AC in ki naj se zove CD , potem ostane od črte BC še jeden kos BD . Prenesimo ta kos BD na črto AB tako, da jo razdelimo s točko E , in je $BE = BD$, potem sta ta dva dela AE in BE in pa celota AB v sorazmerju $AE : EB = EB : AB$. Črta AB je razdeljena po zlati rezi.

v dvojno razmerje ob jednem. Tako gibanje se povrača samo vase in se s tem dopolnjuje.

Iz tega smo razvideli, da je to sorazmerje med členi lepega predmeta bodisi samo na sebi, bodisi za spoznavanje najugodnejše, in zato je res smemo imenovati lepотно ali estetično sorazmerje, in zakon, ki se v njem izraža, imenujemo estetični proporcionalni zakon.¹

Zraven te prednosti, da se v naši proporciji izraža razlika in jednotnost, je v njej še druga. Na podlagi te proporcije se namreč lepi predmet ne samo lahko razširja v prelepo skupnost z drugimi predmeti, kar se dá tudi po drugih stalnih proporcijah, temveč se dasta oba dela še nadalje deliti, ne da bi se jednotnost pretrgala. Iz tega deljenja izvira velika mnogovrstnost in členovitost telesnih predmetov. Ako sem n. pr. črto AB razdelil v dva dela po zlati rezi, razdelim lahko nadalje še manjši del po zlati rezi in dobim zopet proporcijo, ki se veže s prvo. Razdelim tudi večjo črto v istem razmerju, postavim večji del ob tem koncu črte, in manjši na onem, ali pa obratno: iz tega dobim razne kombinacije razdelitve po zlati rezi, in s tem tudi razne oblike. Dá se tudi simetrija združiti s temi proporcijami, in mnogovrstnost je še večja, ne da bi kaj škodila jednoti. Vsakdo si po prej opisanem načinu

¹ Tako Zeising v svoji knjigi „Neue Lehre von den Proportionen des menschlichen Körpers“, str. 162. Ta pisatelj dostavlja o tej proporciji to-le: „V istini se kažejo takoj prednosti te proporcije, četudi jo ogledujemo samo z matematičnega stališča. Ne samo da ima namreč prednosti vseh stalnih proporcij, temveč tudi presega vsako drugo stalno proporcijo 1. s tem, da posreduje ne samo med dvema — katerima koli — količinama, temveč med celoto in njenim manjšim členom; zaradi tega tisto razmerje, na katerem sloni, ni katerokoli, se ne menja, ni neprimerno, temveč je nujno, vedno jednako in umerjeno, če je celota majhna ali velika; 2. oba manjša člena skupaj sta vedno jednaka večjemu členu, t. j. celoti, zaradi tega je manjši člen vedno dopolnilo večjemu, kakor je obratno večji člen dopolnilo manjšemu. Proporcija torej ni samo popolnoma geometrijska, ampak v nekem pomenu tudi aritmetična, ker njeni členi niso samo faktorji enakih predmetov, temveč tudi oba dopolnjujoča se sumanda neke vsote.“

lahko deli črto po tej proporciji, in ako naredi črto veliko, more jo deliti v mnogo delov in si tako vidno pojasniti rastenje in poje-manje členov, razrejenih po zlati rezi. Zlasti je zanimivo predočiti si razne sestavine po zlati rezi, v katerih se manjši in večji člen prestavljata ali zamenjavata in odjemljata, vsled česar členi ne rasto enakomerno v isti smeri, a so vendar po proporciji sklenjeni med seboj.

Kakor se dá proporcionalnost ali sorazmernost lepo pojasniti geometrijsko s črtami, tako se dá razkazati tudi aritmetično (kajpada še glaje algebrjsko, kar bi pa ne bilo za navadne brave). Da podamo v tem teoretičnem razkazovanju vsaj nekaj aritmetične uporabe in sicer na takem primeru, kjer rabimo samo cela števila, vzemimo število 89. Ob tem opozarjamo, da nam je v prvi vrsti za pojasnilo, zato smemo prezreti napake, ki jih bomo pozneje označili. 89 razdeljeno po „zlati rezi“ da števili (približno) 55 in 34; 55 dá 34 in 21; 34 dá 21 in 13; 21 dá 13 in 8; 13 dá 8 in 5; 8 dá 5 in 3; 5 dá 3 in 2; 3 dá 2 in 1.

Po tej poti dobimo ono vrsto, katero smo že omenili (str. 290): 89, 55, 34, 21, 13, 8, 5, 3, 2, 1 ali pa obratno.

A ta naša delitev po celih številih je nenatančna in sicer so napake tem večje, čim manjša so števila. N. pr. v proporciji $89 : 55 = 55 : 34$ je napaka samo $\frac{1}{3026}$, ker $89 \times 34 = 3026$, a $55^2 = 3025$. V drugi proporciji $55 : 34 = 34 : 21$ je napaka večja. $55 \times 21 = 1155$, $34^2 = 1156$, torej razlika za $\frac{1}{1156}$. Kdor bi hotel to število označiti v črtah in meriti, bi ne opazil razlike med produkti notranjih in zunanjih členov. Pač pa jih opazi v proporcijah manjših števil. V proporciji $8 : 5 = 5 : 3$ je razlika $\frac{1}{25}$, zakaj $8 \times 3 = 24$, $5^2 = 25$. Ako je v glasbi med dvema zvenkoma za $\frac{1}{25}$ tresajev razlike, se ta pozna in velja ko najmanjši interval.

Tako smo v teoriji nekoliko pojasnili proporcijo; treba torej, da jo ob kratkem pokažemo še v istini. Najjasneje se kaže estetična proporcija na človeškem telesu. Preiskovali so razmere med dolžinami raznih

delov — slikarji in kiparji, seveda morajo ravnati po prirodnih merah —, in našli, da je 1. dolžina zgornjega telesa (od temena do pasu) v istem razmerju do dolžine spodnjega telesa (od pasu do podplatov), kakor dolžina spodnjega telesa do dolžine celega telesa.¹ Brez dvoma pravi to ljudem tudi prirodni čut brez uka, ker obleke se krojijo po tem zakonu in zlasti prepasovanje, ki je bilo navadno že pri starih narodih, ima (poleg drugega) namen izražati ona dva sorazmerna dela človeškega telesa. A tudi drugi členi

Bosanska devojka.

našega telesa so razdeljeni po zlati rezi. 2. Visočina glave je do trupa² v istem razmerju kakor trup do celega zgornjega te-

¹ Natančne razredbe človeškega telesa ne moremo tukaj podati, ker to ne spada v celotni nauk o lepoti, temveč v posebna razkladanja in v anatomijo. Omenjamo le, da se na človeškem golem okostju lahko vidi, v katera glavna dela se deli naše telo. V obče se lahko reče, da gre ob pasu ona črta, ki deli telo v dva sorazmerna dela. Razlike so pač v individuih, a te ne podirajo zakona. Za malo pojasnilo bodi pridejana sličica bosanske devojke.

² Od vratu do pasu.

lesa. 3. Koleno deli spodnji del telesa v dva dela po zlati rezi. 4. Obrvi s čelnim spodnjim robom delé glavo v dva dela po zlati rezi itd. ... Tudi posamezni udje so razdeljeni po zlati rezi. Zatorej se lahko reče, da je estetična proporcija zakon za dele človeškega telesa, tembolj, ker se dá tudi navadna širokost deti v to razmerje z dolžinami.

Tudi v drugih prirodnih bitjih vlada naš zakon. Celó (srednja) daljava planetov od solnca se nekoliko ujema z našimi sorazmernimi števili 8, 13, 21, 34, 55 itd., ker razdalja planetov od solnca raste po teh-le številih (brez ulomkov): 8, 15, 21, 32, 55, 108, 196, 395, 626. Iz tega se vidi, da tako imenovana „sferska harmonija“ (harmonija nebeških krogov) ni brez podlage. — Jednako proporcijo zasledujemo v premnogih pravilnih oblikah rudnin (na kristalih), na rastlinah (na listih ... in celo v stanicah), posebno pa na živalih (konjih, psih, tičih, žuželkah). Po tem zakonu so se ravnali umetniki v vseh časih, stavbarji, kiparji in slikarji. Ta zakon je tudi za glasbo velikega pomena, kakor za vrsto

tonov, tako tudi za soglasje. Soglasje namreč imenujemo ono skupno donenje dveh ali več zvenkov, ki je našemu sluhu prijetno. A prijetno ni katerokoli skupno donenje, temveč le donenje onih zvenkov ali tonov, ki so med seboj v estetični proporciji.¹

To je površen pregled predmetov, v katerih se razodeva zakon estetične proporcije.

Prav mnogokrat sta simetrija in proporcija na istem telesu, kakor pri človeku, živalih, kristalih. Obe skupaj uravnovata lepo obliko in jej dajeta ugodno in očitno jednoto na podlagi mnogovrstnosti. (Dalje.)

¹ Navadno razlagajo soglasje ali glasovno harmonijo iz tega, da so harmonijski ali soglasni toni med seboj v preprostem razmerju, kakor 1 : 2, 2 : 3, 3 : 4, 4 : 5. Temeljiteje razlaga novejša veda soglasje ali glasovno harmonijo iz „parcijalnih“ in „višjih“ tonov. Ako namreč zapoješ, ali ako udariš na zvon, ne začutiš samo jednega ali čistega tona, temveč z glavnim tonom zvené tudi drugi, in to je zvenk. Druge tone poleg glavnega imenujemo pa parcijalne ali delne tone. Dva taka tona, ki se ujemata s svojimi parcijalnimi toni, sta prijetna, ako se skupno glasita.

Jutro vstaja . . .

Jutro vstaja
iz srebrne postelje,
s tihim smehom,
kakor zdravo detece.

Z mano pojde
na gorico ljubljeno,
kazalo mi
pot bo z žarki zlatimi.

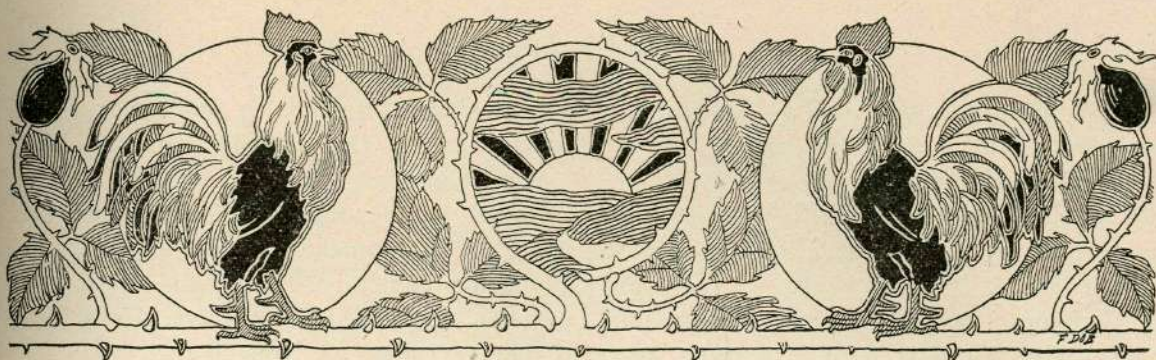
Tam na pragu
stal oholi bo krčmar
in z denarci
sreči svoji bo zvončkal . . .

Vabil me bo
s sladkimi besedami:
Dobro jutro!
Vam in — vincu mojemu . . .

Jaz in jutro
mimo njega pojdeva
tja do cerkve
in prosila bova zanj:

Naj bo skoraj
tak ponižen in krotak,
kot njegov je
„vedno pristni Istrijan“ . . .

Silvin Sardenko.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

6. Popolnost in prostost.

I. Ker rabimo besedo „popolnost“ v raznih pomenih, treba nam najprej pojasniti, kako jo umevamo. Popolnost nam zaznamuje v obče to, kar je — kakor veli korenina besede — polno, ne prazno ali le deloma nalito, ali deloma narejeno; zaznamuje to, kar je prirejeno ali umerjeno po celi ali po polni meri, kar ima vse potrebne dele, moči in lastnosti.

Popolnemu bitju je nasprotno pomanjkljivo ali nedostatno. Da spoznamo nepopolnost, treba nam vedeti, katerega dela in katere potrebne stvari nima dotični predmet.

Večinoma ljudem ni jasno, kaj naj bi mislili ob naši besedi. Sedaj jim je popolno isto, kar dobro, drugič to, kar pravo, potem isto, kar lepo, ali zopet to, kar je dovršeno. Zato bi kdo utegnil majati z glavo, ko bi rekli: „Da je kaj lepo, mora biti popolno.“ Nihče namreč ne taji, da bi lepota ne bila tudi popolnost. Potemtakem bi ta razlaga imela čudni uspeh, da bi zvedeli: Da je kaj popolno, mora biti popolno.

Zaradi tega treba nam ogibati se nedoločnosti in dvoumnosti. Beseda „popolnost“ nam torej izražaj isto, kar izražamo z besedo „celotnost“: ono svojstvo namreč, da ima predmet vse potrebne dele. — Zakaj pravimo, da je popolnost zakon za lepoto?

To lahko razvidimo že iz tega, kar smo rekli o pojmu lepote. Lepota je v bistveni obliki; kadar izraža oblika to ali ono znamenito bistvo, tedaj je predmet lep. Um se raduje, da se bistvo razodeva tako vsestransko, celotno in prosto; ugaja mu, da ima predmet tako poln pred seboj, da ga lahko obsega na vse strani; čutnosti se tudi prilega — kadar je lepi predmet čuten —, da je njen predmet cel in dovršen, čist in nedotaknjen, poln življenja in moči. Taka popolnost predmetova nas sama povzdiguje in zadovoljuje, kakor nas nedostatnost vznemirja in žali, ker nedostatek — dejali bi — od nas zahteva, da ga odpravimo. Lahko rečemo, da popolni predmet naše spoznavanje in našo naravo nasičuje in napaja, da, na poln juje nas s svojim polnim bistvom.

Spoznavanje je nekako druženje našega bitja ali naše duševnosti s kakim predmetom. Da spoznamo cvetlico, moramo se na neki način združiti z njo, drugače bi ne vedeli o njej ničesar. In združimo se tako, da se zjednačimo z njo, kakor se z nami zjednači tudi ona.¹ In če je ta cvetlica popolna, prevzame ta popolnost tudi nas, da se čutimo popolne, kar nam vzbuja prijetnost.

Ako to preudarimo, umevamo, da mora biti lepi predmet popoln, in da nam lepi predmet ugaja s to popolnostjo. In kako bi

¹ „Jednačenje“ (assimilatio) je kajpak samo v spoznavanju.

ne? V lepem predmetu ne spoznavamo popolnosti samo z mišljenjem, temveč tudi ali čutno ali s čutnimi pomočki. Tako deluje lepi predmet na vso našo naravo, ima do nje nepremagljivo moč, ker ji kaže popolnost neoporečno, krepko, določno.

Popolnosti ne umemo, ako ne poznamo bistva. Ko se bistvo razvije v svoje dele, ko pokaže svoje sile, ko se pojavijo vsa njegova svojstva, tedaj je bistvo polno in popolno, in le tako more biti lepo, ker le tedaj je predmet celi in pravi predmet. A ob enem mora biti v lepem predmetu bistvo tudi v tem oziru popolno, da je čisto, brez tujih pritiklin, brez izvenbistvene primesi. Kar ima namreč predmet tujega, kar ne izvira iz njegovega bistva, to mu nasprotuje, to moti harmonijo ali jedrnatost, in ni lepo.

Kakor je nelepo vse nedostatno ali pomanjkljivo, ker je nepopolno, tako je pa tudi nelepo, kar je proti 'čistosti' bistva, to se pravi: kar je skaženo, pokvarjeno, pohabljenost, tuje, pritaknjeno. Ako se del oblike ujema z bistvom, del pa ne ujema; ako se predmet v razvoju prevrže v drugo vrsto ali stran: tedaj je lepota pokončana.

Ta zakon je jako važen za javljanje lepote. Lahko se prepričamo, kako se ravnamo po njem, ko ocenjamo prirodo, in pa zlasti, ko proizvajamo ali ocenjamo umetna dela. Dovolj znano je, da ima že na obrazu vsak spol svoje bistvene znake. Zato ni lep oni obraz, v katerem niso popolno izraženi posebni znaki vsakega spola. Tudi pri živalih je tako; polutani, ki družijo znake dveh vrst, nikdar niso zares lepi, n. pr. mule in mezgi. (Le semtertje se nam zdi, da je lepo tako druženje raznih znakov, ker se dosti ne zavedamo pravega bistva.) Take pasme (n. pr. pri psih) niso lepe, ki so že dokaj daleč od navadnih in trdnih znakov svoje vrste. Kaj bi govoril o tem, kaj imenujemo v prirodi nedostatno ali pomanjkljivo, pohabljenost, pokvarjenost, izvržek, izrod, pokveko itd.! V umetnosti zahteva ta zakon, da se kaže v umotvoru čisto in neskaljeno bistvo. Da je ta čistost bistva tem trdnjša in očitnejša, izdeluje umetnik vse dele svo-

jega umotvora v jedni glavni smeri in z istim glavnim znakom. Ta jedrnat način umetniškega izdelovanja imenujemo slog ali štil.¹ Vso lepoto pokazi, kdor družji pri istem predmetu razne sloge ali prideva k svojemu predmetu pritikline ali dele, ki se ne skladajo z njegovim bistvom. Horacij je o taki neprimernosti zapel tako-le:

Humano capiti cervicem pictor equinam
jungere si velit et varias inducere plumas
undique collatis membris, ut turpiter atrum
desinat in piscem mulier formosa superne:
spectatum admissi risum teneatis, amici?

Zares, človeška glava, konjski vrat, tičje perje, različni udje, ribji rep . . . to bi bila grda, ne samo smešna slika, to bi bila spaka.

Tudi ako se oziramo na popolnost v prvotnem pomenu, imamo jo za zakon lepote. Zakaj prav to, kar je polno in obilno, ugaja nam rado, ne pa to, kar je medlo, suho in slabotno. Polno lice, okrogle oblike, krepko zrastle udje, nekaka obilnost je lepa na človeškem kakor tudi na živalskem telesu. „Lep“ ali „obilen“ sad, to se nam zdi isto. Tako pravimo: Lepo jabolko, lepo žito, lepa njiva . . ., ako vidimo na njih obilnost. Vendar nečemo s tem trditi, da ni nič lepo, kar ni polno in obilno. Ako se izraža kaka ideja, ki zahteva shujšane obraze, duhovite poteze, dejal bi zrcalo notranje bolečine, tedaj ni na pravem mestu polnost in obilnost.

II. Brez celotnosti in popolnosti predmeti niso lepi. Izražati morajo popolno bistvo. A tega ni tako umeti, kakor da je pot za izražanje in razodevanje lepote tako trdno določena, da se ne sme kreniti niti za palec na desno ali na levo. Kakor za popolnost, tako je za lepoto zakon tudi prostost.

Zakon, da naj se lepi predmet razvija in kaže prosto, dopolnjuje prejšnji zakon, da bodi lepi predmet popoln. Zabranjuje namreč vse, kar je proti bistvu lepega predmeta, zlasti vsako silo. Ker ne deluje v prirodi samo jedna moč, jedna stvar, jedna skupina, temveč je priroda neizmerna množina stvari, ki medsebojno delujejo, ki se medsebojno pod-

¹ „Štil“ je iz latinske besede „stilus“ in pomenja bodalo, pisalo, potem tudi pisavo ali način pisanja.

pirajo, dostikrat pa tudi ovirajo, zato se ne more vsak predmet izpopolniti ali razviti po svoji naravi. Jednako tudi umetnik ni vselej sposoben, da bi svoj lepi predmet umeval, izdeloval in naposled tudi dovršil po njegovem bistvu, temveč zavira ga ali premalo znanje, premala spretnost, nedostatna tehnika, preslaba tvarina i. dr. Predmet se v takih slučajih ni mogel prosto razrasti, dovršiti in pokazati, in zato ni lep.

Tudi je treba poštovati za naš zakon, da je nekak splošni vir vsega lepega proizvajanja bodisi v prirodi, bodisi v umetnosti, življenje. Življenje pa ima svojo pot, po kateri se začenja, raste in dopolnjuje; vse je kvarljivo, kar je ovira ali zadržuje. Zato ustvarja priroda s svojimi živimi močmi najlepše proizvode, kadar ima potrebno prostost, rekli bi skoro, kadar ima potrebnega prostora, da se razvija, razširja in javlja.

Kjer je gozd pregost, da je drevo drevesu za napotje, ne more biti drevje lepo. Ako ne daš cvetlici na oknu dovolj pro-

stora, se ne razraste lepo. Ako nimajo živalski in tudi človeški udje prilike, da se prosto gibljejo in razvijajo, ne bo bitje nikdar lepo. O umetniku lahko rečemo, da zna tem manj prosto ustvarjati svoje lepe predmete, čim manj duha in sposobnosti ima. Pravi umetniški dar, prava zmožnost pa mu daje ono prostost, s katero se čim dalje bolj bliža lepim proizvodom.

Prostosti je nasprotna prisiljenost. Ne samo umetni proizvodi imajo nešteto krat to napako, tudi prirodni predmeti trpé, kakor smo rekli, zaradi protivne sile. Kadar nimajo prostora, nimajo solnca, nimajo hrane, tedaj živa bitja hirajo in niso lepa. Kadar na umetnika delujejo napačni nazori, strasti, nesreča in neljubi dogodki v življenju, tedaj ne more njegov duh delovati prosto, in njegovi proizvodi ne morejo biti lepi. Sicer bomo pa o tem še govorili kolikor toliko, ko bomo razpravljali o prirodni in umetni lepoti. Za tukajšnji namen je dovolj, da smo določili in označili zakon. (Dalje.)

Risal Fr. Dobnikar.

Ženska emancipacija.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

7. Jasnost in umerjenost.

I. Dokazali smo, da lepota je najprej predmet za spoznavanje. Spoznavanje pa mora biti jasno, da je pravo in primerno namenu. Temno spoznavanje, nerazločno gledanje, poslušanje godbe med vriščem in šumom — nam ne pokaže predmeta tako, kakor želimo. Ako pa mora biti predmet jasen za spoznavanje, mora biti tudi za lepocutje. Jasno spoznati ali prav spoznati je v navadni rabi isto. Dobro videti, ali jasno in razločno videti — to nam je istega pomena. In lepa ne more biti za nas stvar, ako je ne spoznavamo razločno.

Ob tem moramo seveda ločiti predmet sam na sebi in spoznavanje predmeta. V obeh ozirih mora biti za lepoto jasnost.

Predmet sam na sebi je jasen, kadar ima, če je telesen, določne obrise, kadar ima razločne dele, razločne prereze, dobro vidne barve, čisto površino, lahko pregledne oblike. Nasprotno pa ni jasen, ako ima razdrte obrise, „razcefrane“ robove, odbite vogale, stlačene dele, razdrte prereze, obledele in zamazane barve, zaprašeno površino, zverženo obliko. Zato niso lepi predmeti: megla, prah, blato, močvirje, glista, polž, nekatere gosence, nekatere ribe (ježarica, gušavka in druge), zaprašane obleke in slike, zmečkane stvari . . . Kadar ima predmet preveč

delov ali kosov, kadar se prehitro giblje kadar so deli premajhni, nepregledni, tedaj ni jasen, pa tudi ni lep.

Predmet je lahko sam na sebi lep, pa vendar se nam ne zdi lep, ako ga ne moremo spoznavati jasno in razločno. V mraku, v megli, v prahu, v blatu, v kalni vodi se nam ne zdé predmeti lepi. Jako važno je to za slike, katere se morajo dati na tak prostor, da imajo dovolj svetlobe, ne da bi delale blišča. Ako slika odbija v oko ogledovavcu svetlobo, da se mu blišči, ne more videti slike. V temnih cerkvah so lepe slike zakopani zakladi.

Tudi se po tej poti vsakdo sam prepriča, da je jasnost zakon za lepoto, ako le hoče paziti na svoje in na drugih presojanje. Natančneje treba reči, da je jasnost zakon in pogoj: zakon, ker določuje, kakšni naj bodo predmeti, in pogoj, ker nam pravi, kdaj je za nas predmet lep.

V novejšem času je začela neka struja posebno v pesništvu, v glasbi in v slikarstvu zametovati ta zakon. Ta struja misli, da se lepota povzdigne s tem, ako se jasnost zmanjša; da je jasnost deloma nepotrebna, deloma lepoti škodljiva. Zato je v pesništvu toliko neumevnega in nejasnega, v glasbi toliko nerazločnega, v slikarstvu toliko — dejali bi — zmazanega in nedoločnega, da na takih slikah ista stvar prav

tako lahko pomenja drevje ali pa zidovje, cesto ali pa reko, konja ali pa kamelo, roparja ali pa svetnika. In izvestno je tako naziranje in ravnanje v veliko škodo umetnosti.

Jasno, določno in bistro misliti, govoriti in delati, to je pravo in dobro za človeka v vsakem oziru; tudi v lepoti ni kvarljiva jasnost. Res je pa, da je težje govoriti in delati jasno in določno kakor pa nedoločno in zmedeno. Zato je hlastanje po nejasnih izrazih in primerah, po temnih in čudnih oblikah znamenje propada umetnosti.

II. A tudi jasnost ima svoje meje. Ako bi imela kaka slika samo določne figure in tako natančne izraze, kakršni so v geometriji, bi ne bila lepa. In to nam kaže poslednji zakon, ki smo ga imenovali zakon umerjenosti in mu tudi označili bistvo.

Ta zakon je zares jako važen, tembolj ker se ne umeva kar sam ob sebi. Mislili bi, ako je jasnost zakon za lepoto, da bo stvar tem lepša, čim jasnejša je, ali pa, da bo lepša, ako bo svetlejša, večja, natančnejša po meri itd. In vendar ni tako. Vse te imenovane lastnosti morajo biti v predmetu samo do neke stopinje ali mere, kakor pravimo. Ako so v jako obilni meri, pokončavajo lepoto.

Že pojem lepote nam to pravi. Lep je namreč predmet, kadar je zunanja oblika bistvu primerna, ali kadar izraža bistvo popolno. Torej mora biti oblika skladna z bistvom in ne sme niti zaostajati, niti mej presegati. Tako n. pr. pritlikavci niso lepi, pa velikani tudi ne, ker oni zaostajajo za bistvom človeškim, ti pa je presegajo, da tako rečemo, četudi ni to modroslovno pravilno.

Prav lahko se prepričamo o tem zakonu iz vsakdanjega izkustva ali opazovanja. Izkustvo nam pravi, da ni lepo, kar je ali preveliko ali premajhno, pretemno ali pre-svetlo, preživih ali premedlih barv, temveč lepo je to, kar se giblje sredi med tema skrajnostma. Velikanske ravnine, orjaške gore, velike dvorane, nadčloveški kipi, siloviti glasovi . . . nam vzbujajo čustvo občudovanja

ali strmenja, a čisto lepoto kolikor toliko ob njih pogrešamo. Opomniti pa treba, da se največji predmeti pred nami zmanjšajo, ako jih gremo opazovat iz večje daljave, in zato nam ugajajo tudi še veliki predmeti, ako jih prav opazujemo. — Pri duševnih ali netvarinskih predmetih je težje spoznavati, kaj je preveliko, kaj premajhno: vendar tudi tukaj zavračamo, kar je pretirano, prisiljeno, nenaravno, neverjetno, pregnano.

Kakor so nezmožni umetniki vedno izkušali svojo nezmožnost zakriti s pretiravanjem, tako so pa dobri in pravi umetniki vedno gledali na mero in umerjenost. To je bilo n. pr. zlato pravilo Göttheju in sploh klasikom starih in novih časov.

Priroda sama deluje večinoma tudi umerjeno, čeprav so izjeme, ki ne podirajo zakona. Posebno je človeška narava vseskozi navezana na to zmernost. Ta ji najbolj ugaja, najbolj pospešuje človeško delovanje in napredovanje. To so umevali in od prirode dobivali med starimi narodi najbolj Grki. V njih deželi ni bilo onih silovitih pojavov, kakršni so na prav južnih ali na severnih deželah, in tudi njih umetnostno delovanje kaže tako umerjenost ali zmernost, kakršne ni pri nobenem drugem narodu. Zato pa so v pesništvu in zlasti v kiparstvu nedosežni. Mnogi estetiki izražajo to lastnost starih umotvorov z besedama: „klasična mirnost.“ Pri jutrovih narodih, Babiloncih, Asircih, Egipčanih, zlasti pa pri Indih, nahajamo mnogo pretiravanja v umetnih izdelkih; zapadni narodi, zlasti pa severni, so ljubili čudne, nenavadne in strahovite stvari. Novejša umetnost, kar je hodi po poti stalnega napredka, pripozna rada prirodne mere in prav s tem si pridobiva gotovih uspehov.

8. Pogoji za lepoto.

Pogoje za lepoto imenujemo one okoliščine, v katerih se ugodno razvijajo in kažejo lepi predmeti. Kjer morejo delovati zakoni lepote, tam so tudi pogoji lepote. Zaradi tega nam ni treba o pogojih lepote govoriti v posebnih odstavkih, zakaj večino

semkaj spadajoče tvarine smo obdelali že v zakonih lepote. Kar je posebej treba omeniti, se dá obdelati v dveh ozirih.

Pogoji lepote so deloma v predmetih samih, deloma pa v našem spoznavanju ali uživanju lepote: torej v predmetu in v osebi, v objektu in v subjektu.

Pogoji lepote v predmetih so vse tiste okoliščine, v katerih se more oblika razvijati primerno svojemu bistvu in se tudi kazati.

Pogoj za lepoto živih stvari je, da morajo brez ovire in spon rasti, razširjati in izpopolnjevati se. Kar je torej ugodno njih življenju, to je tudi ugodno njih lepoti, a seveda le toliko, da se ne razvijajo čez mero. Predobra in preobilna hrana n. pr., ki bi mladega človeka le debelila, bi ne bila ugodna njegovi lepoti. — Pogoj za lepoto neživih stvari je, da je med njimi red, da se izraža kaka ideja ali misel, pa tudi lahkota, varnost in trdnost. — Pogoj za lepoto nečutnih predmetov je, da se naslanjajo na čutne pojave, da so konkretni, živi in umevni. V obče: pogoji za lepoto morajo biti prikladni bistvu predmetov. Za veliko stavbo mora biti na okrog veliko prostora, drugače se ne bo videla lepa; za vidne predmete mora biti dovolj svetlobe; za glasbo mora biti akustičen prostor itd. Ugodni pogoji za lepoto jako povzdignejo lepočutje, a neugodni je pokvarijo.

Četudi lepota ni samo v čustvu, temveč je v istini ali v predmetu samem, vendar nam ne ugaja tudi najvišja lepota, ako ni v nas pogojev za lepočutje. Imeti moramo najprej zdrave in ostre čute. Polsllepemu človeku ne more ugajati niti najlepša slika; naglušnemu poslušavcu so najumetnejši glasovi le prazen šum. Kdor nima bistrega pogleda, ne more spoznavati in ocenjati prirodne lepote. — A drugič mora biti tudi um sposoben za presojanje lepote. Čutila imajo tudi živali, nimajo pa uma. Ljudje na nizki stopinji umskega delovanja imajo malo zmožnosti in veselja za izdelovanje lepih

predmetov. Niti ceniti ne znajo lepote, ker jim je najbolj pri srcu to, kar draži samo čutnost. Čim bolj napreduje um, tembolj raste tudi zmožnost za lepoto. Posebej pa se mora vzgajati prav lepočutje z vajo in s premišljanjem ali primerjanjem, da smo sposobni natančno, resnično in hitro spoznavati in presojsati lepe predmete. — Kakor so pa raznim ljudem prirojene razne zmožnosti, tako je tudi lepočutje raznim ljudem prirojeno v različni meri. A brez njega ni nihče, tako da so pri vsakomer naravni pogoji za spoznavanje in uživanje lepote.

Dostaviti smemo, kar je pa v obče znano, da lepočutje lahko podira bolezen, lakot, trpljenje, žalost, razburjenost, strast. Nobena stvar ni tako pogubna za pravo in plemenito lepočutje kakor nizke strasti.

Da vidimo prirodne stvari, treba nam ne samo svetlobe, temveč tudi zdravega očesa. Jednako nam treba za lepočutje zdravega uma in mirnega srca. Da te lepota n. pr. lepe pokrajine prav prevzame, ali da se vanjo uglobiš in občutiš vso njeno moč, ves njen čar, moraš imeti mirno, rahlo in občutno srce. Nič pa ne podira miru in rahločnosti tako kakor strast. Kdor goji v sebi kako strast, ta misli in dela samo zanj. Tudi najlepši predmet mu ne ugaja, ako ni v zvezi z njegovo strastjo. To nam kažejo ne samo posamezniki, ampak tudi cele dobe. Kjer in kadar vlada med ljudmi ali narodi prevelika čutnost, ki je navadno najhujša strast, tam ni zmisla za nadčutno lepoto.

Spoznavanje resnice in pa нравna vrlina napreduje le tedaj, kadar ljubimo resnico in нравno dobroto samo na sebi. Tako pa moramo tudi ljubiti čisto lepoto in jo prav ceniti, ako jo hočemo prav uživati. Da k takemu čistemu in popolnemu uživanju mnogo pripomore tako preiskovanje, kakršno je naše, kdo bi tega ne umeval?

O pogojih za proizvodjanje lepih predmetov bomo govorili v razpravi o umetnosti.

(Dalje.)

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

III. Del.

Lepota v prirodi.

1. Kaj in kakšna je lepota v prirodi.

Kaj je lepota, tega si človek ni izmislil sam, to mu je povedala priroda. Ko se zavemo sami sebe, zavemo se tudi zunanjega sveta. V njem živimo in delamo. Ne moremo ga mnogo predrugačiti: kakršen je, tak je. Spoznavamo ga in se po njem ravnamo. Vesta zunanji svet, ki se giblje po trdnih zakonih, ki nastaja in izginja, ki se neprenehoma preminja, imenujemo prirodo ali naravo. Obe imeni naznanjata, da imajo predmeti svoje lastnosti in moči sami iz sebe; tako namreč govorimo, da nam je kaj „prirojeno“, česar si nismo sami pridobili, govorimo o „naravi“ ljudij in živali, t. j. o njih bistvu in glavnih lastnostih. Prirodi nasprotna je „umetnost“, ki zaznamuje človeško delo.

Priroda torej ne pomenja samo velikanškega sveta z vsemi deli, močmi, lastnostmi in zakoni, temveč tudi ono notranje skupno jedinstvo, ki vse dele in predmete družijo v celoto. Priroda ni samo slučajna ali posiljena skupina različnih kosov, ne: priroda je po splošnem znanstvenem naziranju popolna jednota, v kateri vlada vsestranski red in so zaradi tega deli med seboj odvisni drug od drugega.

„Dom in svet“ 1900, št. 14.

Ako tako razlagamo prirodo, ne trdimo, da so jo ljudje vedno tako razlagali. Četudi je imelo človeštvo vedno pred očmi isto prirodo, ni je umevalo vedno jednako. A to je trdno, da so čuti kazali človeku prirodo vedno jednako, čuti so mu razodevali njeno lepoto in ga vneli zanj.

Lepota v prirodi je tisto svojstvo bistvene oblike, s katerim ugaja v spoznavanju. Zakaj to vemo, da nekatere prirodne stvari ugajajo bolj, nekatere manj. In človek je imenoval lepe one stvari, katere so mu prijale po svoji obliki. Ni jezika, da bi ne poznal besede naše, pa tudi ni tako topega človeka, da bi v prirodi ne ločil lepe od nelepe stvari. Tako je priroda prva učila in še uči človeka, kaj je lepo.

Iz dosedanjega razkladanja smo razvideli, da je lepota popolnost. Tudi lepota v prirodi je njena popolnost, popolnost vesoljne prirode, kakor tudi posamnih predmetov. Ker ni telesne stvari brez čutne oblike, in ker se v vsaki obliki izraža njeno bistvo, zato je vsako prirodno bitje lepo. Brez nekoliko lepote ni nobena prirodna stvar. Nimamo pa vsake stvari za lepo, ker jih spoznavamo le nekoliko, in pa, ker niso vse prikladne naši naravi, kar smo že omenili. Kakor nam je

zakrit pač večji del prirode, in nam je znan le manjši del na površju, tako nam je pa tudi lepota prirodna znana le deloma. In kakor najrajši in najprej preiskujemo take stvari, ki so nam ali bližnje ali koristne, tako so tudi za nas oni predmeti v prvi vrsti lepi, ki so z nami v kaki dotiki.

Ker je priroda tako ogromna, da nam po navadi stopa pred oči le jako majhen njen del, zato seveda lahko vsakdo napreduje kakor v spoznanju prirode sploh, tako tudi posebej v spoznavanju njene lepote. S tem ne mislimo samo na to, da lahko potuje po domačih in tujih deželah in si ogleduje njih lepoto, temveč na to, da spozna čim dalje več znamenitih prirodnih predmetov, da prodira čim dalje bolj v njih bistvo in umeva, kako se to bistvo kaže v popolni obliki. Napačno je misliti, da nahajamo lepoto samo na gorah, na poljih, po ravninah, po dolinah, ob morju . . . : priroda ima lepoto povsodi, kjer jo opazujemo, prav tako v malih kakor v velikih predmetih.

Priroda je lepa, ako si jo mislimo vso kakor jeden sam predmet, ali pa po posameznih delih. Kdo pa ne slutí, da je lepoto vesoljne ali cele prirode spoznavati težko, in da jo spoznava le tisti, ki more z umom kolikor toliko obsegati vso prirodo?

Lože pa je spoznavati posamezne predmete; ti se razodevajo našim čutom, in zato nam je lepota takoj sama ob sebi razvidna, in uživamo jo z lahkoto. Navadnim ljudem je dovolj ta lepota, ki je seveda čutna lepota, bodisi v rastlinah, v živalih, v človeku, ali v večjih prirodnih skupinah.

A četudi je priroda iz čutnih predmetov, vendar ne smemo misliti, da je njena lepota samo čutna, ne: marveč najvišja lepota v prirodi je nadčutna. Pač vidimo rastline cvet, radujemo se studenca pod pečino in potočka po dolinici, veselimo se zelenega gozda . . . a niti ono niti to ni popolna lepota v prirodi: lepota je tudi v celokupnosti vseh teh posameznih stvari, v njih ujemanju in soglasju, v njih velikanskem obsegu, v njih jednoti in skladnosti, katere pa ne vidi nobeno oko, ampak umeva samo um.

Velik del prirodne lepote je nadčuten, da, tem bolj nadčuten, čim večji so predmeti, ki jih opazujemo ali spoznavamo. Pa tudi v manjših predmetih je nadčutna lepota, ker lepo ni le to, kadar neposredno zaznamo s čuti, ampak tudi notranji red, jednota in soglasje, ki se dá spoznati samo z umom. — Pomisliti treba tudi, da je čutna lepota popolno navezana na čas in prostor; a lepo ni le to, kar nam kažeta oko in uho v trenutku: lepo je tudi razvijanje, prehajanje, napredovanje. Popolno bistvo se nam ne kaže v jedni sami obliki, kaže se nam v celem razvoju.

Tako široko treba umevati pojem prirodne lepote, le tak pojem sloni na znanstvenem naziranju, le tak pojem je primeren za znanstveno preiskovanje lepote. Ko bi prirodne lepote ne iskali drugodi kakor le v vidnih prizorih ali v prijetnih glasovih, bi ne mogli govoriti o estetični vedi; kar bi se dalo na podlagi preiskovanja povedati, bili bi samo praktični navodi, kako treba in kako se more krepkeje in krepkeje uživati prirodna lepota.

Znanstveno preiskovanje prirodne lepote mora gledati na bistvene stvari v lepoti, na njene zakone in pogoje. Ozirati se mora na bistvo predmetov, ako ima pred očmi posamezne stvari; ozirati se mora na red in soglasje, ako ima pred očmi lepe skupine. Zlasti pa sta dve strani, ki odločujeta v lepoti, namreč razlika in jednotnost. Kakor smo se prepričali, je za lepoto treba razlike in jednote. Tudi v prirodnih morata biti.

Priroda v obče je obilna v predmetih in tudi v razlikah. Vendar je semtertje tudi enakomernost tolika, da podira lepoto, kakor na velikih planjavah, v puščavi, na golih hribih. Bistro in natančno opazovanje, domišljija in umevanje prirodnih pojavov pa si zna tudi v navidezni jednoličnosti ustvariti mnogovrstnost. Zdi se, da izpopolnjuje nadčutna lepota to, česar nedostaja čutni lepoti. Kdor hoče najti, umevati in uživati prirodno lepoto, mora bistro paziti na razlike, izluščiti jih mora kakor jedro iz lupin, razločiti

ali razdeliti kakor prizma bele žarke. Opisi morajo bravcu razgrniti pred očmi raznoličnost, znanstveno razkazovanje jo mora določiti in dokazati.

Skoro še važnejše je, da se nam pokaže v prirodi jednota. V posameznih predmetih se nam največkrat kaže sama ob sebi, ne pa tako v velikih skupinah. Visoka gora, pod njo reka, ki poteka po veliki ravnini — to se zdi, da se samo dotika, ne pa da bi imelo skupno bistvo ali da bi se družilo v medsebojni jednoti. In vendar je tu prava in stvarna jednota: gora, reka in planjava, to je stvarno tako sklenjeno, kakor umetnik, njegovo orodje in njegov izdelek. Nad pokrajino se zberó oblaki, in vihar zabuči: tu se zdi, da sta dve strani, ki sta si nasprotni, in da ni jednote med njima, kakršna je potrebna za lepoto. A tudi tukaj je popolna jednota, ne sicer vidna, pač pa stvarna in istinita: spoznava jo um.

V prirodi je priskrbljeno za to, da nekeke vezi sklepajo predmete in njih skupine med seboj. Taka vez je v največji meri svetloba, ki druží najbolj oddaljene zvezde z našim očesom, je gibanje, je življenje ali razvoj . . . Kdor hoče umevati lepoto v prirodi, mora umevati te velikanske činitelje.

O prirodnih lepoti se dadó povzeti vrh doslej omenjenih svojstev še ta-le:

1. Prirodna lepota je popolna in cela istina, ne samo spomin ali znamenje, po-

vršje ali videz. Prirodna lepota je res popolnost predmetov; v njej se razodeva to, kar je. V tem svojstvu prirodne lepote je njena zmagovita moč.

2. Prirodna lepota je pojav prirodnega življenja in razvoja. V njej se zrcali prirodna moč, ki ustvarja obliko; v njej nam odseva priroda na najpopolnejši način.

Vendar pa nismo s tem rekli, da so vse prirodne stvari žive v ožjem in navadnem pomenu. V prirodi je nepregledna množina rudnin, t. j. bitij, ki nimajo zase življenja, temveč se preminjajo le zaradi vnanjih sil. Ta nimajo orodij ali organov za gibanje in čutenje. Na podlagi rudninstva delujejo živa bitja s svojimi gibali in čutili od nepopolnih začetkov do čudovite popolnosti, ki jo vidimo v človeku. Četudi se ne dá v obče reči, da so vsa živa bitja lepša nego neživa — kristal nam bolj ugaja od zoprne krastače —, a to je jasno, da je lepota v živih bitjih na višji stopinji nego v neživih. In prav v živih bitjih ima lepota svoje najprimernejše, najpopolnejše oblike, v njih je lepota najčistejši izraz ali pojav vesoljnega prirodnega življenja.

3. Zaradi tega je pa lepota v prirodi na jedni strani jako minljiva in premenljiva, ker so živi lepi predmeti nestalni, na drugi strani pa je lepota trajna, ker priroda ustvarja neprestano nova bitja v istih bistvenih oblikah, v isti bistveni lepoti. (Dalje.)

Dan se z mrakom v boju vnema.

Tihi log, na tvoje veje
ptice sanjat legajo;
temni log, pod tvojim drevjem
misli moje begajo.

V mračnih dnevih med oblaki
nad teboj nebo se sklanja,
kakor Večni k verni duši,
ko nesreča jo preganja.

Ali kadar se meglice
skozi veje vijejo,
v morje težke se puščobe
vsa drevesa zlijejo.

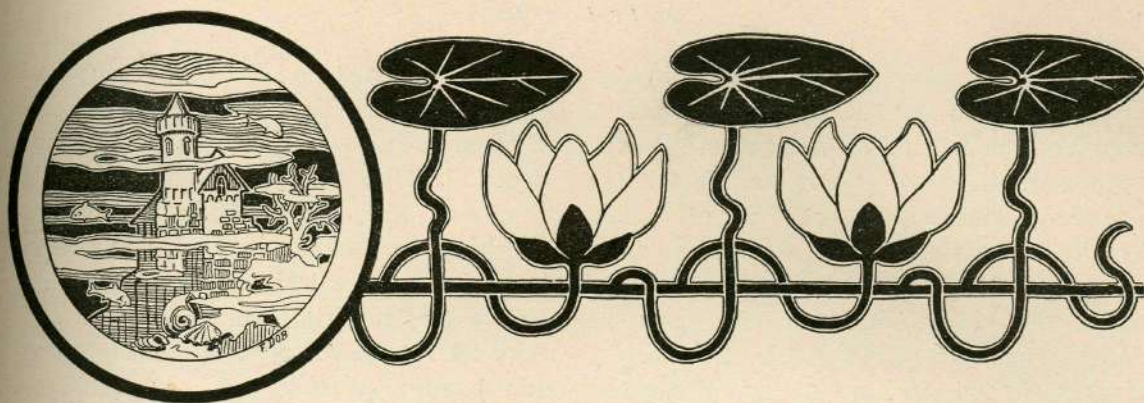
V jasnih dnevih so med nebom
in med tabo dolge poti,
kot med Bogom in med dušo,
ko jo prazna sreča moti. —

Zmaga dan mi: Vsako cvetje
naj bo moj in tvoj smehlja!
Zmaga mrak mi: Vsaka rosa
bode solza... Bog ne daj!...

Danes v meni ni oblakov,
tudi žarkov ni nikjer:
Mi li vstaja rano jutro,
pozni pada li večer?

Tihi log, na tvojih vejah
tico v miru sen objema;
temni log na mojih prsih
dan se z mrakom v boju vnema.

Silvin Sardenko.

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

2. Kako so umevali prirodno lepoto v raznih dobah.

Priroda se je brez dvoma nekaj kazala ljudem prav tako, kakor se kaže dandanes. Ako smemo omenjati mal razloček, mislimo, da je bilo v davnih časih priroda še nekoliko lepša, nego je sedaj. Ozračje je bilo, kakor mnogi trdijo, nekoliko čistejše, zato je bila svetloba močnejša. Zemlja je bila rodovitnejša, in rastlinstvo je poganjalo krepkeje in obilneje. Vsekako je pa ta razloček jako majhen in skoro neznaten. Znatnejši je razloček v spoznavanju lepote v raznih dobah in pri raznih narodih. Prirode niso vedno jednako umevali, niso se vedno jednako zanjo zanimali. Tudi njene lepote niso vedno iskali v onih pojavih, v katerih je po naši razlagi.

Stari narodi so si mislili, da po vsej prirodi živé in delujejo nekaka človeška bitja. Ko je bliskalo in gromelo, so dejali, da najvišji bog meče svoje strele ali puščice; ko je morje divjalo, so mislili, da je Neptun razburil valove; solnce so imeli vsi stari narodi za božansko bitje, jednako tudi luno, ogenj, celo drevje, potoke, studence in druga bitja. Priroda je bila torej po mislih starih narodov pač živa, a ne da bi imela življenje in moč sama v sebi, ne da bi bila jednotna, temveč je bila le orodje, s katerim so

delovali bogovi. Iz tega je razvidno, da stari prirode niso umevali, pa tudi ne prav čislali. Prirodo so poosebljevali, t. j. prirodne moči in predmete so imeli za osebna ali umna bitja; v prirodi so si mislili mnogo ne prav določenih božanstev. Kakršni so bili stari sami, take so si mislili bogove: pridevali so jim svoje misli in želje, svoje slabosti.

Stari Grki n. pr. so si mislili gore polne oread ali gorskih boginj, gozde polne driad ali gozdnih boginj, vode polne najad; po logih so pohajali satiri, oglašal se je pan, hiteli so vetrovi: boreas, evrus, notus, zefir. Tudi dom je imel svoje bogove in boginje: v Rimu n. pr. so častili Hestijo, penate in lare, mane in lemure.

Zaradi tega stari niso umevali lepote v prirodi tako, kakor da se v njej izraža popolnost prirodnih predmetov in popolnost bistva, ampak kakor neko slučajno stvar, ki so jo bogovi tako priredili. Zato nekateri pisatelji celo trdijo, da stari niso imeli čustva za prirodno lepoto.¹ A to ni do cela

¹ „Večkrat se je trdilo, da je veselje nad prirodo bilo v starem veku četudi ne znano, vendar pa kot izraz čustva manj navadno in manj živahno kakor v novem času.“ Humboldt, Kosmos, 2, A, 1. Tudi Schiller se temu čudi, da se nahaja v starih pesnikih tako malo sledov, ki bi kazali ljubezen do prirode.

resnično. Tudi stari narodi so imeli srce za prirodno lepoto, a to je bilo pokvarjeno in popačeno z napačnimi verskimi nazori. Homer ne opisuje prirodne lepote, ker to tudi ni potrebno pripovedniku, pač pa rabi jako krepke in značilne, krajše in daljše primere iz narave, ki pričajo o njegovem bistrem očesu za naravo. Solnce in luna, gora in dolina, suha zemlja in morje, domače in divje živali mu ponujajo krepke primere, s katerimi oživilja svoje pripovedovanje in pojasnjuje človeško delovanje. Celo veliki tragiki Ajshil, Sofoklej, Evripid kažejo čutje za prirodo. Vedno pa je staremu pesniku priroda postranska stvar; nikdar se je ne oklepa z vsem srcem, nihče se ne ukvarja z njo kot s samostojnim predmetom. Kdo ni opazil stokrat, ko je čital stare lirike, neprestanega oziranja na bajeslovna bitja? Kar bi se dalo povzeti in izraziti iz srca neposredno, za to išče stari lirik primere šele v bajeslovju.

Ko pa govorimo o starih narodih, treba nam izvzeti stare Hebrejce. Ti so imeli, kakor je znano, posebno božje razodetje: vedeli so, da je vsa priroda stvar božja, in zato so čislali tudi prirodno lepoto kot lepoto dela božjega. Zares so v sv. pismu stare zaveze, četudi kratki, vendar živahni, krepki in krasni opisi prirodne lepote, moči in vrednosti. Sedaj se ozira pisatelj v zvezdnato nebo, potem občuduje gore (Libanon in Karmel), strmi ob bučanju morja, veseli se mnogobrojnega živalstva in krasnih cvetic, tako da je zares že v knjigah starega zakona mnogo dragocenih navodil za ljubezen do prirode. Sicer je jutrovska priroda v obče lepa zaradi močnih razlik, nasprotij in žive svetlobe: a treba tudi reči, da je imel Hebrejec jako rahel čut za prirodno lepoto in veliko ljubezen do domovine, da je mogel tako poveličevati lepoto domače prirode. In kaj bi govoril o novem zakonu! Znan je oni izrek Izveličarjev o lilijah na polju, da niti Salamon v vsej svoji časti ni bil tako krasno oblečen kakor so one.

Zatorej krščanska vera ceni in poveljuje prirodno lepoto in sicer s tem namenom,

da kaže modrost in dobrotljivost stvarni-kovo. Vsekako je to naziranje sila ugodno za estetično umevanje in ocenjanje istinite lepote. In tako nam kaže staro krščansko slovstvo v tem oziru vse drugačno lice kakor klasično. „Kakor je krščanstvo blagodejno delovalo za državljansko svobodo...“, tako je tudi razširilo pogled v prosto prirodo. Oko se ni več prijemalo podob olimpskih bogov; stvarnik (tako učé cerkveni učeniki v svoji umetni, večkrat pesniško bogati besedi) se kaže velikega tako v mrtvi prirodi kakor v živi, v divjem boju elementov kakor v tihem gibanju organskega razvoja.“¹ Zato so cerkveni pisatelji mično opisovali prirodo in se znali uglobiti v vse strani in podrobnosti prirodnega življenja. A zato so imeli živo lepočutje, so imeli veselje do prirode in radi bivali v njenem naročju, zapustivši mestni hrup. Celo Humboldt priznava rad to prednost starokrščanskega slovstva in navaja nekatere dokaze. Zaradi ljubezni do prirode mu je posebno všeč sv. Bazilij, ki je popustil prijetno življenje v Atenah in šel v gozdno samoto. Ta mu je ponujala več zadovoljnosti nego blišč velikega mesta.²

Isti slavní pisatelj hvali Gregorija iz Nise, Krizostoma i. dr. Pač po pravici trdimo, da je ljubezen do prirode, priznavanje njene lepote in veličastnosti najtesneje spojeno s krščanskim naziranjem. Zato nahajamo iste znake tudi pri pisateljih srednjega in novega

¹ Humboldt, Kosmos, 2, A, 1.

² „Visoka gora, ki jo pokriva gošča, namakajo na severni strani neusahljive vode. Ob gori se prostira široka ravnina; megla ji dajejo vlage in rodovitnosti. Gozd na okrog, v katerem je na gosto razno drevje, me oklepa kakor trden grad. Samoto omejujeta dve globoki grapi. Na jedni strani zadržuje prišleca reka tam, kjer pada in šumi z gore, da jo težko prekoračiš; na drugi strani zapira dohod široko gorsko sleme. Moja kočja stoji na hribu tako, da zrem čez celo planjavo in ves tek reke Iríde, ki je lepša in večja, kakor Strimon pri Amfipolu...“ Humboldt pristavlja: „V tem preprostem opisu kraja in pa gozdnega življenja se izražajo čustva, ki se z opisi sedanjega časa strinjajo mnogo bolj kakor vse, kar se nam je ohranilo iz grške in rimske starodavnosti.“ Humboldt, ibid.

veka. Tudi iz srednjega veka imamo sicer preproste, pa umne opise prirodnih predmetov in njih lepote. Kako tesno združeno s naravo se čuti nedolžno in preprosto krščansko srce, nam kaže najlepše sv. Frančišek, ki je čudovito občeval tudi z živalstvom.¹

V srednjem veku so res pobožni pisatelji obilno rabili inorečje (alegorijo), ko so opazovali in opisovali naravo; vsaka stvarca jim je morala razlagati ali Boga, ali Kristusa, ali kako krepost. Četudi ni tako umevanje čisto umevanje narave same, a škodljivo in napačno ni v nobenem oziru.

Ko so se omikanci v 17. stoletju naveličali verskih in drugih bojev, naveličali neke pretirane in preumetne olike, oprijeli so se v 18. stoletju gesla: Nazaj k naravi! Takrat je ponekod tudi panteizem dobil pristašev, in tako so jeli oboževati naravo. Narava je bila takim omikancem vse, bila jim je najvišje in jedino vesoljno bitje; kar je naravno, to jim je bilo tudi božje. Lepota v naravi je bila po teh nazorih jedina in najvišja lepota.

Ne moremo tajiti, da bi se tedaj ne bila vzbudila večja pozornost za naravo: a da je krivo tako teženje, ki žrtvuje vso svobodo duha naravi, nam ni treba dokazovati.

Iz propada npravnosti in filozofije se je vzbudilo v začetku 19. stoletja hrepenenje po takih časih, kakršni so bili v srednjem veku, ko je vladala jedna vera, in je viteška ljubezen priganjala junake k velikim dejanjem. In to hrepenenje je iskalo lepe narave in se naslajalo ob njenih krasih. Romantika je cenila naravno lepoto in jo opisovala z vso udanostjo.

Novejša doba rabi naravo rajša za svojo korist in za uživanje kakor pa za estetično

¹ Tako je n. pr. pridigal ribam in ticam, veleval, da naj molijo; za njim so šle živali, volk, zajec, kunec, in ga slušale; Frančišek jih je imenoval svoje brate in sestre. Znan je njegov slavošpev solncu; znano, kako je razlagal vso naravo kot knjigo, dejal bi, kot govorico božjo.

ogledovanje.¹ Vendar pa vsaj znanstveno pravično ocenja naravno lepoto in jo stavi za vzor umetnikom in znanstvenikom. Odkar moremo z izvrstno moderno tehniko posnemati vse strani naravnega življenja, prodira opazovanje vanj čim dalje globlje. Največja zasluga gre v tem oziru fotografiji in njenim postranskim strokam.

A žal: kakor so nekdaj naravo krivo umevali, ko so jo posebljevali ali videli povsod sama človeška bitja, tako pa jo danes umevajo krivo z druge strani, ker imajo človeka samo za kos narave. Po tem nazoru je človek naravi celo nekako podrejen, nikakor ni nad njo.

Prepričali pa se bomo, da le oni prav umeva naravo in le oni pravično ocenja njeno lepoto, kdor ima človeka za bitje nad naravo, za bitje, ki mora naravo obseči, obvladati, a ob enem najtočneje se ji prilagoditi. Naravo moramo umevati tako, kakor je: ničesar ji ne smemo dodati, ničesar odvzeti; ničesar ne smemo vanjo vtikati, a tudi ne prezirati njenih svojstev, močij in zakonov. V estetiki ni sicer na vrsti vprašanje, kako je treba umevati naravo, ali kot absolutno in samo iz sebe, ali kot delo stvarnikovo: a lepota naravna — to je trdno — se drugače umeva po onem, drugače po tem nazoru. Ako nas preiskovanje privede do prepričanja, da je naravna lepota odsev najvišje in najčistejše lepote, lepote neustvarjenega bitja, morali bomo temu spoznanju ukloniti se in sprejeti to stališče, s katerega nam bo ocenjati narodne stvari.

Kakor ljubi sploh Slovan naravo, tako ji je posebej udan Slovenec, kar se kaže v njegovi narodni in umetni poeziji. Skoro vsaka narodna pesem se spominja narave, in umetni pesniki naši so jo opevali toliko, da so jim kritiki to že oponašali. (Dalje.)

¹ Prav po načelu: Od gledanja se nihče ne nasiti.

O lepoti.

(Spisal *dr. Fr. L.*)

3. Svetloba.

Podlaga in poglavitni vir lepote v prirodi je svetloba. Tudi sluh dobiva mnogo lepega v prirodi, a neprimerno mnogo več se odpira in ponuja vidu. Svetloba je kraljestvo bitij, gibanja, delovanja, življenja, lepote in krasote — tako se zdi — brez konca in kraja. O najbolj oddaljenih svetovih nam poroča svetloba. Brez svetlobe bi bil svet, kakor da bi ga ne bilo.

Svetloba je ob enem ona čudovita stvar, ki daje predmetom jednoto in razliko: jednoto, ker jih družijo, da so več ali manj podobni in skupni, da jih zaznavamo z jednim čutilom; razliko pa, ker nam zadostna svetloba kaže predmete različne, ki bi se nam sicer zdeli (v temi ali v mraku) jednaki. Tako je svetloba zares prirodna podlaga lepote, in ko govorimo o lepoti v prirodi, razkazati jo moramo najprej.

Da svetloba res družijo predmete, spoznamo kmalu. Mislimo si, da bi poleg vidnih predmetov bili tudi taki, ki bi jih samo slišali, in taki, ki bi jih samo tipali: tedaj bi nam bil svet kakor raztrgan, in ne bi imeli ničesar, s čimer bi predmete te in one vrste med seboj primerjali ali devali v jednoto. O tem, kar bi samo slišali, ne bi mogli reči,

da je veliko, ali majhno, skupno, ali razkosano . . . Spomnimo se, da so v močni svetlobi vsi predmeti bolj svetli, v manjši pa vsi manj: to daje celi vrsti onih predmetov neko podobnost, zato pa tudi skupnost ali jednoto. Tudi vemo, da v svetlobi ni ostrih prehodov, ni popolne teme poleg močne svetlobe, kar zopet družijo predmete v jednoto.

A v svetlobi sami imamo obilno razlik, ki dajejo vesoljstvu veliko mnogovrstnost, zato pa tudi lepote, na kar se moramo vsaj površno ozreti.

Svetloba pojema in raste po brezštevilnih stopinjah: sedaj je manjša, potem je večja; tu je slabejša, tam je krepkejša: kdo bi določil, koliko stopinj je od popolne temote v zaprtem prostoru, kamor ne pride noben žarek, do neznosne solnčne svetlobe! Iz znanstva vemo, da tu ni v istini nikakih stopinj, ker svetloba je gibanje, in gibanje raste stalno ali neprestano; a znano je tudi, da je oko občutno le po nekakih stopinjah, to se pravi, svetloba mora ali rasti ali pojemati za neko mero, da zaznamo razloček. Možna je seveda še močnejša svetloba kakor je solnčna, in v mislih ne moremo določiti nobene meje, katere ne bi mogla presegati svetloba. A v estetiki se nam ni ozirati na tako možno, temveč samo na istinito svet-

lobo. Ker izhaja vsaka svetloba iz nekega vira in ker pojema tembolj, čim dalje je od vira, zato je različna v različni oddaljenosti od vira. Ker se potem razširja samo v premi črti, zato se dela za neprozornimi predmeti senca, ki pa ni popolna tam, kjer je n. pr. ozračje, v katerem se svetli žarki lomijo. Zaradi posebne uravnave v očeh vidimo predmet razločno tedaj, kadar je v primerni daljavi, n. pr. črke v knjigah 30 do 40 cm, večje predmete seveda, ako so dalje. A čim dalje je predmet od nas, tem več zraka je med njim in nami, in svetloba zraka, ako ni čist, nam brani, da ne vidimo predmeta določno, pa mu daje tudi neko bliščobo, ki je tem večja, čim dalje je od nas predmet. — Iz teh razmer izvirajo brezštevne razlike v razsvetljavi. In kaj bi govoril o tem, da svetijo razni svetli predmeti različno! Drugače sveti solnce, drugače luna, drugače zvezde, drugače raznotero olje, drugače plini, drugače elektrika.

Priroda ustvarja s temi pripomočki, med katere spadajo tudi barve, neizmerno bogastvo lepote, ki se preminja in preliiva iz oblike v obliko, a je vedno ista po svoji naravi. Tega bogastva ne moremo tukaj niti deloma razgrniti očem bravčevim, pač pa lahko podamo nekatere črtice, ki nam kažejo pot, kako naj motrimo lepoto v prirodi. O tako važnih barvah bomo govorili v posebnem odstavku.

Za nas je solnce prvi in glavni vir svetlobe in zato tudi lepote v prirodi. Zdi se, kakor da svetlo solnce, v katero niti gledati ne moremo, nima samo na sebi znatne lepote. Zdi se, da nima potrebnih razlik. In vendar je solnce zares lepo, kakršno se nam kaže; lepota njegova je lepota prav posebna in jedina svoje vrste. Ako bi na zemlji ne bilo ozračja, ne bi bil lep prizor solnca, zakaj sijalo bi nam kakor iz strašnega temnega brezdnega. Zaradi ozračja pa nam od solnca sem prihaja kakor morje svetlobe. Sredi žarečega kolobarja, čigar svetloba polagoma pojema, kraljuje solnce samo s svojim neizrekljivo krasnim žarom, krepko pa mirno, živo pa veličastno, obilno

pa neusahljivo, preprosto pa ob enem tako bogato, da je v tem žaru vsa mnogovrstnost barv. Ako še pripomnimo, da izvira iz solnca kakor svetloba tako tudi gorkota, lahko sklepamo, da je solnce za nas zemljane glavni vir življenja, gibanja, lepote.

Koga ne razveseli pomladni solnčni dan s svojo čisto svetlobo in mehko gorkoto v dno srca? Ali mu ne kaže pogled, da nam razgrinja prav solnce vso lepoto, ki je okoli nas? Pa koliko mnogovrstnosti vidimo že na solncu samem! Zjutraj vzhaja videzno velika njegova ploča z zmerno rdečkasto svetlobo kakor junak, ki je pregnal nasprotnika, in gre naprej po svoji poti, ne da bi se dal ustaviti. Čez gore pa se razliva čaroben svit z raznobarvnim odsevom, in oblaki nad njimi se živahno svetijo pod modrikastim nebom. — Skoro še več razlik, še lepše barve, še živahnejše gibanje nam daje solnčni zahod. Daljnje gore so oblite s tanko modrino, vrhovi žaré, nebo je svetlo, oblaki so polni blišča — in vse to se preminja, polagoma izginja in umira, dokler se ne zasvetijo zvezde na nebu. — A tudi poldne, ko je solnce na svojem višku, ima svojo krasoto. Drugačen prizor se nam nudi, ako gledamo na predmete proti solncu (jugu), drugačen, ako gledamo od solnca strani (proti severu). Proti jugu so obrisi manj jasni, modrikasta barva zavija daljnje gore in planjave kakor s pajčolanom v različnih stopinjah, močen blesk nam udarja na oko. Proti severu pa se kažejo predmeti v svojih pravih barvah in v določenih obrisih; pogled je prijeten in veličasten, sence so žive . . . stvari se nam kažejo vse v svoji pravi podobi. Proti vzhodu in zapadu pa prehaja polagoma značaj severni v južnega in obratno.

Drugačen značaj ima svetloba poletu kakor pozimi, celo jesen se razlikuje od pomladi. Poletu nam siplje solnce obilno svetlobo, povsodi nam odseva njen žar; po zimi je slabotna, kakor da bi se izgubljala pod oblačnim nebom. Pa med temi razlikami so prehodi počasni in neznatni, zato tudi prijetni.

Različna je svetloba na raznih krajih sveta: v višinah in nižinah, ob ravniku in

proti tečajema. Čim bolj se bližamo ravniku, tem močnejša je svetloba, tem čisteje se vidijo obrisi stvari, ker je ozračje čisto in prozorno. Proti tečajema pa pojema svetloba, in ozračje je napojeno z vlago. In vendar ima vsak pas tudi svojo lepoto. Carobna je tropična pokrajina z obilnim sijajem in živimi barvami, a tudi mehka luč naših krajev z milimi barvami in počasnimi, mirnimi prehodi prija čutom in življenju. In ledeni tečaj, recimo sever, kjer bi kdo pričakoval mrakú in teme, ima tudi svojo svetlo poletno dobo, ko solnce nikdar ne zaide. Potniki pripovedujejo o pravih čarih, ki so jih uživali pod mrzlim severnim nebom.

V obče lahko rečemo, da vsi prizori, v katerih gledamo razlito solnčno svetlobo, ugajajo in so lepi, kolikor jih namreč ustvarja solnce. Zato nam je pa tudi dan znamenje sreče in lepote, noč pa znamenje tuge in groze.

Tudi mesečni svit ima neko lepoto, ki pa nas bolj mika zaradi nasprotja s svetlobo solnčno kakor sama na sebi. Ko je solnce zašlo, ko je mrak pomiril čutnice, tedaj nam jako prija bleda mesečnina, ki nam le malo kaže barve, dela krepke sence, pa nima v sebi nikake toplote. Čim manj nam razkriva mesečnina, tem več dostavlja predmetom in prizorom naša domišljija. Zato je bila od nekdanj mesečnina priljubljena pesnikom, in tudi slikarji radi slikajo pokrajine v mesečnem svitu.

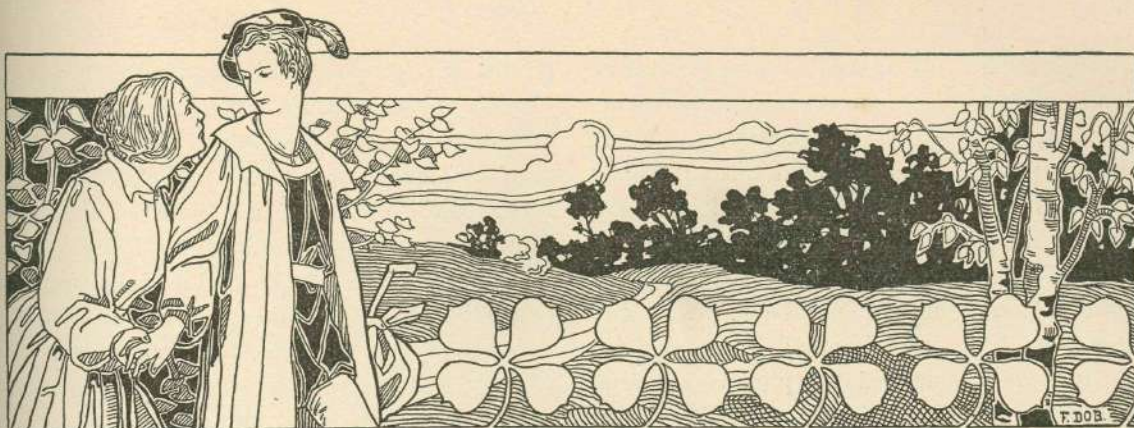
Zvezde imajo za zemljo premalo svetlobe, da bi nam bile znamenit vir svetlobe; pač pa je pogled na zvezdnato nebo zares lep pogled in spada med najveličastnejše, najlepše prizore v prirodi. Tudi neolikani narodi čutijo ob pogledu na zvezdnato nebo nekak svet strah, ki ga izražajo v svojih verstvih.

V naših krajih vidimo le malo one svetlobe, ki se kaže v severnih krajih po noči v čarobnih oblikah, ki je znana pod imenom severni sij. Zdi se, kakor bi priroda v teh pojavih hotela igrati se in nekoliko pokazati svoje skrite svetlobne zaklade.

Za lepočutje je pomenljiva samo še močna svetloba ognja, mnogih sveč in drugačnih svetilk, in luč električna. Ako ni namreč luč krepka, ne more vzbuditi tolike pozornosti in ne more toliko delovati na okolico, da bi se vzbujalo lepočutje. Pač pa je vzbuja velik ogenj, krepka razsvetljava v sobanah in dvoranah, razsvetljava ob oknih po ulicah, na ladijah po morju, po hribih i. dr. Med vsemi takimi razsvetljavami je za estetični užitek luč električne obločnice na prvem mestu, ki se najbolj bliža solnčni svetlobi in je res prava krasota za lepe in visoke dvorane.

Tukaj ne prodiramo v skrivnosti prirode, da bi razkladali, kaj je svetloba: dovolj nam je, da smo spoznali njeno vseobsežno moč, veljavo in vlado v vesoljstvu, pa tudi njen velikanski pomen za lepoto. Takega pomena nima nobeno drugo delovanje prirodnih sil. Ako je sploh v čutni prirodi kaj, s čimer smemo primerjati svojega duha, svoj um, tedaj je to jedino svetloba. In zares je nekaka skladnost med duševnostjo našo in med svetlobo. Zato pa tudi ni nobeno čutilo tako resnična podoba naše duševnosti kakor naše oko.

Kdo bi se torej čudil, ako knjiga vseh knjig, sv. pismo, tudi Boga imenuje svetlobo! Kdo bi se čudil, ako nam ona knjiga razkriva, da je Bog pred vsem v vesoljstvu ustvaril svetlobo, in da navdušeni grški pesnik Sofoklej imenuje svetlobo — sveto. A mi rečemo na koncu tega malega pregleda zavestno, da je svetloba — lepa. (Dalje.)

O lepoti.

(Spisal dr. Fr. L.)

4. Barve.

Kako teži priroda po mnogovrstnosti in po razlikah, pričajo najbolj barve. Svetloba je jedna; po svojem bistvu ni nič drugega kakor gibanje neke nečutne snovi, katero imenujejo znanstveniki eter. In s tem tako enotnim, tako preprostim delovanjem nam razgrinja priroda pred očmi vso veliko in čudovito bogastvo barv. Da je namreč bela solnčna svetloba ali barva v resnici sestavljena iz več barv, tega prepričuje vsakogar mavrica.¹

V mavrici se nam kažejo tele barve: rdeča, zagorela (orange), rumena, zelena, modra, vijoličasta. Med dvema barvama je prav lahen in (za navadno oko) nepretrgan prehod. O medsebojnem razmerju teh barv smo že govorili in pokazali, kako se skladajo in dopolnjujejo. O tem nam torej ni več razpravljati. Razkazati nam je tukaj treba, kako so te barve razdeljene, kako ustvarjajo prirodno lepoto in kako delujejo barve na človeka.

Mavrične barve ima priroda na svojih predmetih v neizmernih razlikah in stopinjah, različno združene, različno krepke in žive;

¹ Mavrica nastane tedaj, kadar sije solnce pošev v deževne kaplje. V deževnih kapljah se solnčni žarki lomijo ali delijo v svoje dele.

poleg njih ima še belo, črno, rujavo in pa sivo barvo.

To vsakdo vé, da imajo prirodni predmeti razne barve, četudi obseva vse ista solnčna svetloba. Razlika izvira od tod, da telesa ob svoji površini nekatere barve odbijajo, nekatere pa — kakor bi rekli — vase srkajo. One barve, katere telesa odbijajo, kažejo se našim očem, in te so telesne barve. Ako kaka površina odbija vse solnčne barve, tedaj se vidi bela, kakor n. pr. sneg. Tak predmet pa, ki ne odbija barv, temveč vse vase posrka, je črn. Zato je črno res docela nasprotno belemu. Med obema nasprotjema se giblje večina prirodnih predmetov, da imajo ali vso mavrično svetlobo, ali le nekoliko, ali pa malo.

Barve ločimo lahko v čiste ali temeljne, ker jih ne moremo sestaviti iz drugih, in v združene ali mešane. Čiste ali temeljne so: rdeča, rumena in modra. Druge barve se dadó sestaviti, četudi so nekatere v mavrici, kakor zelena, ki je iz rumene in modre; zagorela, ki je iz rdeče in rumene, in vijoličasta, ki je iz rdeče in modre. — Tukaj obdelujemo barve gledé na to, kako veljavo in razsežnost imajo v prirodi.

V prirodi najbolj razširjena je zelena barva, ki je glavna barva rastlinstva. Drevje

s svojimi listi ali iglami je največ zeleno. Grmi, zelišča, bilje, trave, — vse to je zeleno. Travniki, ki je pokrit z nešteti cvetkami, se nam predstavljajo v zelenem plašču. Mlada setev nas pozdravlja s prijetno mehko zelenjo, mah po skalovju in po gozdnih tleh je zelen, zelene so vodne rastline, zelene so globoke vode, zelene so mnoge rudnine n. pr. železna galica, pa tudi dragi kamni, kakor malahit ali dragoceni smaragd se ponašajo z lepo zeleno barvo. Tako ima zelena barva res velikansko množino predmetov v svoji oblasti in torej nekako prvenstvo v prirodi, četudi pri živalih ni pogostna. Le nekateri tiči in žužki imajo poleg kuščarja zeleno obleko. A to nas ne moti, da ne bi imenovali zelene barve oznanjevalke življenja. Stanice namreč, iz katerih so sestavljene rastline, imajo zeleno barvilo v sebi, ki je imenujejo „klorofil“.

Zato se ni čuditi, da je v obče zelen človeku prijetna in priljubljena. Vidu je priključljiva, ker je mirna in ne razdražuje; ko gledamo na to barvo, nekako počivamo; mehka, čista tratina nas vabi, da sedemo in se oddahnemo; krotko rastlinje nam boža srce in zanima dušo kakor ljuba stvar. — Zelena barva ne deluje krepko na živce, četudi ni brez moči.

Več moči pa ima modra ali višnjeva barva, ki se nam zato zdi nekako gostejša in polnejša.¹ Prav zato je tudi bolj dovršena, samostojna. Ako postavimo modro blago poleg zelenega, je modro za naš vid jačje kakor zeleno; oko se ob modrini nasiti in ničesar ne pogreša, a ob zeleni barvi si želimo še kake druge, da nas poživijo. Zlasti živahna je svetla modrina, kakor na nebu, kar imenujemo višnjevo.²

Krepak in popoln značaj ima višnjeva barva vseskozi v prirodi. Višnjevo je jasno nebo nad nami s svojo čudovito milobo, enakomernostjo pa vendar prijetnostjo; z modrino se ovijajo na večer daljnje gore, na

¹ Kirstein (o. c. str. 69.) pravi, da ima višnjeva barva manj svetlobe kakor zelena. A to je zmota, kakor se vidi na mavrici ali v spektru.

² Kakor uči fotografija, ima modrina veliko kemijsko moč, skoro tako kakor belina. Modra zavratnica se vidi na fotografiji kakor bela.

modro se nagiblje visoki dim, modro je morje ob jasnem vremenu, modrih je nekoliko rudnin, modro barvo kažejo rastline, kakor grozdna hijacinta, mačeha, jetrniki, potrošniki, potočnica i. dr.; redkejša je modrina v živalstvu. Pa kjerkoli jo srečamo, povsodi nam je ljuba in nas zadovoljuje, kakor da bi gledali nekaj odločnega, trdnega in popolnega. In jednako jeklenemu, nad vse trdnemu, svetlemu oboku se vzpenja nad nami to prelepo nebo in veže, kar je pod njim, v popolno harmonijo.

Modri barvi nasprotuje rumena. Ta je svetla, lahka, a zato tudi prazna, kakor bi rekli, nedoločna barva, ki ima premalo moči, da bi bila sama zase. Ako je bolj gosta in polna, je tudi krepkejša in tedaj se nam zdi veličastna.

Rumena barva je razširjena po vsej prirodi, nima pa tako razsežnih predmetov, kakor prejšnji dve barvi. Najlepšo rumeno (žolto) barvo ima zlato, ako ne opisujemo solnca, katero tudi imenuje naš narod rumeno. Medlo rumenino ima žveplo, bolj živo železni kršec. V rastlinstvu imajo mnoge cvetlice rumen cvet; rumeno je žitno klasje, rumeno je strnišče: sploh sili v rumeno bledobo rastlinstvo, kadar mu gine sveža zelen.

Nekako vlado med barvami pa ima rdečina. Močna je in živa, sili v oči in draži čutnice; tudi je še bolj polna kakor modra, zato se zdi, da hoče prekipeti, okrog sebe vse obvladati in razvneti; nemirna je in razburjena. V prirodi ima veliko vlogo, da povzbuje njeno lepoto in mnogovrstnost. Na nebu se kaže ob solnčnem vzhodu in zahodu, tedaj žari tudi ob vrhovih snežnikov in na površini morski. V rdečini se največkrat kaže ogenj, čigar plamen neukrotljivo šviga kvišku in objema vse, kar doseže. Rdečih je le malo rudnin; izmed dragih kamenov se odlikuje z rdečino rubin. V rastlinstvu se kaže obilno rdečina, ne samo v cvetih, ampak tudi v nekaterem listju jeseni. V živalstvu ni mnogo močne rdečine, pač pa je omeščana in zatemnela. Važno je, da je kri sesavec rdeča, zaradi česar nas rdeča barva nehoté spominja krvi, ki je središče živalskega življenja.

Rdečina se javi v mnogih stopinjah. Če je popolna rdečina silna in prekipeča, je pa bledejša rdečina očesu prijetna in mična ob jednem. Nič ne vleče bolj očesa nase kakor svetla ali belordeča barva, bodisi obleka ali kaj drugega.

Temeljne barve niso v narodi pogosto čiste, temveč večinoma so v največji raznovrstnosti združene med seboj. Zlasti omenjamo rjavo in sivo. Rjava barva je združena iz rdeče, rumene in nekoliko modre in je v narodi jako razširjena. Kdo ne misli takoj na rjavo prst, na rjava tla ob suši, na mnoge živali in na človeka samega, pri katerih se nahaja rjava barva? Ker dobi izsušen les kmalu rjavkasto barvo, zato jo rabimo sploh za pohištvo. Rjava barva je polna, nasičena, tudi mirna, nima pa sama zase prave lepote.

Jednako je s sivo barvo, ki je zmes bele in črne barve, pa ima lahko tudi še kako drugo primes. Sivo je skalovje, siv je pesek, prah na cesti ... torej predmeti, ki nimajo estetične vrednosti. Tudi siva barva nima estetične veljave, pač pa jako dobro služi za ozadje raznim drugim barvam. Ako nastopi v veliki množini in enakomerno, je neprijetna in tlači duha.

Redkeje srečujemo v narodi dve krasni barvi, ki se vidita v mavrici: zagorelo in vijoličasto. Zagorela je med rdečo in rumeno, vijoličasta med rdečo in modro. Zagorelo vidimo največkrat v ognju in plamenu, vidimo jo včasih na nebu, na nekaterih sadežih, živalih in celo na človeški polti. Vijoličasto opazujemo poredkoma v rudinstvu in rastlinstvu. Zagorela ima lastnosti rdeče, vijoličasta pa lastnosti modre barve; ona je živa, ta mirna; ona gorka, ta bolj hladna. Moč in živahnost pa dobi vijoličasta barva, ako ima poleg sebe rumeno. Obe skupaj sta polni sijaja in krasote.

Bela barva je med vsemi najbolj svetla, ima žarke vseh drugih barv. Tudi bela nima sama na sebi estetične cene, pač pa skupaj z drugimi barvami. Črna barva nima svetlobe, nima moči, nima življenja, zato sama na sebi ne ugaja. Črno barvo nahajamo neredko v narodi na oglju in nekaterih drugih rudninah,

na nekaterih živalih, in na zamorski pasmi človeškega rodu.

Človek si ne more kaj, da ne bi mu barve vzbujale posebnih čustev, in zato jih rad rabi za znamenje ali simbole notranjih čustev. Vendar pa se narodi v tem ne ujemajo, kar je prav lahko umevno, ker nobena barva ne izraža kaj trdno ali čisto določnega. Evropski narodi se ujemajo v tem, da imajo belo barvo za znamenje čistosti, veselja in slovesnosti, a črno za znamenje žalosti in smrti. Rumena barva je znamenje slovesnosti in veličastva, rdeča znamenje ljubezni. Zlasti pa imajo ljudje barve za medsebojna dogovorjena znamenja, za kar so jako pripravne.

Ali barva ugaja ali ne, to je poleg splošnih pravil odvisno tudi od navade, od nravi, od spola. Seveda se s tem ne moremo pečati v splošnem nauku o lepoti. Le to poudarjamo naposled, da je naroda ne samo neizmerno bogata v barvah in njih sestavah, temveč tudi, da je v narodi med barvami ono soglasje, ki ugaja vsakemu opazovalcu. Kolika prikladnost je v tem, da ima rastlinstvo za svoje belo, rumeno, rdeče cvetje zeleno podlago! Koliko krasote je v cvetih samih! Noben um ne more najti drugega vzroka v tej mnogovrstnosti, kakor ta, da hoče naroda ustvarjati lepoto. V rastlinstvu je za opazovalca tako obširno polje, da ga človek ne prehodi v svojem kratkem življenju.

A ne smemo misliti, da so barve lepo urejene samo v velikih predmetih. Pod drobnogledom se nam razkriva tako bogat svet barv, da skoro obžalujemo, ker nam te barvne lepote ne odkriva golo oko.

Žal, da so prav te tako lepe barve tako nestalne, premenljive! Kakšne barve čara zahajajoče solnce! A ko se je skrilo, ni več barv, ni več lepote. In kakor se milna pena, ki je ravnokar žarela v čudalepih barvah, hipoma razpoči in ž njo izgine ves divni čar, tako uničuje tudi drugodi naroda svoje barvne stvore, vendar tako, da namesto njih vzbuja nove, morda drugačne, a nič manj lepe. Saj je vedno ista svetloba, ki se kroji v razne barve, ko zadeva ob razne predmete.

(Dalje.)